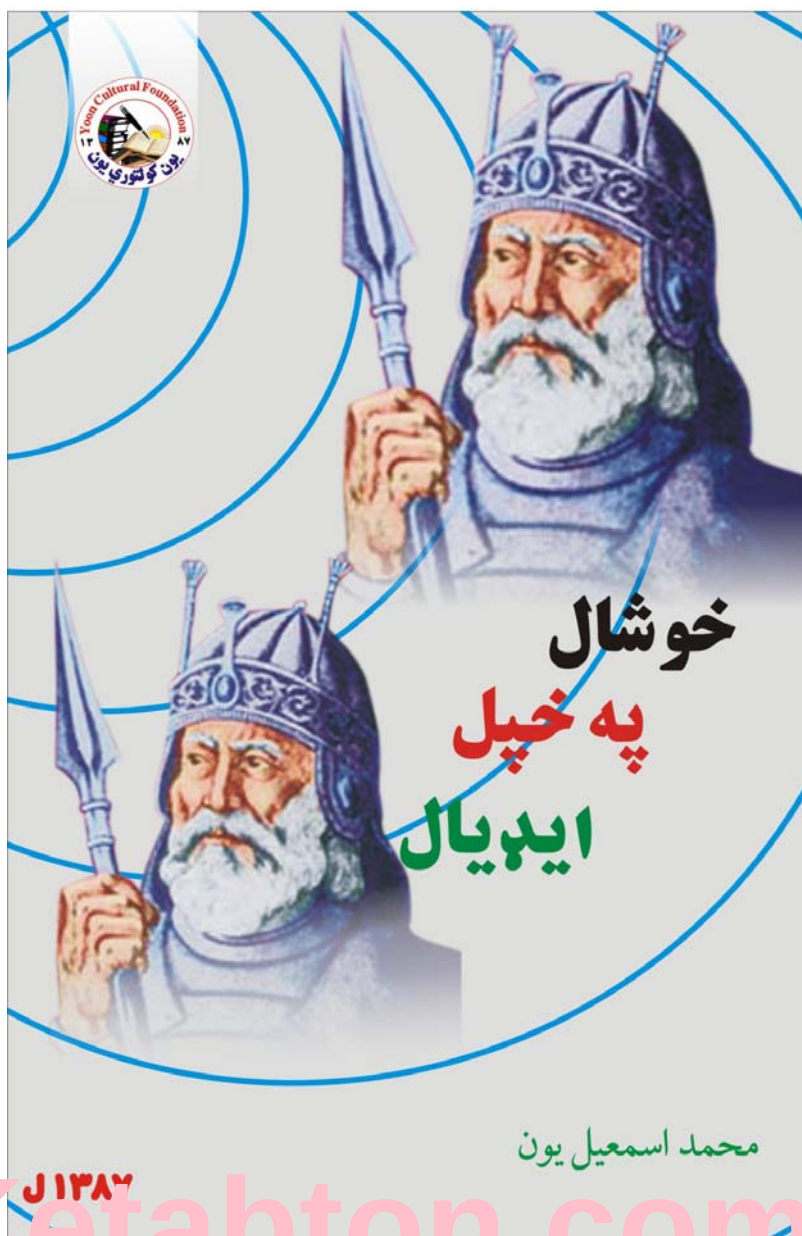




خوشال په خپل ایديال

(د ماسترۍ دورې لیکنې)

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل کال

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

خوشال په خپل ايډيال	کتاب نوم:
محمد اسمعيل يون	ليکوال:
يون کلتوري يون	خپرندوی:
۱۳۸۷ل	چاپکال:
۱۰۰۰ ټوکه	چاپشمېر:
	د ليکوال
(۲۲)	پرله پسې نومره:
	د خپرندوی
(۲۲)	پرله پسې نومره:
ضيا الرحمن ضيا	کمپوزر:

نيوليک

مخ	سرليک	گڼه
الف	پردې اثر خو خبرې	۱
۱	د ماسترۍ دورې دا ليکنې	۲
۲	د خوشال يو تصوفي شعر	۲
۱۳	تاريخچه سبکهای اشعار پشتو	۳
۴۲	د تذکرة الاوليا ځانگړتيا او لرغونيتا	۴
۵۳	د شېخ ميانور او خوشال ترمنځ ديني...	۵
۲۵	ښه حاکم او د ښه حاکم په هيله	۶
۷۱	پښتو لرغونو ادبياتو کې شعري فورمونه	۷
۸۸	د استاد روهي له نظره د خوشال...	۸
۹۲	شاهنامه احمد شاه ابدالي	۹
۱۱۲	په لغمان کې د شولو کر	۱۰
۱۲۹	پټه خزانه تر عظيم الشان قرآن وروسته	۱۱
۱۴۹	د ځانځاني ښامار سفر	۱۲
۱۶۷	د خوشال د قصايدو روح	۱۳
۱۸۷	د محمد اسمعيل يون لنډه پېژندنه	۱۴

پردي اثر خو خبرې

زمونږ په ځوانو فرهنگيانو او د کابل پوهنتون په استادانو کې ښاغلی یون داسې ځوان دی، چې فرهنگ ته خدمت یې خپل اصلي کار بللی دی. دی لا د پوهنتون محصل و چې پر شاعري سربېره یې لیکنې کولې، کتابونه یې چاپول او په فرهنگي چارو کې یې برخه درلوده. زمانه یاده چې کله په ۱۳۲۹ هـ ش کال په کابل کې د یو شمېر خواخوږو فرهنگیانو له خوا د خوشال فرهنگي ټولنه جوړه شوه، ښاغلی یون د خپل استعداد او همت په وجه د خوشال فرهنگي ټولنې د رهبري هئیت کې د یوه ځوان غړي په توګه خپل موقف تثبیت کړ.

ښاغلي یون ډېر کتابونه او ډېرې مقالې لیکلې دي، د ځینو خپرونو چلوونکي پاتې شوي دي، لنډه دا چې د خپل عمر زیاته برخه یې د فرهنگ خدمت کړی دی. دده ډېر ښه عادت دی چې خپلې لیکنې په خپل لاس چاپوي او خپلو خلکو ته یې وړاندې کوي، ستاسو په لاسو کې دا کتاب د ښاغلي یون د ماسټرۍ په دورې پورې مربوطې هغه مقالې دي، چې یې د بېلابېلو مضامینو د کورني کار په توګه یې تهیه کړي دي.

ده اوس دا مقالې راټولې کړي او د دې کتاب له لارې یې خپلو هېوادوالو ته وړاندې کوي. ښاغلی یون دې خبر یوسي چې دا مقالې یې ساتلي دي، که نه وي د کورني کار لپاره لیکلې مقالې څوک نه

ساتي، يا دا چې په ليکلو يې محضې وار تېر کړی وي او کله هم دا
وړ ليکنې د مربوطه مضمون له استاد سره پاتېږي.
ښاغلی یون، لکه خپلې نورې مقالې پر دې مقالو هم زيار ايستلی
دی او د مجموعې په توگه يې د چاپ لپاره بيا کتلي دي او دا دی
اوس چاپېږي، چې زموږ نور فرهنگيان او فرهنگي کړۍ ترې
استفاده وکړي.
زه ښاغلي یون ته ددې مجموعې د تهیې او چاپ مبارکي وایم او
فرهنگ ته د خدمت په لاره کې يې زيات بری غواړم.

په درناوي
سرمحقق زلمی هېوادم

سريزه:

د ماسترۍ دورې داليکنې

تريوه اوږد ځنډ وروسته پر (۱۳۸۵) لمريز کال د ښاغلي سرمحقق زلمي هېوادم، استاد مکمل الکوزي او يو شمېر نورو خواخوږو استادانو په هلو ځلو په کابل پوهنتون ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو او دري څانگو کې يو ځل بيا د ماسترۍ کورسونه پيل شول. د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي او د يو شمېر نورو همسلکو پوهنځيو ځينو فارغانو په دې پروگرام کې ځانونه شامل کړل. موږ د ماسترۍ ددې دورې لومړي فارغان وو، دوه کاله مو په منظم ډول د ماسترۍ دوره تعقيب کړه او تر څلورو سمسترونو منظم تدريس وروسته دا پړاو سرته ورسېد او شپږ مياشتې موده نوره د تېزس ليکلو لپاره ځانگړې شوه، په مجموعې ډول دې دورې دوه نيم کاله دوام وکړ. د ماسترۍ دورې د تدريس په بهير کې قدرمنو استادانو پر تدريس سربېره د بېلابېلو ادبي موضوعگانو د څېړنې دندې هم را وسپارلې، چې ځينې يې د لنډو ارزونو، ځينو يې د څېړنيزو او ځينو نورو يې د تحليلي ليکنو غوښتنه کوله. ما هم په دې بهير کې د بېلابېلو راسپارل شويو موضوعگانو په هکله ليکنې وکړې او اړوند

استاد ته مې د کتنې لپاره وروسپارلې ، په دې بهیر کې ځینې لیکنې داسې وې ، چې په لاس لیکل شوې وې ، یوازې یوه کاپي وه ، چې هغه اړوند استاد ته سپارل کېدله ، په دې ترڅ کې یو څو داسې لیکنې وې چې کاپي کولو ته یې وخت پیدا نه شو ، خو ځینې لیکنې چې په کمپیوټر لیکل شوې وې ، یوه کاپي ترې استاد ته ورکړل شوه او اصل متن یې هم خوندي پاتې شو ، سره له دې چې استادانو تر کتنې وروسته موږ ته بېرته خپلې لیکنې راکولې ، خو په دې بهیر کې ځینې لیکنې بېرته زموږ له لاسه وتې او ورکې شوي دي . په دې شپو ورځو کې چې زه د خپلو تېرو کارونو پراوډون او بیا کتنه بوخت یم ، نو د ماسټرۍ دورې پر لیکنو مې هم سترگې ولگېدې . هغه لیکنې چې په کمپیوټر کې خوندي وې او ځینې یې په رسنیو کې هم چاپ شوې وې ، هغه مې بیا له سره وکتلې او منظمې مې کړې ، خو په دې ترڅ کې پنځه شپږ عنوانه داسې لیکنې وې ، چې ما د ماسټرۍ دورې په بهیر کې پر بېلابېلو مسایلو لیکلې وې ، خو د هغو په ترلاسه کولو بریالی نه شوم ، سره له دې چې ما دخپلو لیکنو د خونديتوب لپاره له پخوانه پلان درلود ، خو دا لیکنې چې مې هر څومره په خپل کتابتون کې ولټولې پیدا مې نه کړې ، سره له دې چې ددې لیکنو د ځینو کاپۍ مې خوندي کړې هم وې ، لکه لیک د خوشال له نظره ، د

پښتو گرامر په اړه يوه ليکنه، د استاد الفت د يوه هنري نثر ارزونه او ځينې نورې ليکنې. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا و، زموږ ځوان ليکوال بايد هڅه وکړي، چې تر دې وروسته د خپلو علمي، څېړنيزو او نورو هغو ليکنو چې پر بيا چاپ او خوندیتوب ارزې، ضرور د هغو يوه يوه يا دوه کاپۍ له ځان سره خوندي کړي او که په رسنيو کې چاپ شوي هم وي، بايد چاپي او ناچاپي يوه يا دوه کاپۍ ولري، کله که دی او يا هم نور څوک وغواړي دده د بېلابېلو ليکنو ټولگه يا ټولگې چاپ کړي، نو له ستونزو او کړاوونو سره به مخامخ نه شي. عمر ډېر لنډ، تنگ او مصروف دی، زموږ راتلونکي نسل به تر موږ څو ځله زيات بوخت وي او وخت به هغوی ته رښتيا هم د سرو زرو ارزښت ولري، نو که زموږ هر ليکوال خپله ټوله پانگه خوندي نه کړي، نو له راتلونکي پښت څخه دې هم دا هيله نه کوي او نه دې راتلونکي پښت، د ماضي پر کارونو مصروف وي. پښتنو ته بلا ډېر کار پروت دی، که زموږ راتلونکي نسل پر ماضي مصروف شي، نو د هغوی خپل کارونه به څوک سرته ورسوي؟ زه د يوه شعوري افغان په توگه نه غواړم د خپل کړي کار بار راتلونکي نسل ته پرېږدم، څه مې

کړي؟ ښه دي که خراب؟ نيمگړي دي که پوره؟ کره دي او که

ناکړه؟ خپله يې بايد راټول کړم او د خپل کار ثمر په خپله راتلونکي پښت ته وړاندې کړم، که زما د کار او نظر له يوې برخې هم زما خپل هېواد او هېوادوالو ته گټه ورسې، نو دا به زما لپاره د ژوند په پاتې ورځو شپو کې د روحي آرامۍ سبب شي او که تر ژوندانه وروسته راته د خپل ملت افراد د دعا لاسونه پورته کړي، نو لوی څښتن به مې پر گناهونو پرده وغوروي او د ابدې نېکمرغۍ لاره به راته پرانيزي. داليکنې زما د ماسټرۍ دورې د هغو ليکنو يوه ټولگه ده، چې د تدريس پر مهال د کورنيو دندو په توگه موږ ته استادانو راسپارلې وې. پوره باور دی چې که د ماسټرۍ دا دوره نه وای او يا هم د استادانو د زيار، زحمت او سپارښتنو او غوښتنو ټينگار نه وای، نو پوره يقين دی چې نه به داليکنې وې او نه به دا ټولگه. نو دلته ضروري گڼم چې له قدرمنو استادانو: سرمحقق زلمي هېوادم، پوهاند ډاکټر زېورالدين زېور، پوهنواله ډاکټره زرغونه زيور رښتين، استاد حبيب الله جاج پښتونزوی، قدرمن استاد اورمې، استاد سعدالدين شپون، استاد اخک، استاد اسدالله غضنفر، هندي استاد شاستري محمد حنيف او نورو هغو قدرمنو استادانو چې په مستقيم او نامستقم ډول يې زه ددې ليکنو د ليکنې جوگه کړې يم، مننه وکړم او کورودانی ورته ووايم. د ماسټرۍ دورې له نورو

فارغانو څخه مې هم دمننې تر څنگ دا هيله ده چې د خپلې دې دورې ليکنې سره منظمې او خوندي کړي، په دې ډول به مو د پښتو ادب د خدمت په لار کې يو گام پورته کړی وي.

دا اثر مې ځکه د ((خوشال په خپل ايډيال)) په نامه ونوموه چې اکثره ليکنې په کې د خوشال بابا په باب دي، بل کوم معيارونه چې بابا د خپل يو ايډيال شخص (سړي) لپاره ټاکلي، تر ډېره بريده دی په خپله پر همغو معيارونو برابر او پوره دی، يانې د خوشال ايډيال خپله خوشال دی او کېدی شي محمدگل خان مومند او ځينې نور پښتانه مشران هم د خوشال د ايډيال شخص معيارونه پوره کړي.

خپلې ملي ژبې، ملي ادب او خپل ملت ته د ډېرو خدمتونو په هيله

په درنښت

محمد اسمعيل يون

ارگ، د جمهوري رياست ودانۍ، کابل-افغانستان

۱۳۸۷ ل کال د مرغومي ۱۲مه نېټه

د خوشال يو تصوفي شعر

خوشال بابا يو اړخيز شخصيت دی، خود خوشال خوا اړخيز شخصيت لاهه هر اړخيز ډول خپرل شوی او شل شوی نه دی. تراوسه پورې د بېلابېلو کورنيو او بهرنيو خوشال پېژندونکو له خوا د خوشال په باب په لسگونو مستقل او په زرگونو عنوانه متفرقه ليکنې چاپ شوي دي، خو بيا هم د خوشال شخصيت نورې خپرې او شنې ته اړتيا لري. خوشال يو شاعر و، ليکوال و، تاريخپوه او تېرپوه و، طبيب او رنځپوه و، جگړن او تورزن و، فلسفي و، ښکاري و، ارواپوه و، سياستوال او سياستپوه و او د کامل مومند په اصطلاح "لنډه دا چې څه نه و چې دی نه و" يانې هر څه و، خو تراوسه پورې لاه خوشال د شخصيت ډېر اړخونه ناخپرلي او ناشنلي پاتې دي. د خوشال د شخصيت له دې ناخپرلو اړخونو څخه يو هم د خوشال د شخصيت (تصوفي) اړخ دی. که څه هم يو شمېر پخو ليکوالو لکه دوست محمد خان کامل مومند، سيد رسول رسا، امير حمزه شينواري، سرمحقق زلمي هېوادممل او محمد آصف صميم د خوشال د شخصيت دې اړخ ته هم نغوته او اشاري کړي، خو لکه څنگه چې د خوشال د شخصيت د رزم او بزم خوا خپرل شوې، دا خوا هغومره نه ده خپرل شوې. حمزه بابا د خوشال

بابا د یوه تصوفي شعر پر یوه بیت: ((په هرڅه کې ننداره د هغه مخ
 کړم — چې له ډېرې پیدایۍ ناپدید شو)) ، یوه ځانګړې رساله
 لیکلې ده او دا شعريې د وحدۃ الوجود او وحدۃ الشهود د
 فلسفې په رڼا کې خپرلې دي. خوشال بابا او حمزه بابا په تصوف
 کې د یوې ځانګړې طریقې خاوندان وو، نو ځکه خو حمزه بابا
 ته د خوشال دې شعر د مانا له پلوه ډېر ارزښت درلود، نو ځکه
 یې دا بیت په هراړخیز ډول خپرلې دي. تصوف او عرفان په
 حقیقت کې د خوشال د شاعرۍ یوه ځانګړې او اساسي برخه ده،
 چې د هغې د بېلابېلو خواوو له خپرې او شننې څخه موږ ته یو
 متقي، زاهد، پرهېزګار او صوفي خوشال راڅرګندېږي. د
 خوشال زیاتره تصوفي او عرفاني افکار د هغه رباعیاتو او
 څلوریزو کې خوندي شوي او بیا دې عرفاني رڼا غزلو، قصیدو
 او د خوشال نورو شعرونو ته هم لاره کړې ده. د خوشال په نږدې
 (زرو غزلو) کې داسې غزلې هم شته، چې ټولې تصوفي او
 عرفاني رنگ لري او داسې غزلې هم شته، چې یو یا څو بیتونه
 یې تصوفي رنگ او خوند لري او نور بیتونه یې د ژوندانه نورو
 خواو ته وقف شوي دي. همدا عملیه پر ځینو قصیدو او د شعر
 پر نورو فورمونو هم تطبیقېږي. د غزل یوه ځانګړنه همدا ده،
 چې د یو ټولیز او کلي ارتباط د ساتنې او پالنې ترڅنګ یې هر
 بیت یوه خپلواکه مانا هم لري. د خوشال بابا اکثره غزلې له

همدې امتياز څخه پوره برخمنې دي. که څوک غواړي د خوشال بابا د تصوفي او عرفاني افکارو څېړنه وکړي، نو يوه کتاب نه، بلکې د کتابونو ليکنې ته اړتيا ده او که څوک غواړي د خوشال له کلياتو څخه د هغه د تصوفي افکارو پر بنسټ د هغه شعرونه رابېل کړي، نو بيا به هم پام وړ شعرونه شي او که بيا يوازې د خوشال دې تصوفي افکارو ته ښه ځير شي، نو داسې فکر به وکړي، چې خوشال گنې له تصوف پرته هېډو بل کار نه دی کړی. د غسې که موږ د خوشال د شخصيت هر اړخ مطالعه کوو، نو له يوه بېل او ځانگړي خوشال سره به مخامخ شو. دلته به د خوشال د تصوفي افکارو د ځلا په خاطر د خوشال هغه غزل راوړو، چې دده کليات پرې پيلېږي او پوره تصوفي او عرفاني مانا او رنگ لري:

صورتگر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم يې په صفت زبان دراز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاڅکي نه دا نقش و طراز کا
سترگې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غابن و شونډې، ژبه، خوله سره پرداز کا
يو سربل سرپه سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اوږدنه د اواز کا

بند په بند د لاسو گوتې وبله کېږدي
سر تر پایه درست صورت سره یواز کا
که څوک زر کتابه وکښي له دې باب به
که په کښل شي زربه نور پسي اغاز کا
هر وېښته چې په صورت باندې لیده شي
که پرې ځیر شي د شناخت وړ به درته واز کا
خاص بنده د خدای هغه گڼه خوشاله!
چې د ځان په معرفت یې سرفراز کا.

بابا ددې غزل په لومړي بیت کې د لوی خالق د قدرت علایمو
ته اشاره کوي او وایي یو عادي انځورگر یا رسام، چې یوه تابلو
یا انځور رسم کړي او هغه بیا چېرته په کوم دېوال یا نندارتون کې
کېږدي او خلک یې نندارې ته راشي، نو ټول یې توصیف او
ستاینه کوي د رسام یو ښکلی انځور په ډېرو لفظي ستاینو او
مالي قیمت ارزوي، نو کله چې د یو عادي انځور خالق یا
انځورگر په دومره ستاینو او قیمت ارزوي، هغه لوی ذات چې
ددې انځور، د انځورگر خالق او انځورگر دی، هغه به په څومره
ستاینو او نمانځنو و ارزوي؟ خوشال بابا وایي: خلک د هغه

صانع، صفت او تخليق ته متوجه نه دي، چې له يوه څاڅکي څخه يې په څه نقش او طراز باندې انسان يا همدا انځورگر، چې يو عادي انځور يې جوړ کړی، تخليق کړی دی. انځورگر له بېلابېلو رنگونو او نورو توکو څخه په ډېر زحمت او دقت گټه پورته کوي او تريوه کړاو وروسته يو انځور جوړوي، خو لوی څښتن تعالی په خپل حکمت له يوه څاڅکي څخه داسې يو انځور يا انځورگر جوړوي، چې هغه بيا د نورو انځورونو د جوړونې وړتيا لري. په داسې حال کې چې د عادي انځورگر، انځور د بل انځور د جوړونې قابليت نه لري او يو جامد موجود گڼل کېږي، خو د لوی خداي (ج) ذات د انځور جوړونې قابليت بيا دا دی، چې په همدې يوه څاڅکي، خپل انځور ته سترگې، وروځې، پوزه، غاښ، شونډې، ژبه، خوله او نور سره پرداز کړي، چې په دې سره خپل انځور د خبرو، ليدو او گړېدا وړ کړي، غوږونه ورته کېږدي، چې د اورېدو وړتيا پيدا کړي، لاسونه او پښې ورته ورکړي، چې د تحرک او کار قابليت پيدا کړي. لنډه دا چې په دې يوه څاڅکي د خپل انځور ټوله ښکلا او ضرورتونه پوره کړي. خوشال بابا وايي: که د لوی خالق ددې انځور يا مخلوق د ښکلا او جوړښت په باب هر څومره بحث او خبرې اترې وشي، کتاب او کتابونه وليکل شي او ان په زرگونو کتابونه، نو بيا به هم په دې انځور کې د لوی خداي (ج) د قدرت د

ټولو عجايبو تفصيل ورنه کړای شو. خوشال بابا د خدای (ج) ددې انځور یوازې یوه وېنسته ته اشاره کوي او وایي: که یوازې پر همدې یوه وېنسته تحقیق او پلټنه وشي، نو د خپل رب پېژندنې ور به درته بېرته کړي. د انسان په وجود کې د وېنستو د شتوالي پر ضرورت او اهمیت عادي وگړي نه پوهېږي، خو کله چې له طبیبانو پوښتنه وشي، نو بیا به سړی پر خپل بدن د وېنستانو پر گټې او ارزښت پوه شي. رنځپوهان یا طبیبان وایي: د انسان پر وجود چې هر څومره وېنستان دي، هر وېنسته یو ځانگړی سوری لري، چې د انسان د بدن دنننۍ او بهرنۍ دفاعي سستم تنظیموي، یانې د انسان د وجود اړینه هوا بدن ته داخلوي او کله چې پر انسان د گرمۍ او نورو عواملو له امله فشا راځي او خوله تولیدوي، دا خوله د همدې وېنستانو له لارې له بدن څخه خارجېږي. په دې ډول وېنستان د بدن د تبخیر په چارو کې مهم رول ادا کوي. دغه راز د انسان د بویونې په سستم کې وېنستان د هوا په پاکولو کې ډېره مرسته کوي. خوشال د یوه صوفي او طبیب په توگه د خدای د پېژندنې لپاره دا یو وېنسته د ساري په توگه یادوي او که همدا یوه وېنسته ته هم متوجه شو، نو د خدای د حکمت او قدرت پر رازونو به پوه شو. خوشال بابا هغه انسان نېکمرغه گڼي، چې خدای ج ورته ددې وس او توان ورکړی، چې د لوی خدای (ج) د قدرت په باب فکر وکړي، خو

خوشال د خدای د پیژندنې راز په دې کې گڼي، چې انسان د خپل ځان په باب فکر وکړي، زه څوک یم، څنگه جوړ شوی یم؟ او چا جوړ کړی یم؟ خوشال بابا وایي لکه څنگه چې یو (انځور) خپل (انځورگر) لري او پرته له هغه، انځور هډو جوړېدی نه شي، دغسې انسان (مخلوق) هم یو (خالق) لري، چې د هغه له قدرت او حکمت پرته دی اصلاً راټوکېدی نه شي، نو په دې خاطر چې موږ خپل خالق وپیژنو، د خپل ځان په باب باید فکر وکړو او په ځان کې د لوی رب د قدرت او حکمت نښې نښانې کشف کړو. هغه نښې نښانې چې هره یوه یې د یو خاص هدف لپاره گومارل شوې او مشخصه دنده ترسره کوي، نو کله چې موږ د لوی رب د قدرت په دې رازونو پوه شو، نو بیا چې د یو عادي انځور لپاره د یو عادي انځورگر ستاینه کوو، نو بیا خو لازمه ده، چې شپه او ورځ د هغه حقيقي او اصلي انځورگر (لوی رب) ستاینه وکړو، چې د (انسان) په شان انځور یا صنع یې رامنځته کړی دی او همدغه کسان بیا د خدای (ج) نېکمرغه کسان دي، چې پر همدې تفکر، نمانځنه او ستاینه بوخت وي.

((تاریخچه سبکهای اشعار

پشتو))

د تحقیق د اصولو له نظره

((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) (د پشگتو شعرونو د سبکونو تاریخچه) د پوهاند عبدالحی حبیبی یوه تحقیقي او تحلیلي رساله ده، چيگ د کابل کالنه د ۱۳۱۹ ل کال په (۱۶۱-۲۲۸) مخونو کيگ چاپ شويگ ده.

زه په خپله ديگ ليکنه کيگ، لومؤی غواؤم، دديگ ليکنيگ غتگ محتويات معرفي کوؤم او وبه کگورو چيگ استاد خپله ليکنه پر خگو برخو ويگشليگ او کوم غتگ مسایل ييگ په کيگ خگيگوؤلي دي؟ تر هغه وروسته بيا غواؤم پر ديگ وغايگام چيگ د استاد دديگ ليکنيگ ويگش د تحقیق د اوسنيو اصولو له مخيگ خگومره ژور دی او د تحقیق کوم اصول پريگ اوس د تطبيق وؤ دي؟ او يا هم د (۲۷) کلونو پخوانه ليکنه د تحقیق له اوسنيو معيارونو سره خگومره په تول تلليگ ده؟ مخکيگ تر ديگ چيگ زه خپليگ خبريگ وکوؤم، شگه به وي چيگ د اصلي ليکنيگ غتگ تگکي بيان کوؤم او بيا د هغو په رنگا کيگ د تحقیق د اوسنيو اصولو فرضيه وؤانديگ کوؤم.

استاد حبيبي مخكيگ تردیگ چيگ خپليگ اصلي
تجزييگ او تحليل ته راشي، لومؤی ييگ د سبک د
پيدايشت فلسفه بيان کويگ او په لنأيز سره ييگ د تاريخ په
مختلفو دورو کيگ د شعر د شکلي او مانيز تغير او تحول
علتونه بيان کوي او په خپله د سبک تعريف ييگ کوي دی.

استاد په پيل يا سريزه کيگ د خپليگ ديگ ليکنيگ علت
په کگوته کوي او وايي: "په ديگ مضمون کيگ غواؤم د ملي
ژبيگ د شعرونو پر سبکونو نظر واچوم او د سبکونو او د بيان
د طرز له مخيگ د هغو تل ته ورننوزم، څگرنگه چيگ د
پشگتو ادبياتو تاريخ لکه څگرنگه چيگ لازم ده تر اوسه
پوريگ نه دی ليکل شوی، ځکه نو زما دا ځگيگؤنه او
پلنگنه بشپؤه نه ده او شايد نيمکگوتيا ويگ به ولري او
لوستونکو ته به په کيگ لوؤيگ ژوريگ شگاره شي، لکه
څگرنگه چيگ زما له ليکنيگ څخه شگاري او تر اوسه په
ديگ باب ځگيگؤنه نه ده شويگ او نه ځکه ليکل شوي،
ځکه نو که زما په ديگ ليکنه کيگ ځکه سهويگ وي، هيله
ده پوهان ييگ د حل لاره را په کگوته کوي..."^(۱)

استاد حبيبي په خپله ديگ ليکنه کيگ تر پورتنه يادونيگ
وروسته د پشگتو شعرونو پر سبکونو غايگياي او د پشگتو

(۱) کابل کالنه، ۱۳۱۹ ل کال ۱۲۳ مخ

شعر دوره بندي کوي. استاد پشگتو شاعري پر دريو دورو ويگشليگ ده: (۱) لرغونېگ طبقه او د هغو پلويان، (۲) د عروضي شاعره طبقه، (۳) د عوامو د شاعره طبقه. استاد لرغونېگ دوره له (۴۰۰) هـ څخه تر (۱۰۰۰) هـ کال پوريگ کنگليگ ده. په خپله ليکنه کيگ ييگ د هريگ دورېگ حگانکگو تياوي، د هريگ طبقېگ د سبکونو خصوصيتونه په تفصيل سره په کگوته کوي او يو بل سره ييگ توپيرونه څرکگند کوي دي او د ملي اوزانو او د عروضي قاعديگ په پيروه فورمونه ييگ تشريح کوي دي. د ساري په توگه د ملي وزنونو په سبک، د شعرونو خصوصيات ييگ دا کنگلي چيگ په ديگ کيگ ساده کگي او جذابت وي، د نورو ژبو کلميگ په کيگ نه وي کارول شويگ، د عربي او پارسي وزنونو تابع نه وي، د مضمون او فورم له پلوه اکثره پخوانيو اريايي شعرونو ته ورته دي. د لرغونو شعرونو يو خصوصيت دادی چيگ مضمون ييگ مسلسل او مرتب وي، خدای پالنه او دين پالنه په کيگ زياته حگليگاي، په مجموعي اول دا سبک پيچلتيا نه لري او طبيعي مزيا لري او دغه راز حگينيگ نور خصوصيتونه.

استاد حبيبي په لرغونېگ دوره او ملي اوزانو پوريگ تولي دغه لاندېگ شاعران معرفي کوي، دهغو د ژوند پر

خگرنگگوالي ييگ رنگا اچوليگ او د هغو هر شعر ييگ په
هر اوڅيز اول تحليل کوي دی:

- ۱- د بيتگ نيکه ژوند او د شعر حگانکگوتياويگ
 - ۲- د ملکيار غرشين ژوند او د شعر حگانکگوتياويگ
 - ۳- د تايمني ژوند او د شعر حگانکگوتياويگ
 - ۴- د شيخ اسمعيل ژوند او د شعر حگانکگوتياويگ
 - ۵- د قطب الدين بختيار ژوند او د شعر حگانکگوتياويگ
 - ۶- د اکبر زميند اوري ژوند او د شعر حگانکگوتياوي
- استاد حبيبي د پورتنيو شاعرانو پر شعرونو تر بحث
وروسته پر د يگ مسايلو رنگا اچوليگ چيگ د پخوانيو
سبک خگنکگه تغير شو؟ د هغو عوامل ييگ تشریح کوي دي.
خگنکگه پشگتانه لوستي شاعران له عروضي شاعره سره اشنا
شول؟ او خگنکگه ييگ د هغو له شعري فورمونو خگخه
کگتگه پورته کوه؟

په د يگ ترخگ کيگ استاد حبيبي پر خيرالبيان غايگاي
او د هغه پر سبک رنگا اچوي، بيا د خيرالبيان پروانديگ د
اځوند درويگزه پر مخزن الاسلام غايگاي او د هغه سبک
تشریح کوي، سربيره پر د يگ د اځوند درويگزه او پير
روشگان د سبک پيروان معرفي کوي، د هغو پر پيگژند کگلوه
سربيره د هغو د شعرونو حگانکگونيگ هم په کگوته کوي.

استاد حبيبي په خپله ديگ ليکنه کيگ د پير روشگان او
اخوند درويگزه پيروان په ديگ اول په کگوته کوي دي:

د پير روشگان پيروان:

۱- علي محمد مخلص

۲- ملا ارزاني خویشکی

۳- عبدالله

۴- ميرزا خان انصاري

۵- واصل

د اخوند درويگزه پيروان:

۱- کريم داد

۲- عبدالسلام

۳- مصطفى محمد

۴- اخوند قاسم

استاد حبيبي د پير روشگان او اخوند درويگزه پير پيروانو
سرييگړه د (ملا الف) په نامه هم د يوه شخص او د هغه د سبک
يادونه کوي او ليکي چيگ کنگ شميگر پلويان ييگ
درلودل.

ملا الف د کلات د اتغر په کلي کيگ استوکنه لرله، چيگ
له خپل استوکنه کنگي لريگ ييگ خپلو زده کوو ته دوام

ورکاوه. په زرم هجري کلونو کيگ ييگ ژوند کاوه او د ((
بحر الايمان)) په نامه ييگ منظومه رساله ليکليگ، دده په
شعرونو کيگ اسلامي عقايد او نصايح حگليگدل او د يوه
مبلغ په توگه ييگ دنده اجرا کويگ ده. استاد حبيبي دغه
لاندیگ کسان د ملا الف د سبک پلويان کنگلي دي:

- ۱- ملا شير محمد هوتک
- ۲- شير محمد ننکرهاي
- ۳- ميا فقير الله جلال آبادي
- ۴- ملا عبدالرشيد
- ۵- سعادت خان
- ۶- جان محمد
- ۷- ملا فرح الدين
- ۸- محقق کندهاري
- ۹- ملا زبردست
- ۱۰- مولوي عبدالحميد کاکړ
- ۱۱- صاحب زاده مراد علي کاموي
- ۱۲- دوست محمد ختگ
- ۱۳- ملا عبدالباقي
- ۱۴- اخوند کبير پشاور

تر ملا الف وروسته استاد حبيبي د خوشال خان پر سبک او مکتب هر اوڅيزه رنگا اچولیک ده او وايي ((تر زرم هجري کال وروسته د پشگتو ادب او شعر په نؤۀ کيگ يو مخصوص غور حگنکگ او جنبش و تگو کيگده چيگ دديگ غور حگنکگ لوی لار شگوونکی هماغه دپشگتو يو سردار او او سپنيز شخص؛ خوشال خان ختگک دی چيگ پشگتو شعر ييگ په خپليگ روشگانه قريحیگ سره لوؤو پوؤو ته ورساوه او کولای شو هغه ته د پشگتو ادب پلار او لوی استاد ووايو...))^(۱)

استاد حبيبي د خوشال د شاعرة د بيتونو شميگر تر پنحگوس زرو زيات شگيې او دده د سبک خصوصيات دا کنگي چيگ په هر اول فورم کيگ ييگ شاعري کؤيگ ده. په شعر کيگ ييگ ملي ولوليگ شگکاري، پر اجتماعي او تاريخي مسايلو مالا مال ييگ قصيديگ ليکلي، په شعر کيگ ييگ له بديعي صنايعو کار اخيستی، هجوه او تنقيد ييگ په شعر کيگ حگای کؤي، ييگلابيگل فلسفي او اخلاقي مسایل ييگ په شعر کيگ بيان کؤي او له لوؤو تخيل خگخه ييگ په کيگ کار اخيستی دی.

^(۱) کابل کالنه، ۱۳۱۹ ل کال، ۲۰۲ مخ.

د خوشال خان د ادبي مکتب پیروان چیگ دده د کورنه له
غوږو او نورو خځځه عبارت دی، په دیگ اول معرفي کوي:

۱- عبدالقادر خان ختگک

۲- اشرف خان هجري

۳- صدر خان ختگک

۴- سکندر خان ختگک

دا د خوشال خان ختگک زامن او دده د مکتب پیروان دي،
سربیکره پر دیگ د خوشال د سبک نور پیروان په دیگ اول
معرفي کوي:

۱- یحیی اخندزاده

۲- خواجه محمد بنکگش

۳- معزالله

۴- عثمان

۵- اودل

۶- اشرف

۷- فاضل

۸- ابراهیم

۹- فضیل

۱۰- حسین

۱۱- مهین

۱۲- عصام

۱۳- ابو القاسم

۱۴- فتح علي

۱۵- علیم

تر خوشال بابا وروسته د رحمان بابا پر ژوند او ادبي سبک
رنگا اچوي او تشریح کوي بیگ.

د رحمان بابا په باب وايي چيگ شاعر له روح خځخه الهام
اخلي، له مادي کثافتو حگان لريگ کوي، دده د شاعره د بيان
طرز سليس، ساده او روان دی. د عشق په جهان کيگ واقعيت
ته کگوري، روهي عشق او الهام د ژوندانه محور کگنگي او
يقين او ايمان پر خالي عقل لوؤ کگنگي.
د دديگ مکتب نوميالي پيروان په ديگ اول په کگوته
کوي:

۱- عبدالرحيم هوتک

۲- احمد شاه بابا

۳- اخوند کگدا

۴- عبدالعظيم

۵- ميانعيم

۶- ملا جمعه

۷- عبدالنبي

۸- شيگر محمد

۹- مطيع الله

۱۰- قاسم علي اږيدى

۱۱- يونس

۱۲- غفور

۱۳- صديق

۱۴- شهنواز

۱۵- حافظ الپوري

تر رحمان بابا وروسته د پير محمد کاکو پر شخصيت او
سبک خبريگ کوي او وايي چيگ د پير محمد کاکو په شاعره
کيگ ايوگر نازکه عشقي احساسات خگر کگنديگاي،
استعارات او تشبيهات ييگ طبيعي رنگ لري، الفاظ ييگ
شفاف او خگر کگند دي. د تصوير او تجسيم لپاره خاص لغات
کاروي، د اخلاقي تلقين لپاره هم د اسيگ الفاظ نه کاروي
چيگ د تگولنيگ تر حدودو بهروي. دديگ سبک او مکتب
پيروان په ديگ اول دي:

۱- شمس الدين کاکو

۲- کگل محمد

۳- سردار مهر دل خان مشرقي

تر دې وروسته حميد مومند معرفي کوي او د هغه د سبک
په باب وايي:

((خيالپالنه يا خيال پرد ازي دديگ سبک غتگه
حگانکگونه ده، اغراق او مبالغه ييگ بل خصوصيت دی،
تلازم په کيگ په شگه أول مراعتيگاي، مثل او ممثل، لازم او
ملزوم او ناتج او منتج، دغه راز ايجريگ نادريگ تشبه
کگانيگ او استعاريگ په کيگ کارول کيگاي.))
دديگ سبک پيرون په ديگ أول دي:

۱- کاظم خان شيدا

۲- محمدي

۳- ميرزا حنان

۴- حاجي عبدالله محزون

۵- کاظم خان

۶- کامکگار

۷- ملا محمد اکرم

۸- صمد

تر حميد وروسته د قلندر سبک راپيگژني. قلندر (۱۱۰۰هـ)
په حدودو کيگ په پيگشگور کيگ اوسيگده، په تگبر
اپريدي و، استاد حبيبي ييگ د ژوند په هکله وايي:
((قلندر د ميرزا په نامه يو مرشد درلود چيگ له هغه سره
ييگ مينه د جنون تر حده رسيگدليگ وه، دده عشق
او اديگاي او ايجر سوزنده مراحل وهي، قلندر هر وخت په

سوات کيگ د میرا د دیدن لپاره د یو یوگ تپیگ پر سر
منتظر پاتیگ کیگای او په پای کیگ په ایگر حسرت،
نهیلۀ او ناکامۀ سره مری او په همغیگ تپیگ کیگ
خاورو ته سپارل کیگای، کله چیگ ییگ میرا خاورو ته
ورحگی، او شگکیگ تو یوی، دمینیگ او عشق جذابیت دی
هم راکای او مری او د قلندر تر خگنکگ خاورو ته سپارل
کیگای))^(۱)

د استاد حبیبی په نظر، سره له دیگ چیگ قلندر د حمید د
سبک تابع دی، خو د هغه د سوزنده عشق له کبله په خپله د یو
سبک د رامنحگته کیگدو سبب شوی، چیگ د عشق همدا
سوز او زخمی احساسات ییگ په شعرونو کیگ شگکاری، ده
په پشگتو کیگ یو مخصوص بحر رامنحگته کوی چیگ ملی
وزن لري. په پشگتو کیگ ملا حسن اسحق زی او ملا صالح
محمد داوی پر دیگ بریالی شوي چیگ د قلندر د سبک په
خگیگر شاعري وکوي.

د حماسیونو سبک:

استاد حبیبی هغه شاعران چیگ حماسی شعرونه ییگ
ویلي، خو په مشخص اول د کوم مشهور شاعر د سبک تابع نه

^(۱) کابل کالنه، ۱۳۱۹، ۲۱۷ مخ

دي، هغه ييگ د حماسيونو تر عنوان لانديگ په جلاکته
کگورة کيگ راوؤي، په ديگ شاعرانو کيگ دغه شاعران
شامل دي:

- ۱- برهانخان
- ۲- مسعود کگل ياسيني
- ۳- نورالدين
- ۴- زاهد خان ابراهيمزى
- ۵- عزيز خان رنگاخيگل
- ۶- سپينه
- ۷- ملاله

د داستان ويونکو سبک:
د پشگتو ادبياتو په لرغونىگ او منحکنة دوره کيگ يو
شميگر داسيگ شاعران شته، چيگ حکينيگ کيسيگ ييگ
په نظم را اوولي يا داستاني کوي دي، استاد حبيبي دوى د
داستان ويونکو د سبک تر نامه لانديگ مطالعه کوي او
دهغوى ژوند ييگ تشریح کوى دى. دغه لاندي شاعران يا
ناظمان په ديگ اله کيگ شامل دي:

- ۱- باى خان
- ۲- ميا عمر خگمکنى

- ۳- اما الدين
- ۴- ارسلا
- ۵- فياض
- ۶- مسعود
- ۷- غلام محمد
- ۸- نور
- ۹- احمد اخون خيگل
- ۱۰- رحمت داوی
- ۱۱- ملا احمد خان
- ۱۲- رحمت
- ۱۳- ملا نعمت الله
- ۱۴- ملا احمد.

د عوامو سبک:

استاد حبيبي په پشگتو ادبياتو کيگ د عوامو د سبک تر
عنوان لاندیگ یو بل سبک ته هم پام کوی او هغه ییگ
خگیگولی دی، استاد حبيبي دا د پشگتو د ملي شاعره تر
تگولو غوره ذخیره بولي، چيگ د خلکو په بیگلایگللو طبقو
کيگ ایگر عام مقبولیت لري، دا شعرونه خپل حگانکگوي
وزنونه لري، چيگ یوازیگ ملي وزنونه دي، هره ترانه، هر وزن

او بحرييگ خپل خاص اهنکگ لري، په ديگ ورنونو کيگ
بيگلایيگل عشقي، حماسي، اخلاقي او نور مسایل بيان شوي
دي، دا شعرونه هگانکگوي جذابيت او زوه راکشگون لري،
ددیگ سبک هگینيگ مشهور لارويان دادي:

۱- کمال

۲- محمدي

۳- میرا

۴- عبدالله نورزی

۵- خدای رحيم اکاخيگل

۶- عبدالودود سترياني

۷- ملا حيران

۸- ملا خواجه محمد

۹- صديق اخندزاده هوتک

۱۰- سليم زمين داوری

۱۱- ملا عبدالرحمن

۱۲- محمد ايوب بويگخگ

۱۳- طالب

۱۴- توکل د شگيگويگ

۱۵- سردار پردل خان

۱۶- ملا شيرمحمد

۱۷- برخوردار

۱۸- فیض الله

۱۹- سید کمال

۲۰- محمد یار صاحب زاده

۲۱- ملا زاهد اندو

۲۲- محمد دین

۲۳- نوروز.

د استاد حبیبی تردیگ خگیگوښیگ، ویگش، تحلیل او ارزونیگ وروسته راځو پر همدیگ لیکنیگ خپل نظر او ارزونیگ ته چیگ ایا دا لیکنه د تحقیق له اوسنیو اصولو سره څگومره برابره او څگومره دهغو په تول تللیگ ده؟ لوی استاد حبیبی ته خدای (ج) یو خارق العاده استعداد ورکوی و، ده دخپل استعداد یوه درنه برخه همدیگ تحقیق ته بیگلہ کوښیگ، ((تاریخچه سبکهای اشعار پشتو)) هم دده یوه غوره تحقیقی او تحلیلی لیکنه یا رساله ده. سره له دیگ چیگ دا لیکنه یا کتابکوټگی له نن (۱۳۸۲ل کال) څڅه اوه شپیگته (۲۷) کاله دمخه لیکل شوی او دا داسیگ مهال و چیگ د افغانستان د پشگتو او دري ادبیاتو په باب تگولیگ د کگوتو په شمار تحقیقی لیکنیگ نه ویگ شویگ، خو استاد حبیبی د هغه نبوغ له مخیگ چیگ درلود ییگ داسیگ تحقیقی لیکنه

کډیگ، چيگ اوس لا هم نويگ ده او د تحقيق له معاصرو او نويو اصولو سره هم شگه سمون خوري، د تحقيق د کنگو اصولو له جملېگ څخه هگينېگ مهم اصول دادي، چيگ يو تحقيقي اثر پريويگ سريزيگ پيل کيگاي، چيگ ليکوال په کيگ د منابعو د يادونيگ ترڅنگنگ د اثر د ليکلو ضرورت په کگوته کوي، د کتاب اصل متن چيگ د تحقيق اساسي برخه ده او تگوليگ پوشگتنيگ هگوابوي او د کتاب يا ليکنيگ وروسته برخه پاييزه يا نتيجه چيگ ليکوال په کيگ معمولاً د خپل کار ارزونه کوي او پر څگه شي چيگ نه دی بريالی شوی، د هغو يادونه کوي چيگ په اينده کيگ ييگ اصلاح کوي او يا ييگ هم نورو ته د سمون سپارشگتنه کوي.

د استاد داليکنه د تحقيق د نورو اصولو ترڅنگنگ دا پورتنې اصلونه هم لري، په پيل کيگ يوه سريزه راغليگ چيگ دديگ ليکنيگ ضرورت ته ييگ کگوته نيوليگ او د هغيگ تشيگ يادونه ييگ کډيگ چيگ د ملي ژبيگ د ادبياتو د پيگژندنيگ په برخه کيگ دا وخت موجوده وه. استاد حبيبي مخکيگ ترديگ چيگ د پشگتو شعرونو د سبکونو پر پيگژندنيگ پيل وکډي، خپله په عام اول د سبکونو د رامنحگته کيگدو علتونه بيانوي او سبکونه راپيگژني، بيا د همغو عواملو په رنکا کيگ د پشگتو شاعره

بيگلایگل سبکونه دهغو بنسټګرګر، دکلام بیگلکګیګ او دهغو مشخصات په کګوته کوي. هر سبک چيګ راپيګرني دهغه بکګرونا (شالید) هم راپيګرني، لوستونکي ته د لوستو پړوخت داسيګ ابهام نه پريګادي چيګ هغه ته د پوښګتنيګ سبب شي. د یويګ شګيګ تحقيقي ليکنيګ یوه حګانکګوتيا همدا ده چيګ حقيقت بايد معلوم کوي، اصلاً دتحقيق تعريف هم دادی چيګ ((د یويګ تګاکليګ موضوع په باب رشګتينيګ، ژوره او عالمانه پلټګنه ده چيګ په هغيګ کيګ واقعيتونه، معناويګ او تطبيقي مواد هم تر ازموينيګ لاندیګ نیول کيګاي.))^(۱) د استاد حبيبي دليکنه دتحقيق له همدیګ تعريف سره پوره پوره سمون خوري، د یويګ تحقيقي ليکنيګ لپاره حګينيګ معيارونه او حګانکګوتياويګ شته چيګ دلته ييګ يادونه کوو او بيا کګورو چيګ دا حګانکګوتياويګ خګومره د استاد حبيبي پر دیګ ليکنه د تطبيق وؤ دي:

۱- خګيګونه به د یويګ تګاکليګ مساليګ پر محور خګرخي:

(۱) سرمحقق زلمی هيګواد مل، د پښګتو خګانکګيګ دماستره دوریګ د خګيګونيګ ميتودولوژي مضمون، لکچرنوټګ، (۱) مخ، ۱۳۸۲ل کال.

د استاد حبيبي ((د پشگتو شعرونو د سبکونو تاریخچه)) یوازېک همدا موضوع څیگیځوي او یا لا تر لاه هغه موضوعکځانیک چیک له دیگ سبکونو سره تولیگ دي، دی هیگځگکله له موضوع نه خارجگیای او نه یوه موضوع په بل متن ورکځاوي او نه حاشییک یا لمنلیکونه ورکوي.

۲- په څیگځونه کیگ به یو ابتکار او نویتوب موجود وي.

دویم معیار خو سل په سلو کیگ ځگکه پر دیگ لیکنه د تطبیق وؤ دی چیک تردیگ دمخه هیگچا هم په تیگره بیا په دري ژبه د پشگتو شعرونو د سبکونو په باب دومره جامع لیکنه او تحلیل نه دی کؤی. دا لومؤنه لیکنه ده چیک په دري ژبه نسبتاً په تفصیل سره د پشگتو شاعره پر عام تعارف او د سبکونو په باب په خاص اول رنګا اچوي او د لیکنیک په متن کیگ راغلي شعرونه هم له دري ژباویگ سره راوؤل کیگیای، دلته دري ژبي نه یوازېک د پشگتو شاعره له سبکونو، بلکه دهر شاعر د شعرونو له فکري محتوا سره هم په شگه اول اشنا

کيگياي، د يو يگ ژبيگ شاعري د بليگ ژبيگ ويونکي ته
ورپيگژندنه هغه هم پر هغه مهال خپله يو نوشگت دی.

۳- خگيگؤنه به د يو ذهني استعجاب پر روحيه
ولاؤه وي:

د استاد هره ليکنه پر ذهني استحکام او تمرکز ولاؤه
ده، نويوالي په کيگ شته، ذهني پاشلتيا او له يو يگ موضوع
سره د نورو موضوعگانو کگاؤن په کيگ نه شته او خگه
چيگ د لوستونکي ضرورت وي، هغه د استاد له ليکنيگ
ترلاسه کولای شي، ((د پشگتو شعرونو د سبکونو تاريخچه))
هم له ديگ اول ليکنو خگخه يوه ده.

۴- خگیځونه به له یوه ازاد فکر سره شروع کیځي:

د استاد حبیبی د لیکنه د استاد حبیبی د خپل ازاد فکر زیځانده ده، داسیځ نه ده چیځ چا پریځ د یو فکری قید او فشار په نتیجه کیځ لیکلیځ وی، هغه ذوق او علاقه چیځ استاد له ملي ژبیځ او ادب سره درلودله، دده فکری ییځ دیځ لیکنیځ هځولی دی.

۵- خگیځونه به پر د غسیځ یو ذهنیت متکی وی چیځ کگویا په طبیعت کیځ هر خځه د یوه نظم او قانون تابع دی:

د استاد لیکنه هم د یوه نظم او سیستم تابع ده، له تاریخی تسلسل خځخه نیولیځ بیا د شعرونو د تشابه له مخیځ یو نظم تعقیبوی، د بیتځ نیکه له مناجاتو نیولیځ او بیا تر وروستی هغه شاعر پوریځ چیځ دا وخت ییځ ده ته معلومات شونی وو، تځول په ترتیب او نظم سره راغلی دی.

۲- د خگيگوڼيگ مقصد به د قوانينو او عمومي پرنسيپونو رابرسيره كول وي:

استاد حبيبي په خپله ديگ ليکنه کيگ هم د تحقيق قوانينو او پرنسيپونو رعايت کوي او هم ييگ د تحقيق لپاره پرنسيپونه په کگوته کوي، د ساري په اول چيگ کله د يوه سبک يادونه کوي، لوموي دهغه سبک مشخصات بيانوي او هر هغه شاعر او د هغه کلام چيگ همغه حگانکگوڼيگ ولري، په هغه سبک کيگ شاملوي.

۷- په خگيگوڼيگ کيگ به علت او معلول خگيگول کيگاي:

د استاد حبيبي په ديگ ليکنه کيگ چيگ سبکونو ته حگانکگوڼيگ شويگ، د هر سبک د رامنځته کيگدو علتونه په کگوته شوي، دعوامو شاعري، په ملي اوازانو کيگ شاعري او همدارنگه له نورو ژبو راغلي شعري

فورمونه يا عروضي شاعري او د هغو علتونه تگول واضح شوي دي.

۸- په خگيگڼه کيگ به له اندازه کولو خگخه کار اخيستل کيگاي:

په تگولنيزو او ادبي خگيگڼو کيگ ارزونه د فزيکي مقياس په معيار نه وي، بلکيگ د اثر کمي او کيفي اوځ ته په کيگ کتنه کيگاي، استاد حبيبي د پشگتو ادبياتو د هر سبک په باب يو عمومي جاج وؤانديگ کؤى او له کمي او کيفي پلوه ييگ د يو سبک پلويان شميرگري او د اثارو پر خگومره والي ييگ بحث کؤى دى.

۹- په خگيگڼه کيگ به شعوري تکتیک خگخه کگتگه پورته کيگاي:

دا چيگ يوه ليکنه د خگه لپاره کيگاي، خگه وخت کيگاي او وليگ کيگاي؟ ديگ ته استاد حبيبي د خپليگ ديگ ليکنيگ په سريزه کيگ هم اشاره کؤيگ، دده له اهدافو

ځگځه يوه موخه داده چيگ نور خلک د خپلو ادبياتو له ماهيت، ارزشگت او کيفيت ځگځه خبر کوي او په ديگ کار کيگ ايوگر بريالي شوي دي.

د يو يگ شگيگ تحقيقي ليکنيگ تر ځگنکي ځگيگوونکي يا محقق يو لؤ صفتونه لري، که چيگريگ ځگيگوونکي د هغو ځگشگتن وي نو کيگدي شي د ځگيگوونيگ په تول پوره ليکنه وکوي: اول دا چيگ ځگيگوونکي بايد پر خپله موضوع پوره لاس بري او حاکميت ولري، د امانت ساتونکي او د همکارۍ پالونکي وي. ځگيگوونکي بايد تعصب ونه لري او په ځگيگوونه کيگ بايد حگان له هر اول تعلقاتو لريگ وساتي او بيگ طرفه وي، منطق او استدلال ولري، بيان ييگ صريح او ځگر کگند وي، رياکار نه وي، زغم او حوصله ولري، د علم ژبه ييگ بايد زده وي او نور...) (۱) مو ا چيگ د يو محقق لپاره پورتنيو صفاتو ته کگورو، نو دا تگول او تر ديگ زيات په لوي استاد حبيبي کيگ ليدل کيگاي، هغه پر خپليگ تگا کليگ موضوع دومره لاس بري دي چيگ ترده دمخه چا په پشگتو ادبياتو کيگ پر داسيگ مسايلو دومره ليکنيگ نه دي کوي، حگينيگ ادبي

(۱) - سرمحقق زلمي هيگواد مل، د پشگتو ځگانکيگ د ماسترۍ دور يگ د متن ځگيگوونيگ د ميتودولوژي مضمون لکچر نو تگ، ۱۳۸۲ ل کال (۲) مخ.

پانکگيگ خپله د لوموئي گگل لپاره د استاد حبيبي لاس ته ورغلي او ده لوموئي گگل تشرېح کوي او خلکو ته يېگ وړاندېگ کوي دي، دده د تحقيق په نتيجه کيگ د پشگتو ادبياتو اېگر تياره کگوتگونه روشگانه شوي، د هر متن په انتقال کيگ يېگ له اېگريگ امانتداره کار اخيستی او ان د تذکرة الاوليا د ليک پر لوستلو يېگ خوييگ اېگر وخت تيگر کوي او اېگر کواو يېگ کگاللي دي. استاد حبيبي د افغانستان او سيميگ يو لوی عالم و او د عالم يو خصلت داوي چيگ پر علمي ارزشگتونو ولاؤ وي او د مسايلو په تحليل کيگ له تعصب خگخه کار نه اخلي، دديگ ليکنيگ ژبه خورا فصيحده او بليغه ده، هيگخگ اول ابهام او پوشگتنو ته يېگ هگای نه دي پريگ ايشگي، لنأه دا چيگ د يوه محقق لپاره چيگ خگه هگانکگوتياويگ په کار دي هغه تگوليگ د استاد په وجود کيگ خوندي ويگ او که ده خپل هگانکگوي استعداد او نبوغ ورسره يو هگای کوا، نو خبره ترديگ نوره هم اوچتيگاي.

د شکل له پلوه د استاد حبیبی د دیگ لیکنیک خگرنکوالی:

په عام اول یوه خگیگونه د شکل له مخیگ په دوه اوله ترسره کیځای: ((کتابي یا کتابتوني تحقیق او بل ییگ ساحه یی تحقیق دی)) د استاد حبیبی ((د پشگتو شعرونو د سبکونو تاریخچه)) د شکل له مخیگ دا دواوه حالتونه رانغاؤي. استاد حبیبی هم له بیگلاییگلو کتابونو، اخگونو خځه کتگه پورته کویگ او هم ییگ له خپلو هغو اثارو خځه کتگه اخیستیگ، چیگ ده ورپسیگ بیگلاییگیگ سیمیگ پلتگی او ترلاسه کوی، لکه، تذکره الاولیا چیگ یوازیگ خگلور پانگیگ یا اته مخه ییگ د استاد حبیبی لاس ته ورغلي او ترده دمخه دچالاس ته نه وه ورغلیگ او نه ییگ تریگ معلومات درلودل. د لومؤي حگل لپاره استاد حبیبی د تذکره الاولیا په باب خگیگونه او شننه وؤاندیگ کؤه او په همدیگ لیکنه کیگ هم د تذکره الاولیا پانگیگ معرفي شویگ، شعرونه ییگ په دري ژبه واؤول شول، تحلیل او ارزونه ییگ وشوه، مخکیگ تردیگ چیگ تذکره الاولیا دپشگتانه شعرا په لومؤي تگوک کیگ پر ۱۳۲۰ کال چاپ شي، دلته ییگ پر ۱۳۱۹ل کال په کابل کالنه چاپ کؤه او دا تحقیقي لیکنه ییگ د شعرونو د سبکونو د

پیگژندنیک په اوه وکوه، د یادونیک ووده، چیک تذکره
الاولیا د ساحه یی تحقیق په لؤ کیگ دهلمند دناویگ د ادم
خان په کلي کیگ د زؤو کتابونو د پلتگلو پرمهال د لوی استاد
پوهاند علامه عبدالحی حبیبی کگوتو ته ورغلیگ ده.

د اچیک استاد په خپله دیگ لیکنه کیگ له نورو کگنگو
اثارو لکه ((تمدن های اولیه، د کگوستا ولوبون اثر، تاریخ
تمدن هند، طبقات ناصري، ائین اکبري، حیات افغاني،
حدود العالم من المشرق الى المغرب، تاریخ مرصع، د
پشگتونخوا دشعر هارو بهار، کلید افغانی)) او نورو آیگرو
چاپي اثارو خگخه کگتگه پورته کؤیگ ده، نو دا برخه ییگ د
کتابي تحقیق برخه جوؤوي، له تذکره الابرار ولاشرار، مخزن
الاسلام او د حکینو نورو اثارو له قلمي نسخو خگخه ییگ هم
کگتگه اخیستیگ ده. نو په دیگ أول ویلای شو چیک استاد
د خگیگؤنیک له دواؤو أولونو کتابي (کتابتوني) او ساحه یی
خگخه په دیگ لیکنه کیگ کار اخیستی دی.

استاد حبیبی د خگیگؤنو د میتودونو په برخه کیگ په خپله
دیگ لیکنه کیگ له تاریخي او تشریحي میتود خگخه کار
اخیستی دی، یانیک هم ییگ موضوع له تاریخي پلوه
خگیگؤلیگ او تاریخي قدامت ییگ په پام کیگ نیولی او هم

ييگ شاعري د شکل او محتوا له مخيگ تشرېح او الېندي
 کويگ ده، د يو سېک توپير ييگ له بل سره تشرېح کوي دی.
 خگرننگه چيگ دا ليکنه له او سمهال (۱۳۸۲) خگخه (۲۷)
 کاله دمخه تر سره شويگ او پر همغه مهال چاپ شويگ، نو دا
 وخت چيگ له استاد حبيبي سره کوم اثار موجود وو، د همغو
 په رنگا کيگ ييگ د پشگتو ادبياتو تاريخي دوريگ
 ويگشليگ، خو کله چيگ تر ديگ ليکنيگ نايگ دوه کاله
 وروسته د (محمد هوتک پتگه خزانه) د استاد حبيبي لاسته
 ورغله او په پتگه خزانه کيگ د امير کروؤ د شعر په شتوالي
 سره د پشگتو دلاسته راغليگ ليکليگ شاعره نيگتگه
 (۱۳۹) هق کال ورسېگده، نو بيا په ديگ ليکنه کيگ راغلي
 ويگش، خپله خپل رنگ بایلي. د پشگتو ادبياتو د تاريخي
 دورو په باب نورو پوهانو هم خپل نظرونه خگر کگند کوي او
 ددوی په نظرونو کيگ اېگر توپيرونه او تضادونه شته او د
 معاصرو ادبپوهانو له نظره کره کتنه غواوي، له نيگکه مرغه
 زمواد ادبياتو د معاصر دوران يو لوی ادبپوه مرحوم کانديد
 اکااميسن محمد صديق روهي د پشگتو ادبياتو د تاريخي
 دورو د تگاکنیگ په اوه د تگولو پشگتو ادبپوهانو نظرونه
 سره راتگول کوي او هريو ييگ بيگلایيگل تحليل کوي،
 شنلی او ارزولی دی، مشترک تگکي او د ادبپوهنيگ له

معیارونو سره سم ییگ منطقي نظرونه سره یو حقای کؤي او په پای کیگ ییگ یوه نسبتاً معقوله لار ایستلیگ، استاد روحي د پشگتو ادبیاتو د تاریخي دورو ویگش په خپل اثر ((د پشگتو ادبیاتو تاریخ معاصره دوره)) کیگ راوؤی او په مجموعي اول ییگ پشگتو ادبیات پر دریو لویو دورو (لرغونیگ، منحکنة او معاصره) ویگشلي چیگ منحکنة او معاصره ییگ بیا په خپل وار پر خگو نورو پؤاوونو ویگشلي دي، نو زما په نظر د ادبیاتو د دورو د ویگش په اؤه دا وروستی ویگش تر تگولو غوره او منطقي شگکاری.

د مکتبونو او سبکونو په اؤه سره له دیگ چیگ استاد حبیبی یو شگه ویگش کؤی او دا ویگش پر داسیگ مهال شوی چیگ د مکتب او سبک د توپیر او تعبیر په اؤه په پشگتو ادبیاتو کیگ هیگخگ لیکنه نه وه شویگ او استاد په دیگ برخه کیگ لومؤني پاخه کگامونه پورته کؤل، خود سبک پیگژندنیک او مکتب پیگژندنیک د اوسنیو معیارونو له مخیگ کیگدی شي د استاد حبیبی په ویگش کیگ یو خگه تغیر راشي، خو لکه خگنکگه چیگ استاد په سریزه کیگ ورته اشاره کؤیگ، چیگ دا لیکنه د یوه ضرورت له مخیگ ترسره شوه او کیگدی شي له نیمکگؤتیاو به تشه نه وي او دا نو بیا د نورو کار دی چیگ دا نیمکگؤتیاویگ پسیگ حل

کوي. دغه راز استاد د يوه تحقيقي اثر د اصولو مطابق
د خپليگ ليکنېگ په پای کيگ نتیجه او يا د خپل بحث
خلاصه هم وړاندېگ کويگ چيگ د خپليگ ديگ ليکنېگ
نچوؤ ييگ راکشگلي او په ديگ کيگ ييگ يو حگل بيا
تگولو سېکونو ته په لنأيز سره اشاره کويگ ده.

د يادونيگ وؤ ده چيگ د استاد حبيبي د ليکنه د تاريخ په
بيگلایيگلو پؤاوونو کيگ د پشگتو شعرونو پر
خگرنکگوالي، په تيگره بيا پر سېکونو رنگا اچوي، خو ليکنه
په دري ژبه ده او تگول هغه شعرونه چيگ په متن کيگ په
پشگتو ژبه راغلي، په دري ژبه دهغو منشوره ترجمه او مانا هم
شويگ ده، په ديگ أول که يو دري ژبی پر پشگتو شعر د بحث
خگرنکگوالی مطالعه کوي، نو د پشگتو شعر محتوا ته هم په
شگه أول ور داخليگدی شي.

په پای کيگ زه د يوه لوستونکي په توگه وایم چيگ د
استاد حبيبي پر ديگ ليکنېگ که خگه هم د يويگ پيگوؤ له
نأديگ خگخه درې برخيگ تيگريگ، خو بيا ييگ هم خپل
ارزشگت او ماهيت په کلکه ساتلی دی، بايد په پشگتو ژبه هم
وژباؤل شي او موأ خپل حگوان نسل او د ادبياتو لارويانو ته
خگرکگنده کؤو چيگ زموأ نابغه محقق چيگ اووه شپيگته

کاله د مخه څکه لیکلي، هغه اوس هم د اوسني معاصر تحقیق
له اصولو سره تر ایاگره حده برابر او په ټول پوره او کره دي.

د تذكرة الاوليا خانگرتيا او لرغونتيا

((تذكرة الاوليا)) د پښتو ادب لومړنۍ لاسته راغلې ادبي تذکره ده چې د بارک خان ماکو سابي زوی (سليمان ماکو) ليکلې ده. د تذكرة الاوليا د ليکلو تکل په خپله د سليمان ماکو په وينا له (۲۱۲هـ ق) کال څخه شوی دی، دا چې تذكرة الاوليا د کوم کال پر کومه نېټه بشپړه شوې؟ ددې يادونه په تذكرة الاوليا کې نه ده راغلې، خو د پښتو ادبياتو څېړونکي د تذكرة الاوليا د ليکلو نېټه همدا (۲۱۲هـ ق) کال شاخوا مهال گڼي. تذكرة الاوليا ته ځکه د پښتو ادبياتو لرغونې او لومړنۍ ادبي تذکره وايو چې تر دې دمخه د پښتو ادبياتو د ليکوالو کومه بله تذکره په لاس کې نه شته. يوازې د هاشم سرواني (د سالو ورځمه) د يوې ادبي تذکرې يادونه شوې چې دهغې متن لا تراوسه تر لاسه شوی نه دی. نو په دې وجه تذكرة الاوليا په پښتو کې تر ټولو لرغونې لاسته راغلې تذکره گڼل کېږي. دا تذکره چې ټولې

څلور پاڼې دي ټول (اته مخه) او ډک (اووه مخه) کېږي، د هلمند د ناوې د ادم خان په کلي کې د زړو کتابونو د پلټلو پرمهال د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحي حبيبي گوتو ته ورغلې، لومړۍ يې د پښتانه شعرا په لومړي ټوک کې پر ۱۳۲۰ل کال چاپ کړې او بيا پر ۱۳۲۱ل کال د استاد حبيبي له تعليقاتو، شرحې او سريزې او اصل متن سره يوځای د سرمحقق زلمي هېوادمېل په زيار چاپ شوې او دغه راز پر ۱۳۷۹ل کال يو ځل بيا د علامه حبيبي د څېړنو د مرکز له خوا دهغې له انگليسي متن سره يوځای چاپ شوې ده. سره له دې چې د تذکرة الاوليا يوازې (اووه ډک مخونه) ترلاسه شوي خو دا اووه مخونه هم له کلتوري، تاريخي، ادبي، عرفاني او ژبني پلوه د زيات ارزښت وړ دي. تذکرة الاوليا موږ په لومړي گام کې پر دوو برخو وېشلای شو:

الف- د سليمان ماکو خپله ليکنه چې په نثر ده او د شاعرانو ژوند ليک په کې راغلی دی.

ب- په تذکره کې د شاعرانو راغلی کلام چې په نظم دی.

الف- د سليمان ماکو نثر: په عمومي ډول د سليمان ماکو نثر خوږ، روان، ساده او له ځانگړي اهنکه ډک دی. په

خاصو ځايونو کې يې سجع کارولې چې نثر ته يې زياته ښکلا وربښلې ده.

دلته به د سليمان ماکو د نثر څو جملې راوړو او بيا به وروسته دده د نثر پر څرنگوالي بحث وکړو.

((... زه غريب خاورې سليمان زوی د بارک خان ماکو ساېزي چې په وياله د ارغستان هوسېږم او په دې مزکو پايېږم، په سن دولس شپږ سوه دهجري تللی وم او د پښتنخوا په راغو او کليو گرځېدم او مراقد د اوليا او واصلينو مې پتلل او په هر لوري مې کاملان موندل، او ددوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ...))

((... نقل هسې کاندې يارانو چې په روزگار د شيخ بيتني کې دده ورور چې سړبن نومېد، او پرشيخ هم خورا گران و، سړبن نه درلود زامن او هر کله به ويل خپل ورور ته...))

((... نقل کاوه سي چې په روزگار د غازي شهاب الدين چې پر کفر يرغل و، شيخ ملکيار چې غرشين ستانه و هم ملگری و د شهاب الدين چې په ډيلي کې هغه ستر واکمن ټاټوبی و وښانده، او هم هورې مړ سو...))

((... نقل کا وہ سی چہ بختیار می ستر ستانہ و، لہ دہ نہ
 خرگند سوی دی، ہغہ کرامات چہ مو وکتل او وویل...))
 پورتنیو خو جملو او د سلیمان ماکو نثر تہ چہ مورپہ
 عمومی ډول نظر کوو، نو لہ ژبني پلوه دماکو نثر د دریو ژبو لہ
 لغتونو څخہ جوړ دی. الف- پښتو، ب- عربي، ج- فارسي.
 دگرامري جوړښت لہ مخې ہم د پښتو لہ اوسنی محاورې سره
 توپیر لري- ه- ځینې پخوانی متروکې کلمې هم لري چہ دلته
 پرې رڼا اچوو:

الف- د سلیمان د نثر پښتو لغتونه: که په عمومی
 ډول د سلیمان ماکو نثر ارزول کېږي، نو دا تقریباً په نږه پښتو
 نثرونو کې حسابېدلای شي، ځکه د پردیو ژبو تاثیرات پرې ډېر
 کم دي او ان که اوس هم څوک یو پښتو نثر لیکي، نو د نورو ژبو
 دومره کلمې به ضرور په کې کاروي، لکه خپله چہ زه دا لیکنه
 کوم په عادي ډول رانه د نورو ژبو کلمې کارول کېږي، نو د
 سلیمان ماکو لہ نثر څخه داسې ښکاري چہ هغه وخت د پردیو
 ژبو (عربي او فارسي) تاثیرات پر پښتني ادبي چاپېریال وو،
 خو دومره زیات نه وو چہ ټول نثر متاثر کړي. دلته به دده د نثر
 سوچه پښتو لغتونو ته اشاره وکړم: لوی، استازی، روښان،

ويا له، هوسپرېم، خاورې، راغه، کلی، پلټل، لوری، موندل،
 خښتن، پاڅېدل، وینا، لولي، شپه، ستانه، کول، سندرې،
 یرغل، غرشین، ملگری، ستر، واکمن، بری، مروړل، پارکی،
 خرگند، مېشت او داسې نور...

د سلیمان ماکو په نثر کې کارول شوي اکثره پښتو لغتونه
 اوس هم په خپله هماغه پخوانۍ مانا او مفهوم او هماغه شکل
 کارول کېږي. د سلیمان ماکو د نثر له پوځوالي څخه داسې
 ښکاري چې پښتو نثر به تردې پخوا ښه اوږد مزل کړی وي،
 چې د سلیمان ماکو د مهال داسې پخې مرحلې ته رسېدلی دی.

ب- د سلیمان ماکو په نثر کې عربي لغتونه: د
 سلیمان ماکو په نثر کې یو شمېر عربي لغتونه هم شته، خو دا
 اکثره داسې لغتونه دي چې مذهبي او عقیده یي مفاهیم
 لېږدوي، دا ډول لغتونه اکثره اوس هم د مذهبي اصطلاحاتو په
 بڼه موجود دي او ترجمه یا انډولونه یې ډېر ممکن نه برېښي.

عربي ژبې د اسلام تر راتګ وروسته په افغانستان کې خپلې
 اغېزې وښندلې، دا اغېزې لومړی پر فارسي ژبه او وروسته پر
 پښتو ژبې محسوسې شوې، خو د پښتو په انډول یې پر فارسي

ژبه اوس هم تاثيرات زيات دي. دلته به خو عربي لغتونو ته اشاره وکړو:

قدوة الواصلين، مراقد، حمد، برکت، نصيب، صلى الله عليه وسلم، غريب، هجري، اوليا، آل، اما بعد، نقل، عبادت، مبارک، واقع، قبول، کفر، شيخ او ځينې نور...

ج- د سليمان ماکو په نشر کې فارسي لغتونه: د سليمان ماکو په نشر کې د عربي لغتونو په انډول فارسي لغتونه ډېر کم دي. خو د استاد علامه عبدالحی حبيبي په نظر د سليمان ماکو پر نشر د فارسي ژبې د هغه وخت د نشر څه اغېزې شته، د سليمان ماکو تر عصر نږدې دوه سوه کاله دمخه د غزنويانو په عصر کې فارسي نشر ډېر پرمختګ کړی و، ډېر روان ساده او عام فهمه و، لنډې لنډې جملې يې لرلې او له ابهام او تکلف څخه خالي و. د سليمان ماکو نشر هم ساده، سليس او روان دی، جملې يې هم لنډې لنډې دي، ابهام، تصنع او تکلف نه لري. د فارسي نشر د هغه وخت د خوږ لنيو د څه ناڅه اغېزمنۍ تر څنګ يو شمېر فارسي لغتونه هم د سليمان په نشر کې ليدل کېږي، لکه: سپاس، خاکپای، بزرګ، روزګار، مهربان، درخواست او ځينې نور...

د - د سلیمان ماکو دنشر گرامري جوړښت: سره له دې چې د ماکو نثر کې زیاتره سوچه پښتو لغات کارېدلي او لیکنی متن یې هم سړي ته ډېر خوند ورکوي، خو دې سره سره یې لیکنی ښه له عامې محاورې او همدارنگه د پښتو ژبې له اوسني گرامري جوړښت سره اړخ نه لگوي. د نثر دا حالت کېدی شي د دوو عواملو له وجې رامنځته شوی وي: کېدی شي دهغه وخت د پښتو محاورې ژبه همدا شان یادې ته ورته وه، یا هم نثر په دې ښه لیکل کېده او یا هم د عربي ژبې تاثیر پر فارسي او د فارسي هغې پر پښتو پرېوتی وي. د ماکو د نثر په ځینو جملو کې مبتدا او خبر، فاعل او فعل، مضاف او مضاف الیه سره وړاندې وروسته شوي دي. دا کار د پښتو له اوسني گرامر جوړښت سره توپیر لري، کېدی شي د لرغونې دورې نثر همدا ښه درلوده. خو بیا هم د سلیمان ماکو نثر، د پیرروښان او دهغه د پلویانو او همدارنگه د اخوند دروېزه او دهغه د پلویانو تر نثر ډېر زیات خوږ، سوچه او روان دی؛ تکلف، تصنع او ابهام په کې نه شته. دلته به د ماکو دنشر څو ترکیبونه راوړو او بیا به د پښتو ژبې د اوسني گرامر جوړښت اصله ښه هم ورسره ولیکو:

د سلیمان ماکو نثر او سنی گرامري جوړښت

وايم حمد و سپاس د لوی خاوند د لوی خاوند حمد و سپاس وايم
چې دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو چې د کونینو بادار او د ثقلینو رحمت دی
په ویاله د ارغستان هوسپرم د ارغستان په ویاله هوسپرم
مراقده د اولیا او اصلینو مې پلټل د اولیا او اصلینو مراقده مې پلټل
او تناکې وچاودلې د پښو او د پښو تناکې مې وچاودلې
سړبن نه درلود زامن سړبن زامن نه درلودل
او هرکله به ویل خپل ورور ته او هرکله به یې خپل ورور ته ویل

او داسې نور ترکیبونه او نورې جملې. دلته موږ د سلیمان ماکو په نثر کې گورو چې نثر له عامې محاورې څخه لرې شوی دی. په پښتو کې عامه قاعده همدا ده چې اول فاعل راځي بیا فعل، اول مبتدا وي او بیا خبر، خود سلیمان په نثر کې دا قاعده تر ډېره حده معکوسه ده.

هـ - د سلیمان ماکو په نثر کې پخواني لغتونه: د

سلیمان ماکو په نثر کې پر هغو سوچه پښتو کلمو سربېره چې اوس هم په پښتو کې استعمالېږي، ځینې داسې نور پښتو لغتونه هم شته چې یا اوس نه کارېږي او یا هم په لږ شان لفظي تغیر او تحول سره کارېږي، یانې متروکې کلمې په کې شته او

متحولې کلمې هم په کې شته. دلته به دې ډول کلمو ته هم اشاره وکړو:

په تذکرة الاوليا کې	اوسنۍ بڼه
کار بدلې بڼه	
پښتنخوا	پښتونخوا
مرستون	مرسته غوښتونکي
(په پخوانۍ بڼه اوس متروکه ده)	
لولولې	ويلې
جوبله	(جنگ) پخوانۍ بڼه يې متروکه ده.
پېناه	پوه پنا
دښنه	دښمن
کتارو	توري (پخوانۍ بڼه يې اوس متروکه ده)
ډېر زښت	ډېر زيات
گڼون	شمېر
کول	کورنۍ
بميا (بوميا)	لارښود (بميا کلمه هم اوس متروکه ده)
وگروهېد	متعقد شو (دا بڼه هم اوس متروکه ده)

او ځينې نورې کلمې چې اوس يا متروکې دي او يا يې هم بڼه کې بدلون راغلی دی. په تذکرة الاوليا کې ددغسې مړو او پخوانيو کلمو شتوالی ددې تذکرې لرغونتيا او ځانگړتيا په گوته کوي.

ب- په تذکرة الاوليا کې د نظم برخه: په تذکرة الاوليا کې د نثر په انډول د نظم برخه نوره هم نږه او سوچه پښتو ده. ددې يوه وجه دا ده چې پښتانه شاعران له خپل ولس سره گډ او سپدل او ولس هغه وخت معمولاً د غرو په لمنو کې اوسېده. دغرو لمنې په طبيعي ډول د پردیو ژبو له اغېزو څخه لرې او خوندي وې. عربي او فارسي ژبو اکثره د دربارونو له لارې خپل تاثيرات بښدل، نو هغه شاعران چې له درباره لرې وو، له دې تاثيراتو خوندي وو. دا چې خپله د سليمان ماکو په نثر کې د عربي او فارسي ژبې تاثيرات شته، ددې وجه داده چې کېدی شي، سليمان ماکو د عربي او فارسي ژبو کتابونه لوستي وي او دا تاثير يې ترې راخپل کړی وي. په تذکرة الاوليا کې ټول (څلور) ټوټې شعرونه راغلي دي چې لومړی يې د بېټ نيکه مناجات دي، دويم يې د شيخ ملکيار غرشين يو پارک دی، درېيم يې د شيخ اسماعيل يو پارک او څلورم يې د قطب الدين بختيار يو نظم دی.

د بېټ نيکه په شعر کې يوازې د (خدايه) کلمه راغلې چې هغه هم له فارسي سره مشترکه گڼل کېږي، نور په ټول شعر کې د بلې ژبې

کلمه نه شته. د ملکيار غرشين په شعر کې د (اسلام) او (غازيانو)

کلمې راغلي چې رينښه يې عربي ده، نور ټول شعر کې د بلې ژبې کلمه نه شته.

د شيخ اسماعيل په شعر کې يوازې د (ابليس) او (لعين) کلمې، چې عربي دي نور د بلې ژبې لغتونه په کې نه شته او د قطب الدين بختيار په شعر کې بيا گرد سره د بلې ژبې کلمه نه شته، ټول سوچه پښتو لغتونه دي. له دې پورتنيو څرگندونو دا ښکاره کېږي چې په تذکرة الاوليا کې راغلي شعرونه (د قطب الدين بختيار له شعر پرته) چې له ماکو سره هم مهاله گڼل کېږي، نور شعرونه د ماکو تر مهاله پخوا ويل شوي دي. ځکه نو دې ټولو شعرونو کې د پرديو ژبو تاثيرات له کومې يوې دوو کلمو پرته نه ترسترگو کېږي، زموږ له پورتنيو خبرو څخه دا نتيجه راځي چې په تذکرة الاوليا کې راغلي شعرونه د ماکو تر نثر پخواني او زيات سوچه دي او اکثره په ملي اوزانو کې دي، په خپله د سليمان نثر هم تر يوه حده سوچه، روان او شفاف گڼل کېږي او د پښتو ډېر زاړه لغات په کې کارېدلي دي.

د شيخ میانور او خوشال ترمځ ديني مناظره

لوی خان خوشال خان خټک ته لوی خدای (ج) یو فوق العاده او خارق العاده استعداد ورپه برخه کړی و. خوشال د همدغه خدای (ج) لورولي استعداد په برکت دومره لوی، خواړه خیز او څو بعدیز شو چې د تېرو دریو سوو کلونو په بهیر کې یې پر شخصیت اند او فکر په سوونو څه چې په زرگونو لیکنې شوي خو بیا لاهم د خوشال حق نه دی ادا شوی او لاهم خوشال خلکو ته نوی دی او لا څېړنې او پلټنې ته اړتیا لري. زموږ په دودیزه ټولنه څوک فکر کولای شي چې یو صوفي، عابد او روحاني شخصیت دې لا د بزم او رزم جذبه او ولوله هم ولري او یا دې هم د جام او قام شاعر د خدای (ج) د مینې په خم کې دومره ډوب وي چې هر ظاهر بین او ساده لید یې پر لیدلو بریالی کېدلای نه شي. د خوشال پر ټولنیز، سیاسي، ملي او فرهنګي شخصیت او دریځ ډېرې لیکنې شوي، خو د خوشال د دینداری، ایمانداری، دینپالنې (اسلامپالنې) او دینپوهنې برخه او اړخ لازياتو، دقیقو او نویو څېړنو ته اړتیا لري. که موږ

په دينپوهنه کې د خوشال د فکر او خيال ژورو ته متوجه شو او هغه په ژور ډول تحليل کړو، نو يو لوی (فقهی) خوشال به مو په نظر راشي.

د خوشال دستارنامه، دهغه گڼ منظوم اثار لکه فضل نامه، غزلونه، قصيدې او رباعيات ټول ددې ښکارندوی دي چې خوشال د يو لوی فقهی عالم په توگه په اسلامپوهنه کې د يوې ژورې مطالعې خاوند و. څوک چې په دين (اسلام) کې پوره پوره مطالعه او ژورتيا ونه لري د فضل نامې غوندې يو مهم ديني اثر نه شي ليکلای او هغه هم بيا په نظم چې تر نثريې ليکنه او مفهوم اخيستنه او رسونه طبعاً ډېره زياته مشکله ده.

موږ دلته د خوشال بابا د ديني معلوماتو او ژورتيا پر ټولو خواوو نه غږېږو او نه دا ليکنه ددې وس لري. يوازې د خوشال پر يوې مثنوي غږېږو چې دا مثنوي د يوې ديني مناظرې يو بشپړ تصوير راکوي. اصلي کيسه داسې ده چې کله پيرروښان د مغلو پر ضد خپل روحاني تحريک پيل کړی و، نو کله چې دې تحريک زور واخيست، مغل واکمن وارضطا شول، څرنگه چې روښاني تحريک روحاني او اسلامي بڼه لرله نو مغلو فکر وکړ چې ددې تحريک دمخنيوي لپاره بايد روحاني شخصيتونه او عالمان پيدا کړي او مقابله يې وگوماري. نو لومړی يې سيد علي ترمزي له بخارا څخه پښتونخوا ته راوست، د سيد علي

ترمزي د پيروانو او شاگردانو په ډله کې يو هم اخوند دروېزه
 ننگرهارى و چې د روښان پير مقابلې ته يې ځان تيار کړ.
 پير روښان دخپل تحريک لپاره د (خيرالبيان) په نامه يو
 کتاب وليکه چې له ديني نصيحتونو ډک دى. خو اخوند دروېزه
 دا کتاب ((شرالبيان) وباله او د (مخزن الاسلام) په نامه يې د
 خيرالبيان پر ضد يو کتاب وليکه، دارنگه اخوند دروېزه د پير
 روښان دنورو کتابونو پر ضد هم نور کتابونه وليکل.
 د اخوند دروېزه ((مخزن)) د سوات په پښتنو کې ډېر
 مشهور شو، خوشال خان او افضل خان خټک ددې شهرت وجه
 دا گڼي چې دا وخت پښتنو کې علم کم و، نو يو سړى په کې په
 ډېر کم علم او پوهې هم ملايى، پيرى او مرشدى ته رسېدلای
 شو. په همدې وخت کې اخوند دروېزه په سوات کې راپيدا شو
 او ډېر ژر يې شهرت ترلاسه کړ، خوشال په خپله يوه مثنوي کې
 وايي:

دروېزه له يوه لوري راپيدا شه
 چې يې حال ددې عالم مشاهده کړ
 د روښان خيرالبيان يې وليدلى
 ده چې خوشې ميدان بيا موند سخن گوى شه
 هغه وخت په پښتنو کې علم نه و
 په مذهب سني مذهب و خارجي شه
 ملنگانو به يزید ته کړې ټسکنځلې
 ملنگان يې واره وايستل له سواته
 په دافن يې د درست سوات عالم مطيع کړ
 هېڅ يې نه کاته دې بدو وفساد ته
 دروېزه د دروېزې او گره خوړلى

په لږ علم په دا ملک کې لوى ملا شه
 خپل کتاب يې په کاغذ مسوده کړ
 هغه هم مجهول بيان و ناپسندلى
 په ويل کې چې بې زړه و هسې توى شه
 دروېزه تر مجهد ورته لانه و
 د يزید په ستايش کې مارچي شه
 دروېزه به د يزید ډوزې بللې
 دوم يې وواهه له کشفه وکراماته
 و عالم ته يې خپل کتاب بديع کړ
 نقش يې کېناوه په مکر خپل اولاد ته
 په داکري يې حلوا سره لېلې...

دروېزه په پښتنو کې دومره مطرح شو چې چا دهغه نوم او دهغه د کتاب نوم په اصطلاح ((بې اودسه)) نه شو اخیستلای، پلویانو یې ویل چې الهام دی چې پرده را اورېدلی دی. نو ځکه یې احترام پر خلکو واجب دی.

خوشال لومړنی شخص و چې دا حاکمه فضا یې ماته کړه، اخوند دروېزه یې کم علمه او کتاب یې ورته له گڼو، علمي، انشايي، املايي او نورو غلطیو ډک وباله. د خوشال دې سیاسي او مذهبي جرئت په پښتنو او په تېره بیا په سوات کې یوه سخته هنگامه جوړه کړه، ډېر کسان د اخوند دروېزه ملاتړ ته راووتل، په تېره بیا د اخوند دروېزه مریدان او پیروان چې په دې ټولو کې شیخ میانور زیات مطرح و، دی د دروېزه له خاصو مریدانو او ارادتمندانو څخه و، ده دوه نور شاگردان هم درلودل، دوی ټولو پر خوشال د تکفیر تور پورې کړ.

شیخ میانور له محلي دربار سره هم ښه راشه درشه درلودله او دهغوی له خوا هم ورته دا پلان ورکړل شوی چې خوشال په عامه ذهنیت کې تکفیر کړي. دمغلوله دې کار څخه هیله دا وه چې کله خوشال په عامه ذهنیت کې کمزوری شي، نو د پښتنو د راټولولو او انسجام چانس به یې کمزوری او کم شي. نو ددې کار لپاره یې شیخ میانور گومارلی و.

خپله لوی خان خوشال بابا ملا میانور په یوه مثنوي کې داسې معرفي کوي:

چې ملا میا نور په حکم درومي هم هغه د سوات په ملک کې سیرۍ مومي
میا نور که د خنزیر غوښې روا کا ملایان به باندې ژر جوړه فتوی کا
د میانور مفتیان د سوات په ملک کې دوه دي الله داد او دوست محمد دواړه یاوه دي
لږ یې علم لږ یې لوسته ډېر تقریر کا چې میا نور یې لمسوي هغه تزویر کا
اوس به وایم د میانور له حقیقته چې تر نورو نه دی لادی بد خصلته

همدې میانور پر خوشال د (کفر) او (رفض) تورونه پورې
کړل، خو خوشال بابا پر اخوند دروېزه او دهغه پر مخزن چې
کوم انتقادونه کړي وو، له هغو څخه هېڅکله په شانه شو.
بلاخره خبره تر دې حده گرمه شوه چې د سوات یو شمېر سپین
ږيري خوشال بابا ته راغلل او ورته یې وویل چې ستا دخبرو
په وجه په سوات کې یوه غټه ستونزه او هنگامه پیدا شوې،
یا معذرت وغواړه او یا هم له شیخ میانور سره مناظرې ته
حاضر شه! لوی خان خوشال خان په خپله یوه مثنوي کې چې
تاریخ مرصع کې افضل خان خټک ټوله رانقل کړې، ددې
مناظرې کیسه کړې. سرمحقق زلمی هېوادمل ((ننگیالی د
زمانې)) کې په دې باب لیکي:

((خان دلنگر خټک په کلي کې اوسېده، یوه ورځ خان
دتوت دیوې ونې لاندې استراحت کاوه، چې ملک سنگر،

میاخان او مانکی خوشال خان ته راغلل، دی یې پاڅوه او ورته یې وویلې ټول سوات کې دې هنگامه جوړه کړې ده، ته لاخوب کوي هېڅ تشویش در سره نشته، بیا یې خوشال خان ته وویل چې موږ د قوم د مشرانو په توګه دا وظیفه لرو، چې د فساد مخنیوی وکړو، نو ته یا د اخوند دروېزه کتاب ومنه او یا د شیخ میانور د اعتراضونو ځواب ووايه. خان د اخوند د کتاب له منلو انکار وکړ او بالاخره د میانور او خوشال خان ترمنځ مناظره وشوه او شیخ میانور ډېره بده ماته وموندله بیا خلکو د دواړو ترمنځ صفایي وکړه. خوشال خان له شیخ میانور دا غوښتنه هم وکړه چې له مغلي حکومت سره به سازو بانه کوي، په څرګنده خو شیخ میانور له مغلو سره د خط کتابت نه کولو وعده وکړه خو نیت یې ښه نه و او په پټه یې خپل کار کاوه.))

دا بیان او د مناظرې نور اړخونه خوشال په خپله یوه غرا مثنوي کې په ډېر ښه ډول بیان کړي دي. دا مثنوي ټول (۱۲۹) بیتونه لري او تاریخ مرصع ټوله په خپلو پاڼو کې خوندي کړې ده. دلته به ددې مثنوي ځینې بیتونه د مناظرې د ځینو اړخونو د روښانتیا لپاره راوړو:

يو کتاب دی دروېزه سره جوړ کړی
 نامعقول مجهول بیان په کې بې ځايه
 غه جاهل ملا چې داکتاب وه کښلی
 مخامخ يې دا خبرې کړې نمايې
 رد بدل ددې خبرې پر مذکور شه
 هغه نيم ملا روان شو و میانور ته
 سرې لمبې د میا په کور شوې بلې
 ملايان شيخان يې واره سره ټول کړل
 میا نور وې چې اخون زموږ امام دی
 په مخزن باندې چې بد وایي کافر دی
 هر سړی چې په مخزن باندې څه وایي
 ملکان شيخان يې واره سره ټول کړل

د سوات خلک يې له کل عمله موږ کړی
 په کې بد د سید وایه یزید سایه
 ما په دا خبرو دی وډېر ښکښلی
 چې ته سکه رافضی يې چې دا وایي
 دا مذکور په واره سوات کې مشهور شه
 خس خشاک يې سره ولوستل تنور ته
 نه وه څوک چې يې اوبه کړې باندې تلې
 گډ يې واره په دا ویر په دا آشول کړل
 درست مخزن پرې نازل شوی په الهام دی
 د کافر قتل په شرح معتبر دی
 په دنیا کې تر ساعته به څوک پایي
 په خپل سحر او افسون يې کچ وگول کړل

خوشال خان په دې مثنوي کې وایي چې ددې ملکاتو او
 شیخانو له ډلې څخه یو میا خان، بل مانکی او بل سنگر ما پسې
 راغلل او زه يې په سنگر خټک کې له خوبه پاڅولم او راته يې
 وویل چې راکه موږ سره لاړ شه او د میانور ځواب ورکړه، دې
 سپین ږيرو وویل چې د سوات د ټولو ملايانو همدا پرېکړه ده.
 خوشال بابا ورته په ځواب کې وایي چې ما د محمد (ص) دین
 منلی دی، له قرآن پرته بل کتاب نه منم، دروېزه نه کوم امام دی
 او نه هم مجتهد دی. خپله دروېزه هم یو خام شخص دی، تاسو
 هم خام یاستئ او د مخزن کتاب هم خام او نیمگړی دی. خو لنډه

دا چې خوشال ددې مشرانو په زيات ټينگار له ځايه پاڅېد او
روان شو. بابا وايي:

ملا مې وتړله زه هم ورروان شوم
يک تنها مواجهه په ډېر خصان شوم
مخامخ و بله کېناستو په قهر
په خبرو مو ښکاره کړو سره زهر
ملکان شيخان عالمان واپه سره شول
دخپل لوري شک يې واخيست مسخره شول
چې به ما ورته ويل کول دمشکو
ابلعانو به ويل کول له پشکو
نه يې علم، نه يې عقل نه يې پوهه
فضليت ورځنې لرې په ډېر گروهه

خوشال بابا وايي، کله چې ما او ميا مناظره پيل کړه، نو کوم
منصف هئيت ولاړ نه و چې وروسته قضاوت وکړي او نتيجه
اعلان کړي، دسوات شيخانو اکثره دميا نور پلوي کوله، خو
څرنگه چې ماته دميا خط او کتابت، املا او انشا او ټوله پوهه
معلومه وه نو ځکه مې لاس پرې برو او بل زه په خپل اقرار کې
صادق يم او دهمدې صداقت په وجه مې په لوی ذات ډډه
لگوله، نو ځکه خو ميان نور په خپلو خبرو کې راگير شو.

شيخ ميا نور په خپله په تقرير کې
 ما وده وته چوټ ورکړې په تحرير کې
 ما وې ته لکه گيدړ په خم کې شين يې
 خوبيا هم هغه گيدړ يې که رنگين يې
 بڼا پرک غونډې په شپه په هوا درومي
 چې سبا په تاراخي هزعت مومي
 په خطونو کې چې ځان و ماته ستايې
 ما هم پېژنې چې څوک يم دا څه وايې
 خپل صفت دې يوسفزيو وته وايه
 زه دې پېژنم چې څه يې ځان مه ستايه

پرمخزن باندې د خوشال د مانيز اعتراض يو ټکي دا و چې
 اخوند دروېزه قصداً غوښتي د امام حسين (رض) د شهادت په
 پېښه کې يزید ته براءت ورکړي او داسې وښيي، چې گنې يزید
 نه غوښتل چې امام حسين (رض) شهيد کړای شي، په همدې
 وجه يې هغو اشخاصو ته چې په دې کار يې لاس پورې کړی و ان
 د مرگ سزا ورکړه. خوشال بابا د اخوند دروېزه دا ډول توجيهاټ
 او تعبيرات په کلکه ردوي او ځان د پيغمبر (ص) د سنتو ډېر
 ټينگ پابند گڼي، په يوه بله مثنوي کې په همدې اړه وايي:

زه چې چون په اعتقاد کې پاک سني یم
په کندن د رافضي د بېخ کني یم
رافضي يې په داهسي اعتقاد کړم
په درست سوات يې په تکفير په رفض ياد کړم
د صديق او د فاروق په عشق کې طاق یم
د عثمان او د حيدر بنده قلماق یم
آل اولاد د پاک رسول واره منمه
امامان نبیان هم ټول واره منمه
د یزید پلید په کار باندې لعنت دی
چې د آل سره يې کړی شرارت دی
د بد ذات مکر په علم کې لا بد شي
حبشي چې په مخ خال کېږدي لا بد شي.

لکه څنگه چې دمخه مو یادونه وکړه شیخ میانور مخکې تردې
دمغلو په لمسه په سوات کې پر خوشال د (تکفير) او (رفض)
تورونه پورې کړي وو. خو خوشال دا ټول تورونه بې بنسټه
وگڼل، برعکس يې په اخوند دروېزه او میانور (یزید) ته په
لېوالتیا او هغه ته په براءت ورکولو گرم وگڼل. خوشال په خپله
مناظره کې دمخزن او نورو ديني مسایلو په باب له میانور څخه

پوښتنې وکړې، میانور سم ځواب ونه شو ویلای. خوشال بابا وایي:

الغرض چې یې خبره کړه اغازه ډېر یې وویل دخپلې نیالنه نمازه بیا یې وستایه نیکه په څو څو رنگه مستمع شه درست عالم ورته په درنگه خدای یې وتړله ژبه لسه افسونه دا وینا دده له ژبې شوه بیرونه مونږه کله وایو دا چې یزید ښه دی په مخزن کې دروېزه ستایلی نه دی بل زمونږ مخزن نه شعر نه بیان دی بیان شوی نظم نه دی په بل شان دی که یې گوري درست په شان دصحیفو دی چې راتلې به له اسمانه له هغو دی یو پښتو کلام موزون دی بیان شوی په معنی کې دگرگون دی بیان شوی.

هغه ځای چې د رښتیا مهتاب ښکاره شي دکتانو تاروپود پاره پاره شي د رښتیا وکرامت لکه باران دی د دروغو سحر دوږې د بیابان دي چې دده دخولې نه دا خبرې وشوې ته به وایې چې په هر چا اوبه توی شوې پوهېدم چې زما ستاره وه پرې غالبه له هیبته یې دا ووتله ژبه که یې بیا کړه دافسون ښپوه اغازه سود یې نه و دی ما ژبه شوه پرې سازه ماوې بس دما مقصود مراد هم دادی مدعي په دا خبرو خود اگاه دی د یزید ستاینه گوري په مخزن کې هم مخزن نه دی د شعر په هرفن کې زه هم دا خبره وایم خلکه خامه خودیې وویل خبره شوه تمامه چې هر څوک په دا خبره خبردار شو چې کینه وځي دروغې طلبگار شو شیخ میانور چې خجل ورغی ترکوره په داخل ویل پښېمان شورا شه گوره

چې د خوشال او میان نور ترمنځ مناظرې دوام کاوه، د شیخ میان نور منطق کمزوری کېده، په پای کې میان نور مات شو، ددې په خاطر چې میان نور په سیمه تردې زیات ونه شرمېږي او

بیا دهغه پلویان، دیني او علمي مناظره په جنگ او جگړه وانه
 ږوي خو خوشال پر میانور بل هېڅ شرط کېښود، یوازې دا
 شرط یې پرې کېښود چې نوره به دمغلو پلوي نه کوي، میان
 نور هم دا شرط قبول کړ، خو په زړه کې یې بیا هم مغل پالنه وه
 او تر پایه خپلې دې ژمنې ته وفادار پاتې نه شو.

خوشال بابا نه یوازې د شیخ میانور له مناظرې سره مخامخ
 شوی، بلکې د ژوندانه په اوږدو کې یې ډېر ځله له ډېرو کم
 علمه او کم سواده ملایانو او شیخانو سره مقابله او مناظره
 کړې چې دده ګڼ ادبي اثار ددې مناظرو او ځوابونو ښکارندوی
 دي. کله چې موږ په دینپوهنه کې د خوشال بابا ژور لیدونو،
 علمي او اصولي دریځ ته متوجه شو نو خوشال مو دستر
 اسلامپوه، اسلامپال او متبحر فقهي په توګه په ذهن کې
 انځور شي.

"شگه حاکم"

او د شگه حاکم په هیله

وايي اجتماعي مسايل د ساينسي هغو په شان نه دي، چيگ په وضع شويو فورمولونو حل شي، خو كله چيگ سويگ ولسي پوهيگ، متلونو، د روزكگار تجربو او د پوهانو پخو خبرو ته و كگوري، نو له داسيگ كره خبرو او پخو تجربو سره مخامخيگاي چيگ د ساينسي فورمولونو په شان د اجتماعي ستونزو د غوځولو لپاره كار كوي. زما په اند استاد الفت د افغاني تگولنيگ هغه ليكوال دی، چيگ يوه شگه اجتماعي طبيب او حكيم ورته ويلاى شو. الفت د افغاني تگولنيگ د ژوندانه بيگلا بيگلو ناخوالو ته متوجه شوى، هغه ييگ په ايگر دقت خگيگولي او د درملنيگ نسخه ييگ ورته وړاندېگ كويگ ده. د استاد الفت د علاج نسخيگ، ايگريگ پيسيگ او ايگر لكگشگتونه نه غواوي؛ دهريگ ناروغة لپاره ييگ په خپله تگولنه كيگ درمل په كگوته كوي، د ده د نسخيگ تطبيق يوازيگ فكر او سوچ غواوي، نور خگه نه غواوي. الفت د يويگ تگولنيگ د سلو مرضونو

دوا يوازيگ دا کځنگي چيگ ((شگه حاکم)) پريگ حکومت وکوي، د ((شگه حاکم)) په اوږه کيگدي شي، خلکو سره مختلف تصورات وي، خود الفت په نظر تر تگولو شگه حاکم ((قانون او عدالت)) دی. د الفت په نظر که په هره تگولنه کيگ قانون او عدالت واکمن شو، نود تگولنيگ ايجريگ ناخواليگ پريگ اواريجدي شي. حگکه چيگ قانون او عدالت نه چا نه رشوت اخلي، نه د چا لياز کوي، نه پر چا ظلم کوي، نه د چا سفارش کوي، نه چا سره کينه کوي، نه نفسي خواهشات لري، نه خپل پيگژني او نه هم پردی. نود داسيگ يويگ وسيليگ په واکمنه سره د هر چا حقوق خوندي کيگاي او خگوک د چا پر حق تيگريگ نه شي کولای. دلته به د استاد الفت د نثر دا ووه، خوله مانا اکه تگوتگه کتگ متگ راوؤو او بيا به خپليگ خبريگ پريگ و غگکوو.

شگه حاکم

هغه چيگ نه نفس لري، نه نفسي خواهشات.
 نه ييگ په زوه کيگ اارشته، نه طمع.
 نه له موقوفه ويگريگاي، نه د ترفيع پروا لري.
 نه رشوت اخلي نه تنخوا.

نه له چا سره عناد لري، نه د چا مراعت کوي.
نه د چا مخ کگوري، نه د چا خگتگ.
نه زورور پيگژني، نه غريب.
نه خگوک ييگ خپل دي او نه پردي.
نه چا ته خاندې، نه چا ته وچولی تريووي.
پوهيگای د ا حاکم خگوک دی؟
هو! قانون او عدالت.

استاد الفت د بشري تگولنيگ د سوکالة لپاره قانون او
عدالت تر تگولو شگه وسيله کنگليگ، چيگ هيگخگ بل
خگيز ورسره د پرتليگ وؤ نه دی، وکگورئ لوی خگشگتن
تعالی (ج)، د بشر د لار شگوونيگ لپاره وخت پروخت خپل
پيغمبران راليگالي او هر پيغمبر خلکو ته د خدای (ج) د نظام
او قانون د تطبيق سپار شگتنه کؤيگ ده. اسماني اديان د بشر د
ژوندانه د مهارولو، نيگکمرغه کولو او هوساينيگ لپاره ستر
قوانين دي. اکثره بشري قوانين د همدیگ قوانينو په رنگا
کيگ وضع شوي دي، بشر د خپل ژوند د هراؤخ د انتظام لپاره
بيلابيگل قوانين وضع کؤي، خو وضعي قوانينو تر هغه وخته
دوام موندلی او تطبيق شوي چيگ عدالت ورسره ملکگری
وي. هغه وضعي قوانين چيگ ظلم او استبداد ورسره

ملکگري وو او د عدالت خگرک په کیگ نه وو، ایگر لنأ عمر
لرلای دی او بیا هم د ایگر سخت فشار او لکگشگت په وسیله
په ایگره سخته تطبیق شوي، خو کله چیگ زور ختم شوی
قوانین هم له منحگه تللي دي، خواستاد الفت د شگه او تلپاتي
حاکمیت لپاره له (قانون) سره (عدالت) هم ملکگری کوي، د
الفت په نظر (عدالت) د (قانون) ژوند تنظیموي او دواؤه بیا د
خلکو ژوند. د تگولنیپوهانو په نظر له قانون پرته یوه تگولنه
اصلاً ژوند نه شي کولای، د طبیعت تگول نظام د یوه نظم یا
قانون تابع دی، که د یویگ شیگیگ لپاره هم د کائینانو او
حکمکیگ په نظم یا قانون کیگ کگاؤای را منحگته شي نو دا
نؤة به د سترکگو په رپ کیگ تباہ شي، دغسیگ د بشري ژوند
هره خوا چیگ محاسبه کوو که له قانون خگخه خالي شوه، نو له
سختیگ کگاؤاة او انارشة سره به مخامخ شي، حتی د
حگنکگله د حگناورو تر منحگ هم یو اول قانون حاکم دی.
استاد الفت د بشري ژوند دغه سترارزشگت او ضرورت په
ایگرو لنأو تگکو بیان کوئی دی. پوهانو حتی د قانون پر تعریف
غتگیگ غتگیگ لیکنیگ کوئی او کتابونه ییگ پریگ
لیکلي، خواستاد الفت بیا په داسیگ یوه لنأ اعجازي کلام
کیگ قانون او عدالت تعریف کوئی او اهمیت ییگ ورته

خگر کځند کوی چيگ سؤی ييگ په يو وار لوستلو د مانا تل
ته کوزيگدی شي.

۱- نفس او نفسي خواهشات.

۲- أرا او طمع

۳- موقوفي او ترفيع

۴- رشوت او تنخوا

۵- عناد او مراعات

۶- مخ او خگتگ

۷- زورور او غريب

۸- خپل او پردي

په بشري تگولنه کيگ چيگ هر خگوک د پورتنیو
مفاهيمو پروؤانديگ حگان تگينکگ نه کؤي، يا د نفسي
خواهشاتو تابع شي يا له چا خگخه نامشروع طمع وکؤي، يا
وآر شي، يا د خپل حگان د موقف د لوؤاوي لپاره کار وکؤي او
يا رشوت ته زؤه شگه کؤي، يا چا سره عناد او مراعات وکؤي،
چا ته مخ شگکاره کؤي او چا ته خگتگ، زورور او غريب ته په
يوه سترکگه ونه کگوري او له خپل واک و حگواک خگخه د
خپل او پردي پروؤانديگ نا سمه کگتگه پورته کؤي، نو
طبيعي خبره ده چيگ عدالت نه تطبيقياي او تگولنه له توازنه
وحگي، کله چيگ په تگولنه کيگ بحران رامنحگته شي، نو د

تگولنيگ تگول و کځوي ورسره زيانمنيگاي او هيگچا ته هم،
بيگ ضرره کځتگه نه رسيگاي. نو استاد الفت په تگولنه
کيگ د بحرانو نو د تگوليز حل په خاطر وايي چيگ تگولنه
بايد

د ((شگه حاکم)) له خوا کنتگول شي او دا ((شگه حاکم))
دده په نظر (قانون او عدالت) دی، د مانيزيگ شگکلا تر
خگنگ د استاد الفت دديگ نشر لفظي شگکلا هم د
زياتيگ ستاينيگ وؤده.

دا نشر په حقيقت کيگ تگوليگ يوولس جملیگ لري،
چيگ تگوليگ تاميگ جملیگ دي. داسيگ تاميگ
جملیگ چيگ او اديگ نه دي، هره جمله په حقيقت کيگ له
دوو برخو جوؤده ده، دويمه برخه که خگه هم پر (نه) بانديگ
پيليگاي، خو له لومؤه برخيگ سره ارتباط کيگ ده، د تاکيد
او خوند لپاره شگه پيوستون شگيي، په ديگ نشر کيگ لکه د
لنأیگ کيسيگ په شان شگه تلوسه موجوده ده، سؤی په پيل
کيگ نه پوهيگاي چيگ ((شگه حاکم)) يانيگ خگه؟ او

خگوک به وي؟ خو دا تلوسه او غوتگه لکه د لنأیگ کیسیگ د
اوج په شان په وروسته برخه کیگ خلاصیگای.
پوهیگای! دا حاکم خگوک دی؟
هو! قانون او عدالت.

په پښتو لرغونو ادبیاتو کې شعري فورمونه

کله چې موږ په پښتو لرغونو ادبیاتو کې د شعري فورمونو په اړه خبرې کوو، نو پر دوو ډولو ادبیاتو له بحث سره مخامخېږو: ۱- پښتو گړني یا شفاهي ادبیات ۲- پښتو لیکنی یا تحریري ادبیات.

۱- پښتو گړني ادبیات: په پښتو گړنیو ادبیاتو کې گڼ شمېر شعري فورمونه شته، خو د دې شعرونو د زمان او مکان حد او برید ټاکل اسانه کار نه دی، د اکثر و صاحب او شاعر معلوم نه دی. د دې تر څنګ په خپله د گړني شاعرۍ شعري فورمونه هم د لیکنۍ شاعرۍ په اندول لږ مشخص (ثابت) او کوتلي دي. یوازې لنډۍ په پښتو گړني ادب کې مشخص او ثابت شکل لري، نور اکثره یې دیوې یا څو مسرو، اوازونو یا اهنګ په تغیر او تبدیل سره خپل شکل بدلوي، خو د بدلون دومره هم نه دی چې یو شعري فورم یا شکل له بل سره منطبق یا مدغم شي او یو بل سره یې توپیر ونه شي، په پښتو گړني شاعرۍ کې لنډۍ، کاکړۍ، نارې یا غږونه، لنډۍ، سروکي، فالونه، د بنادی

سندرې، نکلونه، چاربيتې يا بگتۍ او ځينې نور راځي، له لنډۍ پرته نور اکثره شکلوته بيا خپل منع کې نور نور شکلوته يا لږ تر لږه د بڼې تغير لري. لنډۍ يوازېني شعري فورم دی، چې د اهنګ، د څپو د شمېر او د خج له پلوه يو ټاکلی شکل او چوکاټ لري، چې که يو هم پوره نه وي، لنډۍ نه جوړېږي. د اهنګ له پلوه د لنډۍ وروستی توري (غږ) بايد حتماً يو غږن اواز (واول) وي، په واولونو کې هم يو مشخص واول ($a=h$) چې په پښتو کې د گردې هې (h) په نوم نومول شوی او زور (Zwar) يې هم بولي. د يادونې وړ ده چې تر زور (a) دمخه اواز هم بايد يو متحرک غږ وي چې د دې دواړو غږونو له يو ځای کېدو څخه يو منظم اهنګ يا رېتم رامنځته کېږي، چې مسرې ته رنګ او خوند ورکوي او د وينا پړوخت د سړي خوله پرې ډکېږي. د لنډيو بل خصوصيت دا دی چې هره څلورمه مسره يې خجنه ده، يانې د هرې مسرې پر څلورمې څپې بايد فشار يا خج راشي، چې اصل اهنګ پوره کړي، البته د پښتو شاعري پر هر شعري فورم، خج درې څپې وروسته واقع کېږي، خو د لنډۍ توپير له نورو شعري فورمونو سره دادی چې په نورو شعرونو کې کېدی شي خج د مسرې پر لومړۍ، دويمې، درېيمې، يا څلورمې مسرې راشي او تر هغې درې څپې وروسته څپه خجنه شي، يانې درې څپې وروسته څلورمه څپه خجنه کېږي، خو په لنډيو

کې د لومړۍ مسرې څلورمه خپه خجنه وي او بيا نور تر پايه همدا قاعده تعقيبوي او دا فورمول پر ټولو لنډيو يو شان د تطبيق وړ دی.

د څپو او د مسرو شمېر له مخې هم لنډۍ واحده قاعده لري، لنډۍ دوه مسرې لري، چې لومړۍ يې نهه څپې او دويمه يې ديارلس څپې ده، د لنډۍ د دواړو مسرو د څپو ټوليز شمېر دوه ويشلو (۲۲) څپو ته رسېږي، له نورو ټولو پښتو شعري فورمونو سره د لنډۍ توپير دادی چې ددې د مسرو او څپو شمېر مطلق او غوڅ دی او تر هغو زياتېدې او کمېدې نه شي، خو په نورو شعرونو کې دا مطلقيت عام نه دی، څرنگه چې د پښتو گړنۍ شاعرۍ د اکثرو شعري فورمونو وخت او شاعر معلوم نه دی، چې ايا په لرغونې دورې پورې اړه نيسي او که نه؟ او بل د ټولو گړنيو شعري فورمونو شننه او څېړنه يوه اوږده بحث ته اړتيا لري، نو دا بحث بل وخت ته پرېږدو او اوس راځو د خپل بحث دويمې برخې، د پښتو ليکنۍ شاعرۍ فورمونو او هغه هم د لرغونې دورې شعري شکلونو ته !

د پښتو ليکنۍ شاعرۍ لومړۍ لاسته راغلې بېلگه همغه د امير کروړ يو شعر دی، چې د محتوا له مخې وياړنه او د فورم له مخې داسې ډول شعري يا منظوم فورم دی چې نه په بشپړ ډول د پښتو ولسي شاعرۍ له پخوا بېلگو يا شعري شکلونو لکه

چاربيتو، بدلو، بگتيو، لوبو او كسرونو سره ورته والی ولري
 او نه هم له عربي ادبياتو او نورو ژبو څخه له راغلو شعري
 فورمونو لكه غزل، قصيده، مخمس، مسدس او نورو سره
 ورته وي، د څېړونكو په نظر دا شعري نظم زړو اريايي سندرو
 ته ورته يو شعر دی، د ځينو څېړونكو په نظر دا شعر د زړو
 اريايي سندرو او پښتو ولسي سندرو ترمنځ د اتصال يوه كړۍ
 گڼل كېږي.

د امير كروړ شعر اته بنده لري چې په هر بند كې يې درې
 مسرې دي، د سربند درېيمه مسره يې بيا پر دوو برخو وېشل
 كېږي، په حقيقت كې دوه مسرې لري، چې دواړه مقفي دي، او
 د پورتنيو دوه بيتونو د مسرو قافيه تعقيبوي د بند وروستۍ
 مسرې دويمه برخه بيا له نورو بندونو سره هم تکرارېږي:

زه يم زمري په دې نړۍ له ما اتل نسته

پر هند و سندر پر تخار او پر كابل نسته

بل په زابل نسته له ما اتل نسته

په پورتنيو اتو بندونو كې د لومړي او شپږم بند د مسرو د
 څپو شمېر سره برابر (خوارلس خوارلس) څپې دي، او درېيمه
 مسره چې يوه برخه يې تکرار ده شپږ شپږ سېلابه دي، د نورو
 شپږو بندونو د مسرو شمېر (پنځه لس پنځه لس) څپې دي او
 ټول واړه بيتونه يې اووه څپې دي، چې په دې ډول يې په خپل

منځ کې یو منظم اهنګ ټینګ کړی دی، سربېره پردې د
 اول، دویم، درېیم، شپږم او اووم بندونو مسرې د قافیې تر
 څنګ ردیفونه هم لري او نور بیتونه یې یوازې په قافیو سمبال
 دي. د اهنګ له پلوه دا شعر د پښتو له نورو ولسي شعرونو سره
 چې تر امیر کروړ وروسته لاس ته راغلي، یو شان دی، یانې د
 پښتو ژبې له ځانګړي اهنګ سره سمون خوري. د تاریخي
 قدامت له مخې بل لاسته راغلی شعر هغه شعر دی چې ابو هاشم
 ابن الزید سرواني له خوا پښتو ته ژباړل شوی، او په درېیمې
 هجري پېړۍ پورې اړه لري، دا شعر اصلاً د ابن خلدون و چې
 (ابي الينا) مشهور و، د بغداد او سېدونکي او په دواړو
 سترگو ژوند و، دا شعر د فورم له مخې غزل دی، خو محتوا یې
 اخلاقي مسایل دي، چې د درهم د ستاینې په بڼه خلکو ته
 وړاندې شوی، که څه هم ځینو څېړونکو دا غزل نه دی ګڼلای او
 قطعه یې بللې خو کله چې موږ د شعر عربي متن ته مراجعه
 کوو، هلته د غزل د فورم له معمول تعریف سره سمون خوري،
 پښتو متن ته یې که هم وګورو د غزل فورم څرګندوي. سره له دې
 چې لومړۍ بیت یې مقفی دی؛ (وینه او درهمونه) په کې د
 قافیې کلمې دي، خو د قافیې پوهنې له مخې د دواړو قافیو تر
 منځ یوازې یو مشترک توری ($a=h$) دی او تردې دمخه توري
 حرکت هم تغیر لري، نو (سسته او چسته قافیه یې سره یو ځای

کړي)، نو ځکه سړي ته په پیل کې د اهنګ له پلوه پوره پوره
منطبق نه برېښي، دا کېدی شي د ژباړې ستونزه هم وي، له نظم
نه نظم ته ژباړه څه اسانه خبره نه ده، نه یوازې په مطلع کې،
بلکې په نورو بیتونو کې هم د قافیو هماهنگي سل په سلو کې
منطبقه نه ده، د ابو هاشم ابن الزید السرواني له خوا د ابن
خلدون دا ژباړل شوی غزل اووه بیتونه لري، چې دسراو پای
بیتونه یې دادي:

ژبه هم ښه وینا کاندې چې یې وینه
د خاوند په لاس کې زراو درهمونه
درهم ژبه ده که څوک ژبور کېږي
ده وسله که څوک پرې کاندې قتالونه

د بیت نیکه مناجات: په پښتو لرغوني شاعری کې یو
مطرح شو د بیت نیکه مناجات دي، چې ټول دوه بنده لري او
سربېره پر دې یو بل بیت هم لري، چې د کسریا تکرار په ښه
ورسره ویل کېږي، د دواړو بندونو د مسرو شمېر یې سره
برابر، (شپږ شپږ) مسرې یا درې درې بیتونه دي د او ټول شعریا
نظم د مسرو د خپو شمېر هم سره مساوي دی، (اووه اووه) دی،
د محتوا له مخې دا شعر دیني مناجات دي، خود فورم له مخې
مثنوي ته ورته ښکاري، ځکه چې هر بیت یې په خپل منع کې
مقفی دی، خو دا چې هر درې بیته وروسته یو بیت د تکرار یا
کسریه ښه لوېږي، له مثنوي څخه خپله ښه بدلوي، مانا دا چې

دمثنوي هغه فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه شان نه دی، نو ځکه ویلای شو چې دا هم د پښتو ولسي شاعری په اهنګ پخوانیو اریایي سندرو ته ورته دی، چې په پښتو ولسي شاعری کې نور داسې شعرونه هم شته، د بیت نیکه مناجات:

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه
غرولاړ دی درناوي کې ټوله ژوي په زاري کې
دلته دي د غرو لمنې زموږ کېږدی په کې پلنې

دا وگړي ډېر کړې خدایه

لویه خدایه لویه خدایه

همداسې بل بند

د شیخ اسمعیل شعرونه: د شیخ اسمعیل دوه شعرونه
زموږ لاس ته راغلي دي. د شیخ اسمعیل یو پارکۍ:

تېښته وکړه له ابلیسه چې ابلیس لعین ښکاره شي
دا ټول پنځه بیتونه لري چې محتوا یې له شیطان څخه د
انسان د ژغورنې په اړه ده، د شکل له پلوه غزل ته ورته ده، خو
یوازې په دې توپیر چې د سربیت یې مقفی نه دی. بل نظم یې
چې د خرنسبون بېلتون ته ځانگړی شوی او بیا خرنسبون په نظم د
هغه غبرگون ښودلای، دواړه له عربي څخه د راغلیو فورمونو
په چوکاټ کې نه راځي او د پښتو شاعری د فورمونو رنګ پرې

غالب دی خو دې سره سره سل په سلو کې په کوم ځانگړي
چوکاټ کې نه ځایېږي.

که یون دی یون دی مخکې بيلتون دی
له کسی غره څخه ځي خرنښون دی...
څلور څلور مسرې د یوه بند په شکل یو ځای شوي دي:
د خرنښون نظم:

بېلتانه ناره مې وسوه په کور باندې
نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په وړاندې
له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترگو
دواړه سترگې مې په وینو دي ژړاندې

د شیخ رضی لودي او نصر لودي نظمونه: دا دواړه
نظمونه چې د یوې لیکلې مشاعرې بڼه لري، د فورم له مخې
غزل ته ورته دي، خو داسې غزل چې مطلع ونه لري، یانې بې
مطلع غزل، نور نو د غزل فورم ټول قواعد پرې تطبیقېږي، خو
یوازې دومره توپیر لري چې د سر لومړۍ مسره یې بې قافیې ده
او د نورو مسرو قافیه د لومړي بیت د دویمې مسرې قافیه
تعقیبوي.

د شېخ رضی لودي د نظم خو بیتونه:
 د الحاد په لور دې ترپلل گروه دې زموږ وکوراوه
 موږ روڼلې په زیار نه تا په توراوه په توراو
 او د هغه په ځواب کې د نصر لودي دا نظم:
 د الحاد په تور تورن سوم زه لرغون خو ملحد نه یم
 زما د بنه هسې تور را کړي که ملحد یم د د بنه یم

په لرغوني ادب کې د قصیدې فورم: پښتو ادب ته د
 قصیدې فورم له عربي ژبې څخه راغلی دی، چې لومړۍ بېلگه
 یې د شېخ اسعد سوري لاسته راغلي قصیده ده. د شېخ اسعد
 سوري قصیدې له پوځوالي داسې برېښي چې پښتو ادب کې به
 تردې دمخه هم زیاتې قصیدې پنځېدلې او په خپله شېخ
 اسعد سوري به هم ډېرې زیاتې قصیدې لیکلې وي، چې د
 قصیدود پوځوالي دې معراج ته رسېدلی دی، خو څرنگه چې تر
 ده دمخه او خپله دده نورې قصیدې عملاً په لاس کې نه شته، نو
 همدا لاسته راغلي قصیده په پښتو ادب کې لرغوني قصیده
 ګڼلای شو، قصیده هغه ډول شعري یا نظمې فورم دی، چې د
 سربیت یې مقفې وي، ردیف په کې اختیاري دی، قافیه په کې
 حتمي ده، د نورو بیتونو د دویمو مسرو قافیه یې د لومړي
 مقفې بیت قافیه تعقیبوي، د بیتونو شمېر یې له پنځه لسو
 څخه تر سوو بیتونو پورې اټکل شوی دی، د قصیدې د معمول

تعريف له مخې قصيده درې برخې لري، چې د پيل برخې ته يې تشبيب يا تغزل وايي او معمولاً د طبيعت ستاينه په کې کېږي، دويمې برخې ته يې اصلي موضوع وايي چې د ممدوح ستاينه په کې کېږي او درېيمه برخه يې دعائيه ده. د شيخ اسعد قصيده چې د محمد سوري (د سوريانو واکمن زنداني کېدو او وفات) ته ځانگړې شوې د محتوا له مخې يوه دردونکې ويره ده. دا قصيده د محمد سوري د مرگ رڼه انځورگري کوي او پر سړي باندې ډېر تاثير ښکاري، دا قصيده ټوله ۴۴ بيتونه لري چې د قصيدې له معمول تعريف سره سم ټول اړخونه يې رانغاړلي دي، دسر، منع او پای خو بيتونه يې دادي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
 زموږ لوي هر گل چې خاندې په بهار
 هر غاټول چې په بيدا غوړېده وکا
 ريژوي يې پانې کاندې تار په تار
 د منع بيتونه:

زموږ پر زړونو دې نن بيا يو غشی وويشت
 ودې ژوبلله په دې غشي هزار
 پر سوريو باندي وير پرېوت له پاسه
 محمد واکمن چې ولاړی په بل دار

د پای خو بیتونه:

سخ په تا ای محمد د غور لمروې
په نړۍ به نه وي ستاد عدل سار
که سوري دې پر ننگ ویر کاندې ویرمن سول
هم به ویاړي ستا په نوم ستا په تبار
په جنت کې دې وه تون زموږ واکمنه
هم پر تادې وي ډېر لور د غفار

د دې قصیدې هندسي شکل په دې ډول دی:

+ _____
قافیه + _____

+ _____

تر پایه + _____

د ښکارندوی غوري قصیده: بله مهمه قصیده زموږ په
لرغوني ادب کې د ښکارندوی غوري قصیده ده، چې پر هند یې
د سلطان شهاب الدین غوري د فتوحاتو په تعریف کې ویلې او

د محتوا له مخې يوه ستاينه بلل کېږي. دا قصيده ټوله (۴۵) بيتونه لري او د قصيدې له معمول تعريف سره سم درې برخې تشبیت يا تغزل اصلي موضوع او د عائیه لري، دا قصيده هم لکه د شيخ اسعد سوري دهغې په شان په قافیه پای مومي او ردیف نه لري. د سر، منخ او پای خو بیتونه یې دا دي:

د پسرلي بنکلوونکي بیا کره سینګارونه
بیا یې ولونل په غرونو کې لالونه
مخکۀ شنه، لابنونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردی واغوسته غرونه

د منخ بیتونه:

په زابل چې د بري پر نیلي سپور سي
په لاهور یې د مېړانې ګوزارونه
د اسلام د دین شهاب دنړۍ لمردی
تورستان یې کره رڼا په جهادونه

د پای بیتونه:

په رڼا اوسه ته تل د دین شهابه
نوم دې تل وه پر دریغ په نمزدکونه
ستا په زېرمه دې خاونده لوی خښتن وي

مورخو ستاپه نامه يونه خو چې يونه.

د شيخ اسعد سوري او د بنکارندوی غوري قصيدې دواړه د انځورگرۍ او د طبيعت د مناظرو د ترسيم او د پېښو د واقعي ثبت له مخې داسې لوړې قصيدې دي چې تراوسه يې پښتو ادب کې ساری نه شته.

په لرغوني پښتو ادب کې غزل: سره له دې چې غزل ته ورته ځينې نظمونه په پښتو ادب کې تر اتمې هجري پېړۍ دمخه هم ليدل کېږي، خو پښتو ادب کې په منظم ډول غزل د اتمې هجري پېړۍ دويمه نيمايي کې، اکبر زمينداروي پيل کړی دی.

اکبر زمينداروي د دېوان خاوند و چې خو پانې يې استاد حبيبي ته لاس ته ورغلي دي. په دې لاسته راغلو پاڼو کې دوه غزلونه هم خوندي دي، چې د هنر، هغه وخت او شکلي سکښت له مخې ډېر اوچت غزلونه گڼل کېږي، چې دلته يې يو خو بيتونه د بېلگې په توگه را اخلو:

د خپل ځان له حیرانيه څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پټول کړم
ما مدام لکه بورا پر گلو کشت کړ
اوس به ځم په سرتور سر فراق د گل کړم...
او وروستی بیت:

د بېلتون له ویره ژاړم او بڼکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سربندل کړم
دا غزل پنځه بیتونه لري چې (ویل، پټول، بندل او...) یې د
قافيې کلمې دي او (کړم کړم) یې ردیف دی. د بیتونو د مسرو
د څپو شمېر یې دولس دولس څپې دي او د ټولو مسرو د څپو
شمېر یې سره مساوي دی، مطلع او مقطع چې د غزل یوه
ځانګړتیا ده، دواړه په کې خوندي دي. د محتوا له مخې هم له
غزل سره پوره منطبق دی، ځکه چې موضوع یې تغزلي ده.
په لرغوني ادب کې مثنوي: په پښتو ادب کې د پوره
مثنوي او پوره غزل عمر سره تقریباً مساوي دي، دواړه شعري
فورمونه د اکبر زمینداوري د دیوان په هغو پاڼو کې لیدل کېږي
چې د استاد حبیبی لاس ته ورغلې وې، په دې پاڼو کې د
زمینداوري دوه مثنوي هم خوندي دي.
مثنوي هغه شعري فورم دی چې له عربي څخه پښتو ته
راغلی دی، ځانګړتیا یې داده چې هر بیت یې ځانته ځانګړې

قافیه لري، يانې دوه مسرې يې په خپل منځ کې هم قافیه وي،
ردیف په هر بیت کې اختیاري دی، کېدی شي ځینې بیتونه
ردیفونه ولري او ځینې یې ونه لري.

د هر بیت د مسرو شمېر یې په خپل منځ کې مساوي وي، خو
د ټولو بیتونو د مسرو د څپو شمېر یې د یوې یا دوو څپو په
شمېر توپیر او بدلون موندلای شي.

البته تراکبر زمینداوري دمخه مثنوي ته ورته شعرونه وو،
خو بشپړه مثنوي، ده لیکلې ده.

دلته یې د یوې مثنوي څو بیتونه را اخلو:

زه عاشق یم یار هم نیز	نور څه نه لرو تمیز
یو پر بله عاشقان یو	په خپل عشق کې صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو	چې نږدې نه یو مهجور یو

په پورته بیتونو کې اول بیت ردیف نه لري او دوه نور یې
لري. د مثنوي فورم په دې ډول دی:

a _____

a _____

b _____

b _____

c _____

c _____

ردیف اختیاري دی

تراکبر زميند اوري وروسته د زرغون نورزي ساقي نامه:
ساقي راشه پيال له راکړه — مرور يار مې پخلا کړه
د زرغونې کاکړ د بوستان ژباړه:
اورېدلې مې قصه ده — چې تر شاتو هم خوږه ده
د دوست محمد کاکړ غږېتنامه:
له نيکانو روايت دی — هسې توگه حکايت دی
ټول د مثنوي په فورم کې دي.

په لرغونې ادب کې رباعي: - تر غزل او مثنوي وروسته
بل هغه شعري فورم چې له عربي څخه پښتو ته راغلی هغه
(رباعي) ده چې دا فورم د (خليل خان نيازي) او (سلطان بهلول
لودي) له خوا په خپل منځ کې په ويل شويو شعرونو کې گورو،
رباعي هغه شعري فورم دی چې څلور مسرې لري، لومړۍ،
دويمه او څلورمه مسره يې په خپل منځ کې هم قافيه وي او
دويمه مسره يې له قافيې څخه ازاده وي. ردیف په کې اختياري
دی او د څپو شمېر يې معمولاً مساوي وي.

خړې ورېځې ژاړي له پاسه — کويله غږ کابېلتون له لاسه
يه هغه لوني گوهر په خول ستا — دامرحبا کا ستا زموږ مواسه
د سلطان بهلول لودي رباعي:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه — گوره اورېځې د داد له پاسه
خول مې د عدل په درو روڼ دی — جهان به زيب مومي زما له لاسه

د رباعي عام شکل دادی:

a_____

a_____ ردیف اختیاری دی.

_____a_____

په لرغوني ادب کې د نورو شاعرانو شعرونه:

د نورو پاتې شاعرانو شعرونه اکثره د پښتو ولسي شاعرۍ په فورمونو کې راځي او همغه اریایي خصوصیت لري، چې د پښتو له ځانګړي اهنګ سره مطابقت کوي. دا شعرونه د پښتو ولسي شاعرۍ له ثابتو شعري فورمونو سره هم سلو په سلو کې منطبق نه دي او کېدی شي هر یو جلا جلا وڅېړل شي، خو په لرغوني ادب کې له عربي څخه راغلي ډېر مطرح شعري فورمونه، قصیده، غزل، مثنوي او رباعي دي چې هر یو ته پر خپل ځای اشاره وشوه.

د استاد روحي له نظره د خوشال اخلاقي ايډيال

د خوشال بابا په باب تر اوسه پورې په سلگونو څه چې په زرگونو لېکنې شوي دي، د خوشال بابا په اړه د مستقلو اثارو شمېر هم لسگونو عنوانو ته رسېږي، د خوشال په باب څېړنې په لومړي ګام کې پر دوو کټګوريو وېشل کېدې شي، لومړۍ هغه څېړنې چې د بهرنيو پوهانو له خوا ترسره شوي او دويم هغه ليکنې دي چې د کورنيو څېړونکو او پوهانو له خوا ترسره شوي دي، ددې څېړنو او ليکنو يوه برخه دوديزه بڼه لري چې په ټولنه کې د خپل وخت د دوديزو علومو او تعاملاتو په نتيجه کې يې خوشال مطالعه کړې او څېړلې دی، د ليکنو دويمه برخه هغه ده چې خوشال يې د معاصرو علومو، کره کتنې او څېړنو په نتيجه کې له هر ډول سياسي، ټولنيزو، قومي او اخلاقي تمايلاتو پرته، د نوې پوهې او د تحقيق او تحليل د نويو ميتودونو په رڼا کې څېړلای او تحليل کړی دی، زموږ د هېواد له دغو معاصرو پوهانو څخه يو هم د هېواد ډېر ځيرمن ليکوال، څېړونکی او کره کتونکی کانديد اکاډمسين سرمحقق محمد صديق روحي دی، چې په څو مقالو کې يې خوشال بابا په ناپېيلي (بې طرفانه) ډول څېړلای دی.

استاد محمد صديق د ادبپوهنې په لړ کې په خپل مهم اثر (ادبي څېړنې) کې د خوشال په باب څلور بېلابېلې ليکنې: ((د خوشال د ښوونې او روزنې فلسفه، د خوشال خټک سوات نامه د ټولنيزو اصلاحاتو هنداره، د خوشال اخلاقي ايډيال او خوشال د اخلاقي ايډيال په حيث او د خوشال په اثارو کې د مضمون او شکل تنوع)) چاپ کړي چې هره يوه د خوشال پېژندنې د مطالعاتو په لړ کې د خپل ځانگړي او جلا ارزښت لرونکې دي، استاد روحي پرنو موږو ليکنو کې سربېره د خوشال پر کلياتو (د کابل چاپ) هم يوه ارزښتمنه سريزه ليکلې، دغه راز د هېواد په ځينو علمي مجلو کې يې هم د خوشال په اړه علمي او تحليلي ليکنې راغلي دي.

((د خوشال اخلاقي ايډيال)) په نامه د استاد روحي يو مستقل اثر هم چاپ شوی دی، چې همدا تېرې څېړنې په خپله لمن کې رانغاړي.

اوس راځو دې ته چې د استاد روحي دا ليکنې ولې د زيات ارزښت وړ دي؟

استاد روحي د هغو پوهانو له جملې څخه دی، چې عصري زده کړې يې کړې وې، د ښوونې او روزنې په برخه کې يې ماستري درلوده او په ادبپوهنه کې د زياتې مطالعې خاوند و.

په کره کتنه او ادبپوهنه کې یې یو ډېر مهم اثر (ادبي څېړنې) لیکلی دی، استاد روڼي د زیات علم او حلم خاوند و او همدا دوه عنصره یې په اکثرو لیکنو په تېره بیا په کره کتنه کې زیات لیدل کېږي، روڼي صاحب په کره کتنه کې د هېڅ ډول احساساتو تر اغېز لاندې نه دی راغلی او هر څه یې چې شنلي نوښتونه یې د دلیل او منطق په مټ واضح کړي دي، د خوشال په برخه کې هم استاد روڼي د لیکنو چلند همدا ډول دی، استاد روڼي سره له دې چې یوه ښه افغان او پښتون و، خو هېڅکله هم د خوشال پېژندنې په برخه کې د پښتونولۍ او افغانیت تر اغېز لاندې نه دی راغلی.

استاد روڼي چې کله د خوشال ایډیال مطالعه کوي او پر هغه بحث کوي نو تر ټولو دمخه اخلاقي ایډیال تعریفوي، کله چې د یو شي تعریف مشخص شي، نو بیا د هغه شي پر ماهیت ښه پوهېدلای شو، استاد روڼي وايي: ((اخلاقي ایډیال د کرکټرونو د هغو مثبتو اوصافو مجموعې ته ویل کېږي، چې د اخلاقي کمال د موډل ښه ولري، اخلاقي ایډیال د یوې طبقې اجتماعي، اقتصادي شرایط منعکسوي او په اجتماعي ایډیال سره توافق پیدا کوي.)) استاد روڼي د همدې پورتنی فورمول او تعریف له مخې د خوشال د اخلاقي ایډیال په باب وايي: ((څرنگه چې خوشال د فیوډالیزم د اجتماعي-اقتصادي

فورماسیون محصول دی نو دا ډېره طبعي ښکاري، چې د خوشال اخلاقي ايډيال دې په يوه قومي مشري اشرافي شخصيت کې متبلور شي.))

د استاد روحي له نظره خپله د خوشال په فکر د هغه اخلاقي ايډيال همغه دی، چې ده په خپل اثر (دستارنامه) کې ښودلی دی او هغه ته (د دستار سپی) وايي، د استاد روحي په نظر دا ډېر مناسب نوم دی، ځکه چې له يوې خوا په پښتني قبيلو کې دا دود دی کله چې يو نوی قومي مشري خان د خلکو له خوا وټاکل شي، د هغه پر سر پگړۍ يا پټکۍ تړي او د پټکۍ تر تړلو وروسته خلک هغه ته مبارکي ورکوي، له بلې خوا، په پښتنو کې پټکۍ يا دستار د عزت او وقار سمبول دی، استاد روحي زياتوي: د اخلاقي موډل لپاره خوشال (شل خصلتونه او شل هنرونه ټاکلي دي) که چېرې په يوه شخص کې دغه واړه هنرونه موجود وي، نو هغه ته د اخلاقي کمال يوه نمونه يا اخلاقي ايډيال ويلاى شو، استاد روحي زياتوي: که موږ د اخلاقي ايډيال په برخه کې د خوشال (دستارنامه) د (بلو تارک) او (کويتليان) له اثارو سره پرتله کړو ډېر ټکي به په کې مشترک پيدا کړو، نو ځکه استاد روحي وايي، چې د خوشال اخلاقي ايډيال (دستارنامه) د يوه اخلاقي ايډيال په حيث نوې څېره نه ده، استاد روحي وايي: د خوشال موډل د لرغوني

یونان موډل (چې د مرییتوب د دورې څرگندوی دی) نه، بلکې د رومیانو موډل دی، رومیان په علم او فلسفه کې ژور نه ځي، بلکې علم له عمل سره نږدې کوي.

استاد روحي وایي: ((د خصوص د مقولې له نظره باید وویل شي، چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپیریال کلتوري خصوصیات منعکسوي، په دې ځای کې ددې ټکي یادونه هم ضروري ده، چې د خوشال د موډل د پوره څېړنې لپاره باید یوازې پر (دستارنامه) باندې تکیه ونه شي، استاد روحي سره له دې چې د خوشال اخلاقي ایډیال د پښتني چاپیریال څرگندوی بولي، خو بیا هم یادونه کوي، چې ددې ایډیال لپاره چې خوشال کوم معیارونه ټاکلي، هغه د پښتني چاپیریال تر کلتور او مذهبي حدودو اوږي، استاد روحي په دې نظر دی، چې د خوشال ایډیال د کرکټر په لحاظ عمومي او خصوصي اوصاف لري؛ عمومي اوصاف یې د ټولنې د ټولو افرادو لپاره لازم دي، لکه (د اولاد تربیت، علم، شجاعت، سخاوت، راستي، خوشخويي، همت، غیرت او نور...) خصوصي اوصاف یې صرف د دستار سړي ته ضروري دي، لکه تادیب د خشم و خصم، د ملک د انتظام په عمومي اوصافو کې یې ځینې هنرونه او خصلتونه ترزیاتې اندازې د (دستار سړي) سره شباهت لري، لکه د ځان معرفت، اسپ تازی،

تجارت، موسیقي، شطرنج، نقاشي، عدل او انصاف، عفو و کرم، مشورت او نور...

استاد روحي د خوشال اخلاقي ايډيال د نړۍ د يو شمېر نورو پوهانو له اخلاقي ايډيال سره پرتله کوي او هغو لارو چارو چارو ته ګوته نيسي، چې يو شخص پرې دې معيار ته رسېدلای شي، استاد روحي هغو دواړو معيارونو او لارو ته اشاره کوي، چې اخلاقي ايډيال پرې جوړېږي، خو پرته له دې چې غوڅ حکم وکړي، قضاوت لوستونکو ته پرېږدي، استاد روحي وايي: د خوشال د ښوونې او روزنې موډل چې په دستارنامه کې راغلی دی، د لوړې طبقې ايډيال دی، ليکن دی د (اپلاتون) او (ارسطو) په شان دغه ايډيال په کومې خاصې طبقې پورې نه منحصر وي، (ارسطو) په صراحت ادعا کوي، چې غلامان فطرتاً غلامان پيدا شوي دي، دوی له مقدماتي زده کړې او سواد څخه زيات څه نه شي زده کولای، خوشال البته پر وراثت باندې تکیه کوي، ليکن دا وراثت طبقاتي نه ګڼي، د خوشال په نظر نه يوازې هنرونه د زده کړې له لارې لاس ته راځي، بلکې دی خصلتونه هم کسبي بولي، دی وايي: ((امير لره بويه چې ځان په شرع اراسته کا، بيا د ولايت ظاهري، د سياست هنرونه، خويونه، خصلتونه زده کا.)) سره له دې چې پورته بحث کې استاد روحي د کوم نظر پلوي نه کوي، خو د متن له قرينې څخه

داسې ښکاري چې استاد د يوه ټولنپوه، ښوونپوه او کره کتونکي په توگه د خوشال نظر تائيدوي، خوشال د اخلاقي ايډيال يا شخصيت د جوړېدو لپاره ټول شرايط کسبي بللي، چې هر څوک يې تر لاسه کولای شي، خو په دې چاره کې ارث او د شخص خپل زيار او زحمت هم د خپل گڼي او دا يې هم په گوته کړې، چې هر څوک دا معيارونه پوره کړي، نو بيا (د دستار سپړي) ترې جوړېدی شي او د (دستار سپړي) طبعاً هغه مقام دی چې بيا د ټولې ټولنې په لورې يا اولې طبقې پورې اړه پيدا کوي او دا ځکه چې همدا شخص دی، چې د ټولنې د مشرۍ وړتيا پيدا کوي، نو بايد د ټولنې په راس کې واقع شي.

د ارسطو نظريه چې پر طبقاتي بنسټ ولاړه ده، تر ټولو د مخه د سقراط له علمي نظرياتو سره چې وايي: انسان د تحول په حال کې دی او د اصلاح وړ دی، متضاده ده، د ښوونې او روزنې اوسنۍ میتودولوژي هم دا حکم نه کوي چې د ټيټې طبقې خلک دې د لوړو زده کړو قابليت ونه لري او يا دې ترې لوی شخصيتونه نه شي جوړېدلای، خوشال البته د شخصيت په جوړونه کې ارثيت ځکه د خپل بولي، چې دا د شخصيت جوړونې منشا ده، اوسنۍ ارواپوهنه هم دا تائيدوي، چې د انسان د شخصيت وده د نطفې له تشکل څخه راپيلېږي، محيطي او بيا اجتماعي شرايط په کې اساسي نقش لري.

استاد روحي د خوشال د اخلاقي ايډيال په ليکنه کې دې
نتيجه ته رسېدلی دی، چې د خوشال د ښوونې او روزنې موډل
د اخلاقي ايډيال د جوړونې لپاره مناسب دی، استاد روحي د
(دستارنامې) د معيارونو له مخې د اخلاقي ايډيال لپاره تر
ټولو غوره، ښه او عملي بېلگه په خپله (خوشال) بولي، چې د
دستارنامې اکثره معيارونه (شل هنرونه او شل خصلتونه) يې
په وجود کې ليدل کېږي، نو موږ هم د استاد روحي د تحليل له
مخې دې نتېجه ته رسېږو چې د خوشال د اخلاقي ايډيال يوه
عملي بېلگه په خپله لوی خان خوشال خان دی او بس.

((شاهنامه احمد شاه ابدالي))

وياؤنه ده که حماسه؟

((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) د حافظ کگل محمد مرغزي منظوم داستاني اثر دی، چيگ په هند کيگ ييگ د احمد شاه بابا د فتوحاتو او برياوو په باب ليکلی دی. دا اثر لومړی کگل پر ۱۹۲۵م کال د يوزرتگوکو په شميرگرد مشتاق احمد مشتاق په تدوين او د مولانا عبدالقادر په ((پيگژند کگلو)) چاپ شوی دی.

د مدون په وينا د ديگ اثر اصلي نوم ((شاهنامه احمديه)) و، خو دوی ورته حگکه د ((شاهنامه احمد شاه ابدالي)) نوم غوره کؤ چيگ ديگ نوم ورسره ايوگر اوخ لکگاوه.

حافظ کگل محمد مرغزي، د مرغزد کلي اوسيدونکی و او د شاهناميگ له متن خگخه د اسيگ شگکاري چيگ دی د احمد شاه بابا د وخت سؤی او په جنکگونو کيگ د هغه له لشگکرو سره ملکگري و، دده په خپله وينا د ديگ شاهناميگ د ليکلو حکم هم ورته پخپله د بادشاه (احمد شاه بابا) له خوا شوی و، دی وايي:

چيگ فرمان د شهريار و
په زيبا شگکلی کگفتار و

چيگ حافظ ديگ شاهنامه كه
په جهان ديگ دا نامه كه
شاهنامه ديگ كه رنكگين
جوؤ زيبا در ثمين
پكيگ حال ديگ د جهان وي
شگه كنجونه ديگ عيان وي
شه مذكور ديگ كه د جنك
چيگ پريگ صاف شي د زوه زنك
د بادشاه ديگ حال بيان كه
دا چيگ سيريگ په جهان كه
د احمدشاه دوردوران
پكيگ حال ميگ كو بيان.

حافظ مرغزي دا كتاب پريو زرشيا او ياييم (۱۰۷۲) هگ ق كال
بشپو كؤى دى. د كتاب په پاى كيگ د ديگ خبريگ يادونه كوي او
وايي چيگ دا شاهنامه ييگ د پشگتنو لپاره بشپوه كؤيگ ده:
د پشگتنو د پاره ياره ماخواري و كؤه بسياره
كه شگه و كؤيگ پريگ نظر ته به شيگر سيگ د
كشور
چيگ زرسل وو او يا كاله سن د هجر زمالاله
شپا ته نور كؤه سره ضم چيگ تاريخ نه شي تريگ كم

زما عمر دی پنحگوس خگه له ما وشو افسوس
په پورتنیو خگو بیتونو کیگ ددیگ اثر (شاهنامیگ) د لیکلو
وجه او علت خگر کگند شول، خو اوس راخگو دیگته چیگ دا
اثر د ادبی اثارو په کومو معنوي او شکلي اولونو یا انواعو کیگ
حسابیگای؟ اکثره شاهنامیگ چیگ لیکل شوي په هغوی کیگ
تاریخي کیسیگ، د پاچایانو اتلولي، توره او میگوآنه او
جنگی پیگشگیگ بیان شوي، نو حگکه خو اکثره
شاهنامیگ په حماسو او یا هم په حماسي اثارو کیگ شمیگرل
کیگای. اوس چیگ زموږ تر بحث لاندیگ موضوع د ((احمد شاه
ابدالي شاهنامه)) ده، په دیگ کیگ له خگو پوشگتنو سره
مخامخیگ او یا هم خگو پوشگتنو ته باید حگواب ورکوو، تر
تگولو د مخه کیگدی شي دا پوشگتنیگ مطرح شي چیگ ایا دا
شاهنامه ویاؤنه ده که حماسه؟ یو حکایتي داستان دی که حماسي
نظم یا شعر؟ د کوم یو معنوي اول خصوصیات په کیگ زیات دي؟
د فورم له مخیگ په کوم اول نظمونو کیگ راخگی؟ ایا د
حماسیگ د لیکلو لپاره مناسب فورم دی که نه؟ ایا نورو شاعرانو
هم د شاهنامیگ د لیکنیگ لپاره له دیگ اول فورم خگخه کار
اخیستی که نه؟ او که اخیستی ییگ وي وجه ییگ خگه ده؟ خو
ددیگ تگولو پوشگتنو په منحگ کیگ دوه پوشگتنیگ
چیگ تر نورو زیاتیگ مطرح دي دادي چیگ دا شاهنامه، ویاؤنه

ده که حماسه؟ ددیگ لپاره چیگ دیگ پوشگتنوته معقول او مناسب حکو ابونه پیدا کؤو، شگه به داوي چیگ د حماسیگ پیگزندنیک د اصولو او معیارونو په رنگا کیگ د اثر مطالعه او تحلیل کؤو:

((حماسه په ادبي اولونو کیگ ایگر لرغونی اول دی. په حماسه کیگ تر تاریخي دورانه وؤانديگ زمانیک وقایع راغلي وي او په حقیقت کیگ د لومؤنیو زمانو ک گزارش دی. حماسه په هغه دوران کیگ دیو ملت ارمانونه بیانوي چیگ تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت تگول پکیگ سره کگایگاي)).

حکینیک کسان کله کله په ادبي خگیگؤنو کیگ د حماسیگ، حماسي شعر او ویاؤنیک (فخریگ) تر منحگ توپیر نه کوي، په داسیگ حال کیگ چیگ دا دریگ واؤه جلا جلا معنوي اولونه دي، توپیر سره لري. ((حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي اولونو کیگ یو اول دی، چیگ دیو ملت، قوم، قبیلگ یا شخص د میگوؤانیک او توریگ کیسیگ او جنکگي کارنامیگ په حکایتي اول بیانوي، هر اول جنکگي او حماسي اشعار حماسه نه شي جوؤولای، که خگه هم حماسه له حماسي او جنکگي اشعارو خگخه جوؤیگاي، خو هر حماسي شعریا ویاؤنه حماسه نه ده. د حماسیگ یو شرط دادی چیگ پیگشگیگ په کیگ په داستاني اول بیان شویگ وي.)) خو په حماسي شعر او یا هم ویاؤنه کیگ دا

شرط حتمي نه دی. یو رزمي شعر کیږي شي هېڅکڅ اتل ونه لري او شاعر خپله خلک درزم او جنکڅ خواته راوبولي او په وياؤنه کيږي هم یو شاعر کولای شي د خپل حگان پر بریاوو او یا هم د خپل تگبر پر بریاوو او لاسته راوړنو وویاؤي، لکه د امیر کروؤ شعر چيږي د خپل حگان د اتلولیو په باب ویاؤ کوي، په حماسي شعر او ویاؤنه کيږي مهمه نه ده چيږي شعر ديگ داستاني او یا حکایتي بنگه ولري. په ویاؤنه یا حماسي کيږي دا هم مهمه نه ده، چيږي یو شاعر ديگ لرغونیک زمانیک ته لاؤ شي او د هغو پیگشگو بیان ديگ وکؤي، خو حماسه کيږي بیا د لرغونو پیگشگو بیان هم را حكي. د دوکتور سیروس سمیسار په نظر: ((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چيږي د قبل التاريخ زمانیک تاریخ بیانوي))

((خگنکڅه چيږي حماسيک دایگرو لرغونو او لومؤیو وختونو خاطریک دي، نو په ديگ حساب د شفاهي کیسو او نکلونو په شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغیک چيږي په یوه زماني مقطع کيږي یيگ خگوک لیکلو ته پیدا شوي او لیکلي یيگ دي))

د ادبپوهانو په نظر د نؤه په حماسو کيږي حگینیک داسيک خصوصیات شته چيږي هغه د نؤه په اکثر و حماسو کيږي مشترک دي او حگینیک داسيک حگانکؤتیاويک هم شته چيږي هغه د

همغیگ یویگ ژبیگ په حماسو پوریگ محدودیگ دي پشگتو حماسیگ د نؤة د حماسو د عامو حگانکگؤنو تر خگنکگ حگینیگ داسیگ حگانکگؤتیاویگ هم لري چیگ هغه د نؤة په نورو حماسو کیگ نه تر سترکگو کیگای، دا حگانکگؤتیاویگ د پشگتنو د عام کلتور تابع دي او له همدیگ کلتوري، قومي، قبيله بي تعاملاتو بیگ الهام اخیستی دی.

دا أول خصوصیات بیا د نؤة د نورو ژبو په حماسو کیگ نه تر سترکگو کیگای او یا هم لا تر سترکگو کیگای، اوس راحگو دیگته چیگ د حماسیگ د عامو خصوصیاتو له جملیگ خگخه کوم خصوصیات تر زیاته او کوم خصوصیات تر کمه بریده پر (احمد شاهي شاهنامیگ) د تطبیق وؤدي؟

۱- د حماسیگ په عامو حگانکگؤتیاوو کیگ یوه داده چیگ ((د جنکگ، بهادرة، میگوآنیگ، پهلوانة او شہسوارۍ کیسیگ په کیگ راغلي وي))

د پورتنی معیار له مخیگ که موإ (احمد شاهي شاهنامه) ارزوو، نو په دیگ معیار خو پوره حگکه ده چیگ د احمد شاه بابا په شمول د هغه د لشگرو د بیگلاییگلو لشگرمشرانو د توریگ، بهادرة او جنکگي اتلولیو کیسیگ په کیگ بیان شوي دي. مثلاً د شالامارباغ د جنکگ داستان داسیگ بیانوي:

شگه حگوانان دېگ شي تيار ازموده د جنګ په کار
په دالوردشالامار چيګ ازبک هم د حصار
د راوي په دا کگفتار د قرغز حگوانان تيار

۲- د حماسيګ يوه بله حګانکګونه داده چيګ حيوانات په
کيګ ستر نقش لري، حتی کله کله دا نقش اېګره اخلاقي بنگه هم
لري، په دېګ شاهنامه کيګ هم د آسانو او فيلانو يادونه شويګ
او جنګ کيګ د هغوی رول په کګوته شوی او خپليګ
لشګکريګ ييګ له بازانو سره تشبه کوي، خو لکه د نورو حماسو
په شان حيوانات په دېګ اثر کيګ هغه رول نه لري لکه په نورو
حماسو کيګ چيګ خارق العاده رول لري

۳- د حماسو يوه حګانکګونه داده چيګ اتلان په کيګ له

هيولاوو او وحشتناکو حيواناتو سره مقابله کوي

په احمد شاهي شاهنامه کيګ سره له دېګ چيګ وحشتناکو
حيواناتو سره د انسانانو تن په تن جګګويګ کيسيګ نه دي
راغلي، خو په جګګوه کيګ اېګر حګايه د جنګګي وسيلو په
توکګه د حيواناتو يادونيګ راغلي، خود دېګ پر حګای د خپلو
لشګکرو د اتلانو اېګر توصيف شوی او د حماسيګ هغه بله خوا
ييګ پوره کويګ چيګ تر حده زياته مبالغه په کيګ وي، لکه غلو
او اغراق، مثلاً له درانو لشګکرو خګخه د صمد خان يادونه کوي

چيگ د خپل ورور (شفیق) په مرکگ ييگ سينه کباب وه، خو بيا ييگ هم پردشگمن سختيگ حمليگ کوليگ او هغوی ييگ تار ومارکول او يا هم د نورو جنکگيالو يادونه

۴- په حماسه کيگ ياد شوي بوتگي، ونيگ او ميگويگ زياتره جادويي او خارق العاده خصوصيات لري.

د حافظ کگل محمد مرغزي په اثر (احمد شاهي شاهنامه) کيگ سره له ديگ چيگ د حماسيگ کنگ شميگر خصوصيات لري، خود ونو، بوتگو او ميگوو د داسيگ کوميگ خاصيگ خارق العاده پيگشگيگ کيسه يا داستان په کيگ نه دی راغلی چيگ د سوي پام هگان ته واووي.

۵- د حماسو اتلان معمولاً ما فوق الطبيعي انسانان شگودل کيگاي.

په ديگ شاهنامه کيگ انسانان ما فوق الطبيعي انسانان نه دي شگودل شوي، خود هر جنکگ د داستان اتل طبعاً تر عادي انسانانو لوؤ شگودل شوی دی. خود الوؤتيا دومره نه ده چيگ افسانه يي بريد ته ورسيگاي.

۶- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کيگاي.

د مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کيگ د اتلانو کارونه د منطق له معياره دومره لريگ نه دي خود داسيگ هم نه دي چيگ سل په

سلو کيگ ديگ له منطق سره برابر شي، د فرعي اتلانو رول هم له عادي منطقه و حگي او هغه مهال چيگ د جنکگ کوم حالات وو او سياسي تاريخونو ثبت کوي، تر هغو معيارونو لوؤ دي.

۷- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کيگ له خپل يو ضد قهرمان سره مخامخيگي.

په ديگ منظوم داستان کيگ طبعاً قهرمانان له خپل ضد سره مخامخ شوي، خو په ديگ شاهنامه کيگ مرکزي اتل احمد شابابا دی چيگ فتوحات د هغه په امر تر سره کيگي، خودی په مستقيم اول له خپل کوم ضد اتل سره نه مخامخيگي او نه په ديگ داستان کيگ دده د معادل کوم اتل يادونه شويگ ده، البته د احمد شاه بابا د لشگرو قومندانان له خپلو معادلو قومندانانو سره مخامخيگي او هغوی ته ماتيگ ورکوي لکه د احمد شاه بابا د لشگرو قومندانان حاجي جمال، صمد خان او نور چيگ د هندوستان د لشگرو له حگينو قومندانانو لکه منو، خسرو، شهنواز او نورو سره مخامخيگي او له يو وزير سره تن په تن جکگوه کوي، حاجي جمال چيگ د درانو لشگرو مشردي په ديگ اثر کيگ راغلي چيگ عسکرييگ د مستو خوني فيلانو په شان د دشگمن پر لشگر حمليگ کوليگ، په ديگ جکگوه کيگ د هندوستان د وزير پر سرد توپ کگوله لکگيگي او زيگرو زبر کيگي، ديگ جنکگ کيگ چيگ د هند کوم لشگر راغلی و هغه د درانو له خوا

تگول زیگرو زبر شو. د همدیگ جنکگ په خاطر کله چیگ
احمد شاه بابا د سر هند پر لوري د تگگ نیت وکړ نو د جنکگ تدبیر
بیگ و نیو:

چیگ تدبیر وشه د جنکگ
تمام ورک شه د زوه زنکگ
تمام فوج په جنکگ تیار
سپین بازونه شوه د شگگار
له لاهوره شوران
په دالارد هندوستان

۸- د حماسو اتلان اکثره په یوه اوږده او خطرناک سفر وځي.
احمد شاه بابا (د احمد شاهي شاهنامیگ) د اتل په توگه د
هندوستان پر یوه اوږده سفر وځي، د هندوستان تر فتحیگ
وروسته مشهد ته ځي، د مشهد واکمن بیگ تابعدار کیگایي او
بیانیشاپور ته مخه کوي، هلته له یوه سخت ژمي سره
مخامخیگایي، خودی په خپل تدبیر مخکیگ تردیگ چیگ د
ژمي یخني بیگ لشگریگ تباه کوي، له نیشاپور څخه لشکر
کندهار ته لیگایي او له مرککه ژغورل کیگایي، دا ژمی دومره سخت
و چیگ ایگر کم ژوندي موجودات ورڅخه پاتیگ شول.
۹- د حماسو اتلان ایگریگ کارنامیگ کوي چیگ زیاتره ملي
او معنوي ارزښتونه لري.

په احمد شاهي شاهنامه کيگ هم چيگ د جنکگ کوم
 داستانونه راغلي هغه اکثره ملي او اسلامي ارزشگتونه لري، ملي
 ارزشگت ييگ په ديگ کيگ و چيگ د هغه وخت د شاوخوا
 دولتونو او زورواکو خگخه ييگ خپل هيگواد خوندي کاوه او هغه
 جنکگونه چيگ دوی په نورو هيگوادونو کيگ کول، که هغه ييگ
 هلته نه وای کوي، نو دا جنکگونه به ييگ په خپل هيگواد کيگ
 کول، د هغه وخت سياسي او نظامي خصوصيات دا و چيگ
 هيگچا هم په خپل خگنکگ کيگ مستقل او قوي کگاوناى نه شو
 زغملای، که احمد شاه بابا خپل هيگواد غشگتلی او يو موتگی
 کوی نه وای او د غليمانو نيتونه او قوتونه ييگ تر هيگواده لريگ
 خشی کوي نه وای، نو جنکگ به د افغانانو په کور کيگ بل شوی
 وای

احمد شاه بابا د خپل جنکگي تدبير تر خگنکگ يو سوله دوست،
 زاهد او صوفي مشر و. د يو مشهور روايت له مخيگ يو وخت ييگ
 د کندهار شگارد ساتنيگ لپاره دفاعي ديوال شروع کؤ، نومور
 ييگ (زرغونيگ انا) ورته وويل چيگ زويه دا خگه کويگ؟ هغه
 ورته وويل چيگ د شگارد دفاع لپاره ديگوال جوؤوم، هغيگ ورته
 وويل د شگمن چيگ تر شگاره راغی نو بيا دفاع مانا نه لري،
 د شگمن بايد له شگاره لريگ له منځه يوسيگ. ديگ خبريگ د
 احمد شاه بابا په ذهن کيگ تغير راوست او په هغو سيمو کيگ

خطر ته متوجه شو چېگ خطر تريگ راولاؤيگدلاى شو. هگينىگ تنکگ نظره متعصبين د احمد شاه بابا پراخو فتوحاتو ته د کينىگ په سترگه کگوري، واقعيتونه تحريفوي او وايي چېگ ضرور نه و هغه نوريگ سيمىگ فتح کؤيگ وای، هگينىگ نورييا هگان د وطن اىگر "خواخوای" کگنگي او وايي چېگ احمد شاه بابا بايد کورنيو اصلاحاتو ته اىگره پاملرنه کؤيگ وای نظر فتوحاتو ته! خو هغه تاريخپوهان او تگولنپوهان چېگ د احمد شاه بابا د زمانىگ تگولنيز، سياسى، اقتصادي، پوځي، مذهبي، کلتوري او نور حالات ورته شگه معلوم دي، هغوى د هغه وخت د سياسى تگولنيزو تعاملاتو په رنگا کيگ د احمد شاه بابا تدبير او عمل ته په اىگره درنه سترگه کگوري او افرين ورته وايي، د دوى د نظرونو د يووالي نتيجه او نچوؤ دا دى چېگ احمد شاه بابا په خپلو فتوحاتو کيگ د استر برياليتوبونه لاسته راوؤل چېگ ييگ په کوردننه بىگلایيگليگ افغانى قبيلىگ د ملت او مملکت په لوشکي کيگ سره راتگولىگ کؤيگ او دوى ته ييگ د داخلي اختلافونو د رابرسىگره کولو فرصت او مجال ورنه کؤ، بل ييگ شاوخوا غليمان دومره کمزوري کؤل چېگ دده رامنځته کؤى دولت ييگ اىگر موده له کگواشگه خوندي پاتىگ شو. د احمد شاه بابا د فتوحاتو ملي ارزشگت همدا و چېگ زموږ تگولنيز ته ييگ درلود، د دىگ تر څنگک احمد شاه بابا يو صوفي مشر به او

پراسلام مين پاچا و، د شاوخوا تگولو مسلمانانو ورځځه د مرستيگ هيله وه، په همدېگ خاطر د بخارا مسلمان پاچا ورځځه د تزاريانو له ظلمه د خلاصون غوښتنه وکړه، دهند د مسلمانانو مشر شاه ولي الله ورځځه له مرهتگيانو څڅه دهند د مسلمانانو د خلاصون هيله وکړه او احمد شاه بابا دا دواړه کارونه ترسره کړل، يانېگ احمد شاه بابا د اسلام د بري په خاطر هم زياته اتلولي وشوگوده، د ايران پر لوري لښکرکشي هم په ديگ نيت وه چېگ د ايران د سياسي او مذهبي نفوذ مخنيوی وکړي او که چېرېگ يېگ دا کار نه وای کړی، نو ديگ احتمال و چېگ ايرانيان د نادرافشار او ککرکگين د وختونو په شان بيا افغانستان د خپل ظلم تر سيوري لاندېگ راوړي. تر احمد شاه بابا د مخه دوران تاريخ ليکونکو ته معلوم دی چېگ څگومره ظلم پر ديگ خاوره واکمن و، حافظ کگل محمد مرغزي هم په خپل اثر کېگ تر احمد شاه بابا د مخه د نادرافشار د ظلم کيسه کويگ ده او فکر کوم چېگ د همدغه يوه حالت بيان هم کولای شي په ديگ برخه کېگ د معترضينو غرضي پوشگتنو ته يو شگه حگواب شي. مرغزي په احمد شاهي شاهنامه کېگ وايي:

هلاکو صفت عيان شه
نمودار په داجهان شه
په شکست بلند شه اور

خلاص تريگ نه شود چاکور
سند ييگ درست زيگرو زبر که
بيگ بالينه ييگ بستر که
په هر ملک په هرديار
دده ظلم و بسيار

خود نادر افشار تر مرگ وروسته د احمد شاه بابا په باب وايي:

احمد شاه دُر ابدار
په جلوه شه نمودار
چيگ لباس ييگ سلطاني و
مرصع په خاقاني و
دا جامه شوه په ده جووه
د قسمت په هگای کيگ يووه

۱۰- د حماسو اتلان تن په تن جنک گونو کيگ له ييگ لاييگلو
وسلو خگخه کار اخلي لکه نيگزه، خنجر، توره، غشي، لينده او نور
، د جنک په اوزارو کيگ غولونه او فريگب هم شامل دي په
احمد شاهي شاهنامه کيگ پر پورته ذکر شويو جنک گي وسايلو
سرييگړه د جنک له عصري وسايلو لکه توپونو خگخه هم کار
اخيستل شوی او د سرهند په يوه جگگوه کيگ دهند يو وزير
توپ په کگوله الوزول شوی و، خو جعل، تذویر، فريگب او غولونه

چيگ په اکثرو حماسو کيگ ييگ يادونه راغليگ ده ، ديگ
کيگ هم له ديگ اوزارو خگخه کار اخيستل شوی دی.
په احمد شاهي شاهنامه کيگ يو داستان داسي گ راغلی دی:
کله چيگ احمد شاه بابا ظل سبحاني د لاهور خواته متوجه کيگاي
او د هغه حگای د نيولو نيت کوي، نو هلته يو شخص د شاهنواز په
نامه چيگ ايجريگ لشگکريگ او جنکگي وسايل لري، احمد شاه
بابا ته د مرستيگ وعده ورکوي، خود احمد شاه بابا لشگکر، بابا
ته وويل که شهنواز درغلي وکوي، نو مو! به بيا خگه وکؤو؟
احمد شاه بابا خپلو لشگکرو ته په حگواب کيگ وويل:
که خلاف که شهنواز
دی به شي په غم کگداز
چيگ اقبال لرم بلند
وهر چا و ته خگگر کگند

وروسته شهنواز سره داسيگ فکر پيدا شو ، چيگ د احمد شاه
بابا لشگکر کم او ببيگ تجربه دی، خزانينگ او وسلينگ نه لري، نو
راحگه د جنکگ تياری ورته ونيسه، کگونديگ که فتح ديگ
نصيب شي، نو هماغه و چيگ د جنکگ تياری ببيگ ونيو.
د شاهنواز کگوره بد قول
په دا قول وکؤه بول
ده ويگ اسباب لرم د جنکگ

شگایسته توریگ تفنگک

نو نواب شهنواز خان هغه راز چيگ تردیگ وخته ییگ په پرده
کیگ ساتلی و، هغه راز خگر کگند کؤ او جنکگ ته ییگ تیاری
ونیو، دا جکگوډه د (شالامار) په نامه یاد ییگای، په دیگ جکگوډه
کیگ شهنواز مات یگ خوري، لشگر ییگ تار ومار کیگای او
د احمد شاه بابا لشگر یگ بریالۍ کیگای

په جکگوډه کیگ د فریگ او درغله بله بیگلکگه داده کله
چیگ احمد شاه بابا له هند خگخه کندهار ته متوجه کیگای، د
(منو) په نوم یو شخص او د هغه (وزیر) زوی چیگ پخوا ییگ
جنکگ کیگ مات یگ خوؤلیگ وه، د هند دیو واکمن (خسرو) له
خوا ورته ویل کیگای، چیگ تابه د لاهور حاکم کؤو، (منو) په
ایگره خوشالۍ لاهور ته راغی او غو شگل ییگ کابل او کندهار ته
هم لاؤ شي. خو دیگ وخت کیگ احمد شاه بابا له هندوستانه د کابل
پر لوري خطر ته متوجه کیگای، نو له کندهاره د هندوستان پر لوري
حرکت کوي، کله چیگ پنجاب ته داخل یگای، نو پر دشگمنانو ماتم
راحگي، د (منو) لشگر مات یگای، سره له دیگ چیگ (اووه زره)
سکان ییگ ملاتؤ ته راغلي وو، خو بیا ییگ هم مات یگ وخوؤه.
(منو) چیگ کله د جنکگ حالات ولیدل چیگ تگول پنجاب تبه
کیگای، نو سولیگ ته لیگوال شو، نو احمد شاه بابا ته ییگ د

ايلچي (استازي) په لاس پيغام را وليگا، احمد شاه بابا دا سوله قبوله كړه، (منو) ييگ و باشگه او ديگ سره (منو) زيات خوشاله شو. (منو) د هندوستان د والي په توگه پاتېگ شو، خو (منو) ته ييگ دا وويل كه له تابعداره خگخه ديگ سرغوونه وكړه، نو بيا به تگول پنجاب تباه شي.

تر ديگ وروسته احمد شاه بابا د مشهد په فكر كيگ شو، كله چيگ د (مشهد) پر لوري رهي شو، نو دهغه حكاى واكمن (شاه رخ خان) ايوگروار خطا شو او احمد شاه بابا ته ييگ يو استازى ورو ليگا او وييگ ويل كه مو ا معاف كړي تر ديگ وروسته د احمد شاه بابا لشكرو (نيساپور) ته مخه وكړه خو ديگ وخت كيگ يو سخت ژمى راغى، احمد شاه بابا په ديگ خاطر چيگ په ژمي كيگ ييگ لشكر تلف نه شي، بيوگرتنه د كندهار پر لوري وخوگيگد. دا ژمى ايوگروار سخت و ان تر ديگ چيگ اكثره ژوندي موجودات ييگ تباه كړل، ديگ كيگ د هند والي (منو) د اسيگ فكر وكړ چيگ د احمد شاه بابا لشكر په نيساپور كيگ تر واورو لانديگ شو، نو خگه ضرورت دى چيگ باج او خراج وركوم، شگه داده چيگ مخالفت ييگ وكړم، (منو) خپل لشكر ته هم ايوگروار و كړ، هغو تگولو ورته ايوگريگ لافيگ ووهليگ چيگ مو ا ستا ملاتړ كوو.

د احمد شاه بابا له خوا (خانجان) ته امر وشو چېگ دیگ جنکگ
ته لاؤ شي. د دیگ جنکگ له امله پر لاهور سخته قحطي راغله او
خلک ایگرپه تنکگ شول، بالاخره د (منو) لشگرو ماتیک
و خوؤله او (منو) و تشگتیگد، خوبیا بیگ خپله پؤه و منله او دربار
ته په ننو اتوراغی، نو شهریار (احمد شاه بابا) هغه و باشگه
د بادشاه شه د افرمان
چیک سردار به شي روان
د منو تقصیر معاف شه
که بلند ترکوه قاف شه
چیک اخلاص و د سردار
منو راغی په دربار
په خلعت د شاه ممتاز شه
په جهان کیگ سرفراز شه

کله چېک بیا لاهور د احمد شاه بابا د لشگرو په لاس فتح شو نو
هله بیگرتنه ژوند له سره پیل شو او شگیگرازي را منځگته شوه.
چیک فارغ شو شهریار
په رونق شو تمام کار
په تنظیم راغی لاهور
کگلستان شه په هر لور

دغه راز په دېگ شاهنامه کيگ د جمناتر خگنکگ جکگوه،
 د شاهجهان- اباد تاراج کيگدل، شاهدريگ ته تگک، د پاني پت د
 جنکگ داستان او د نورو جنکگونو بيانونه هم راغلي دي
 له نواب ناصر خان سره د جنکگ داستان هم راغلی دی، سره له
 دېگ چيگ هغه سره اته زره قزلباش هم ملکگري وو، خو بيا هم
 افغاني لشکرو ماتيگ ورکوه.

۱۱- په حماسيگ او حماسي شاعره کيگ معمولاً د کلام
 لفظي شگکلا ته اېگره پاملرنه نه کيگاي او د مانا پر انتقال اېگر
 زور راوړل کيگاي، خو کله کله کلام حگينيگ داسيگ برخيگ هم
 لري چيگ هنري خواييگ هم د پام وړ وي
 پر احمد شاهي شاهنامه هم همدا معيار تطبيقگاي، د دېگ اثر
 اکثره بيتونه له ژبني پلوه هنري يا لفظي شگکلا نه لري، حگينو
 حگايونو کيگ وزني ستونزيگ او تيگروتنيگ هم لري، اکثره
 بيتونه ييگ سپوره او وچ دي، خو حگينيگ بيتونه داسيگ هم
 دي چيگ هنري جوهر لري او لفظي شگکلا په کيگ شگکاري لکه
 دالانديگ بيتونه:

چيگ وچاته مخ که غم
 وچوي د زؤکگي نم
 خگه دی غم کگوره بلا
 نه پريگادي دهوش کلا

چيگ روان شه ستاسيگ رور
د فنا په باد شه سور
ودان اته دنيا خس ده
په خگو ور حگيگ د هر کس ده
نه مذبوط لري بنياد
چيگ بناييگ ده په باد...

په احمد شاهي شاهنامه کيگ حافظ کگل محمد مرغزي د
جنکگ د هر داستان په پيل کيگ بيا بيا کگل مسایل مطرح کوي،
اکثره ديني مسایل، بياييگ يوه جنکگي پيگشگه، په پای کيگ
بياي خپل لقب يا تخلص (حافظ) ياد کوي، د حگان او خپل شعر
ستايڼه بياي کوي ده، دا يادونه بيا بيا تکرار شويگ ده. خگو
بيتونو ته بياي د بياي کگل کيگ په توگه وکگوري:

زما شعر ته که خگوک کگوري
د باران په دود به اوري
سوؤ مزاج به بياي کاندې اور
پريگ به راشي د عشق زور
په مزاج به بياي راسي جوش
نه بياي عقل وي نه هوش

همداسيگ ايايگر حگاه د خپل شعر ستايڼه کوي.

د فورم له پلوه دا منظوم داستان يوه مثنوي ده، چېگ معمولاً د اوډو حماسو، تاريخي کيسو او يا هم پيگشگو د بيان لپاره کارول کيځي، فردوسي هم د خپليگ شاهناميگ لپاره له همدیگ فورم څخه کار اخيستی دی.

حافظ کگل محمد مرغزی هم د احمد شاهي شاهناميگ د ليکنيگ لپاره مثنوي فورم څکه غوره کوی چېگ همدا فورم د اوډو پيگشگو د بيان صلاحيت لري له ځينو برخو او ځايونو پرته نوره دا مثنوي په (۷) څپو کيگ ويل شويگ ده. لفظي شگلا په کيگ دو مره نه شته، د کلام موضوع ته ييگ د کلام شگلا په ان اول زيات ارزشگت ورکوی دی، چېگ دا خصوصيات په نورو حماسو کيگ هم شته پر ديگ حماسه نوريگ خبريگ هم کيگدی شي خو بيا هم که په مجموعي اول څگوک احمد شاهي شاهنامه ارزوي په ديگ اثر کيگ د حماسيگ خصوصيات تړل هر معنوي اول زيات ليدل کيځي، البته د يو يگ شگيگ حماسيگ تگول خصوصيات پر يو يگ حماسيگ هم سل په سلو کيگ نه شي تطبيقيدلای، عام نظر او حکم دادی چېگ هر هغه اثر چېگ د حماسيگ زيات خصوصيات پوره کوي، نو د حماسو په اله کيگ شميرگل کيځي احمد شاهي شاهنامه هم د نورو معنوي اولونو؛ وياؤنيگ او ويرنيگ په ان اول د حماسيگ زيات او غالب خصوصيات لري، نو ځکه ييگ حماسه کنگلای شو.

په لغمان کې د شولو کر

دا لیکنه چې په انگازه مجله کې چاپ شوې ده، د معلوماتي انشاء یوه بېلگه ده، هغه ځوان لیکوال چې غواړي معلوماتي او تشریحي لیکنې وکړي دا او دېته ورته لیکنې ورسره مرسته کولای شي. دا لیکنه هنري او ادبي ارزښت نه لري خو د یوې ټاکلې موضوع د سپړنې لارې چارې په ګوته کوي. ځوانو لیکوالو ته د معلوماتي لیکنو د برابرولو په برخه کې یوه بېلگه ګڼل کېدی شي.

د افغانستان په مهمو کرنیزو محصولاتو کې یو هم (شولې) دي چې وریجې ورڅخه لاسته راځي. شولې اکثره په هغو ګرمو سیمو کې کرل کېږي، چې پرېمانه اوبه لري، د شولو کرنه او له هغوی څخه بیا د وریجو لاسته راوړنه یوه اوږده پروسه ده، چې بزګر تر بل هر کرنیز محصول ډېر زیات زیار او زحمت ته اړباسي. زه دلته غواړم د هېواد له هغو ولایتونو او سیمو څخه چې شولې په کې کرل کېږي او بیا پر وریجو بدلېږي، یوازې په لغمان ولایت کې دا بهیر په ترتیب سره تشریح کړم. په دې لیکنه کې به د شولو د کښت پر څرنگوالي سربېره د شولو او وریجو پر

ډولونو او همدارنگه د وريجو د پخولو پر خو ډولونو هم رڼا واچوم:

۱- د شولو بزغلي: د شولو درشې پر مهال يو معين مقدار شولې (د ځمکې د ضرورت په اندول) بېلېږي او په ځانگړي جوال يا بوجيو کې ساتل کېږي. تر شپږ مياشتني ځنډ وروسته د لمريز کال د ثور مياشتې په لومړيو کې په داسې يوه ځمکه کې چې همدا مهال ورته کولبه شوې، دواله شوې، منډاوو شوې وې او اوبه په کې ډنډ وي، د غنمو د کښت په شان شيندل کېږي، خو په دې تفاوت چې د شولو بزغلي زيات گڼ شيندل کېږي ان تر دې حده چې نږدې ټوله ځمکه په شولو پوښل کېږي.

۲- د بزغلي د رسېدو وخت: د بزغلي کښت چې د ثور مياشتې په لومړيو لسو ورځو کې ترسره کېږي په عمومي ډول د څلوېښت ورځو په شاوخوا کې موده نيسي او معمولاً د جوزا تر شلمې او يا لږ څه وروسته نېټې پورې رسېږي، په دې کې يو يا دوه ځلي کيمياوي کود هم ورکوي. د شولو بزغلي وده دا مهال نږدې پينځه ويشت دېرش سانتي متره وي.

۳- د شولو د کښت مهال: د جوزا د مياشتې په بهير کې د شولو د کښت لپاره ټوله ځمکه تياره شوې وي. مانا دا چې ځمکه لومړی کولبه او بيا دواله شوې وي. په لغمان کې ځمکه لاتردې وروستيو وختونو پورې اکثره د غويو په واسطه کولبه

کېدله یوازې په وروستیو دوه درې کلونو کې د غویو د کولې ترڅنګ د ماشین یا تراکتور په واسطه کولبه هم دود شوې ده، کله چې ځمکې تر کولې وروسته د جوزا تود لمر وخور نو په اصطلاح ټولې ناروغۍ یې له منځه لاړې، د جوزا په وروستۍ لسيزه معمولاً د جوزا تر شلمې نېټې وروسته نهالونه پیلېږي.

۴- د شولو نهالونه: د جوزا په وروستیو کې اکثره ځمکې نهال ته تیارې وي، د نهال د تیاري وروستۍ مرحله پر ځمکې د اوبو سورول او تر هغې وروسته، منډاوو دی، منډاوو داسې یوه وسیله ده چې زیاتره د توت له لرګي څخه د نږدې یو متر په عرض او د دوه مترو په اوږدوالي او د نږدې لسو سانتي مترو په پنډوالي جوړېږي، په لاندینۍ برخه کې د لوټو د ماتولو لپاره د اوبو یا لسو غاښونو په اندازه غاښونه هم لري، د غویو تر شا تړل کېږي او ډنډ شوی پټی پرې اوارېږي، له منډاوو سره نږدې هم مهال د پټې پولې هم جوړېږي، نوې خټې پرې اچول کېږي چې دې ته (تپياري) وايي، تپياري له پټې سره د مرسته کوي چې اوبه پکې په دایمي ډول ایسارې کړي، پر کومه ورځ چې پټی منډاوو شو پر هماغه مازیګر د بزغلي له پټې څخه بزغلی ایستل کېږي او د لاسي گېډیو په شان گېډۍ گېډۍ تړل کېږي، که چېرې پټی نږدې وي، نو د بزغلي گېډۍ په لاسونو او که چېرې لرې وي نو په کجاوه کې وړل کېږي او هلته پر هماغه

مازيگر په ټاکلې اندازه، په پټې کې وېشل کېږي. د نهال لپاره معمولاً اشړگر، چې په کليوالي اصطلاح ورته (انشرگر) يا انشروالا وايي موجود وي، نهال کې اشريو حتمي کار گڼل کېږي، چې د کلي اکثره ځوانان، تنکي ځوانان او سپين ږيري په کې گډون کوي. د سهار تر لمانځه وروسته نهال شروع کېږي او ضروري تر غرمې خلاصوي، نهال ټول په لاس کېږي او په ډېر سرعت سره تر سره کېږي، نهالگر په منظم ډول يو د بل ترڅنگ ولاړ وي او تريوه متر زياته اندازه ساحه رانغاړي، نهال په ډېر شوق او ذوق پرمخ ځي او د بزغلي هغه گېډۍ چې مخکې تر مخکې تقسيم شوې وي، پرله پسې خلاصېږي، که کوم پټي کې د بزغلي کمی احساس شي، نو د بزغلي مسول کس چې هغه په نهال کې برخه نه اخلي او پټي ته بزغلي رسوي، د هغه کمی پوره کوي. د سهار د چای تر مهال پورې چې هوا خورا ملایمه وي نهال ښه په درز کې روان وي، سهار اته، اته نیمې بجې په پټي کې د کومې ونې يا انځر تر سيور لاندې سباناري کې چای او شرومبی حتمي وي او ددې ترڅنگ تازه انځر، مستې، پنېر، د پنېر اوبه او ځينې نور ملحقات هم ورسره مله وي. د تناره پرېمانه گرمه ډوډۍ پر دسترخوان خوره وي او نهالگر چې خورا اشتاه نيولي وي، په دومره خوند ډوډۍ خوري چې سړی ورته حيرانېږي، تر سباناري وروسته نهال بيا پيلېږي او تر غرمې

دوام کوي، دا مهال نهالگر په خپل منځ کې په لوړ او از يوه نيمه
 سندره هم وايي، اکثره يو نيم سروکی وايي او يوه يوه لنډۍ يې
 په منځ کې تاووي. کله کله د دوو کسانو ترمنځ لنډۍ تبادله
 کېږي او په دې ډول د نهال گرمي او سختي په خوند سره پايتنه
 رسېږي. د غرمې ډوډۍ چې معمولاً يو يا دوه وطني چرګان په
 کې وي، له نورو ملحقاتو سره ښه مکلفه او خوندوره وي،
 مستې، شپو مې او ترکاري هم پکې وي، تر غرمې پوره اکثره
 نهال خلاصېږي، که چېرې يو نيم پټې پاتې وي هغه بيا خپله د
 نهال خاوند يا بزگر ترسره کوي، اشرګر معمولاً تر غرمې
 وروسته رخصتېږي. پخوا يو بل دود هم و او هغه دا چې د
 ځمکې د خاوند له کورنۍ څخه يا خپله د کورنۍ مشر او يا د
 هغه زوی به يې د نهال په پای کې د بزغلي په پټې کې ټولو
 اشرګرو په زور رانيوه او په خټو يې لږه، دا کاري يې د خوند او د
 نهال د ((حسن اختتام)) او يا په اصطلاح د تېر کال لپاره کاوه،
 خو په وروستيو وختونو کې دا دود له منځه تللی او يا هم ډېر
 کمزوری شوی، هغه څوک چې په خټو لږل کېده، هغه په دې کار
 چندان نه خفه کېده او دا يې دود ګاڼه.

۵- د شولو د رسېدو مهال: کله چې د جوزا په وروستيو او د
 سرطان په لومړيو کې نهالونه ختم شي، نو بيا له هماغه پيله د
 شولو پټې له اوبو ډنډ شي، نو اکثره وخت دا پټې له اوبو ډنډ

وي، د میزان په اوڅرو کې شولې په صافېدو شي او په دې بهیر کې یو یا دوه ځله کیمیاوي کود ورته ورکوي؟ په هغو سیمو کې چې پټې شالیزار او د اوبو څه کمی وي، د اوبو پر سر څه ستونزې راولاړېږي، خو په لغمان کې چې د الینگار بهانده او د الیشنګ نیم بهانده سیندونه لري، د اوبو ستونزه د ځینو نورو ولایتونو په انډول کمه ده، په لغمان کې بیا د الیشنګ په انډول په الینگار کې د اوبو ستونزه کمه ده.

د شولو د رسېدو ټوله موده نږدې څلور میاشتې ده، کله چې د عقرب میاشت رابره شي او د عوامو په اصطلاح د عقرب ستوری شولې ووهي، نو شولې په پخېدو شي. د عقرب څو ورځې لاوتې نه وي چې لوونه ګل شي، په څو ورځو کې ټول لوونه ترسره شي او ټوله سارا (کرونده) سپېره مېړه شي.

۲- د وریجو د ایستلو پړاو: د وریجو د رایستلو بهیر څو ستونزمن پړاوونه لري، چې دلته یې په لنډیز سره یادونه کوو:

الف- د شولو د لمدولو پړاو: کله چې د شولو غوښل خلاص شي او راشه تیاره شي، شولې راساً هغې لویې ډنډې ته وړل کېږي چې لا تردې دمخه کښل شوې وي او داسې ښه لري چې روانې اوبه پکې داخل او خارج شي، دا شولې اکثره خپله بزگران او یا هم نور هغه اشخاص چې (پایکوتان) ګڼل کېږي، په اجاره اخلي. په لغمان کې معمولاً یو خروار شولې له

څلو پښتو تر څلور څلو پښتو منو وريجو پورې اخلي او د شولو خاوند ته په پای کې همدا مقدار وريجي ورسپاري. شولې په عادي ډول له (۱۵-۳۰) ورځو په ډنډه کې پاتې کېږي. که هوا یخه وي شولې نږدې دېرش ورځې او که هوا ښه یا نرمه وي، نو د پنځه لسو ورځو په شاوخوا کې پاتې کېږي.

ب- د شولو پخولو پړاو: کله چې د شولو لمدولو معین پړاو ترسره شو، نو بیا د شولو پخولو مرحله پیلېږي، شولې په بټۍ کې پخېږي، پخوا به یې په یو ډول ځانگړو مټونو کې پخولې چې هغه خورا سخت کار وو، په هر مټ کې ایله او وهاته منه شولې ځایېدلې. تر مټونو لاندې به یې اور بلوه او تر معین حرارت وروسته به شولې پخېدلې، خو وروسته به یې یو ډول سرخلاصې دیگې کې راوتل چې هغو ته یو ځانگړی ځای ژوروي، دیگې پرې له پاسه ږدي، لاندې ورڅخه اور بلوي او د سون د هغو موادو په واسطه اور بلېږي چې (سیکه) یې گڼي او په حقیقت کې د وريجو هغه پوټکي دي چې تېر کال له وريجو څخه لاسته راغلي او په همدې نیت یو کال ساتل شوي دي، د بټۍ کار هم د نهال په شان په اشر ترسره کېږي او معمولاً د شپې له خوا وي، که هوا ډېره یخه هم وي کوم تاثیر ځکه نه لري، چې د بټۍ کار ټول له اور سره وي او داسې وي لکه سپرې چې په ژمي کې دننه په ناوایي کې ناست وي. په یوه ساعت کې نږدې

پنځه لس منځه شولې پخېدی شي او که اشرگر تکره وي، تردې زیاتې هم پخولای شي، مانا دا چې په پنځو ساعتونو کې نږدې یو خورا شولې پخېدی شي.

ج- د شولو د وچولو پړاو: کله چې شولې په بټۍ کې پخې شي تر هغې وروسته یې پر داسې یوه اواره ځمکه اواروي، چې لمر ولري. په لغمان کې عموماً بامونه د شولو د وچولو لپاره کارول کېږي، ځکه چې له کورنیو چرگانو او خطرونو څخه هم خوندي وي. د ورځې دوه یا درې ځله په شولو کې په دې نیت پنبه وهل کېږي چې شولې یوه خوا او بله خوا واړوي او لمر ته مخامخ شي. که هوا المړینه وي نو په پنځه شپږ ورځو کې شولې وچېږي او که اسمان وریځ وي تردې زیات وخت غواړي.

د- د پایکو یا ماشین پړاو: کله چې شولې وچې شي، نو بیا یې پایکو ته وروړي، پایکو کې مخکې تر مخکې نوبت نیول کېږي، پایکو کې په یوه شپه کې تر یوه خروار زیاتې وریجې ایستل کېدی شي. پایکو داسې یو سیستم دی چې د لرگي د یو غټ تیر پواسطه چې (لټ) یې بولي او د لرگي لویې پرې پکې نصب وي، دا پرې د اوبو د انرژۍ یا فشار پواسطه چې له یوې جگې ناوې څخه راشپوه کېږي، تاوېږي، د لټ په تاوېدو سره د پایکو دوه ستنې چې پایې یا خپېرې یې بولي له

ځمکې څخه د دوه مترو په لوړوالي جگېږي او بېرته هریوه په خپل معین ځای کې چې د یوه متر په اندازه ژور وي او (بغری) یې بولي لگېږي، په همدې بغریو کې د درې یا څلور منو په اندازه وچې شولې پرتې وي او د خپېړو په گوزار له دې شولو پوتکي بېلېږي او وریجې راڅرگندېږي. بیا دا وریجې د چچ پواسطه پاکېږي، میده او ناپاکې وریجې یوه خوا او پاکې یې بله خوا اچوي، د پایکو د خاوند له خوا پریوه خروار وریجو یونیم من مزد دی، د یادونې وړ ده چې اوس په ټول لغمان کې ایله که څو د گوتو په شمار پایکوگانې پاتې وي. په وروستیو کې د اکثرو پایکوگانو ځای نویو عصري ماشینونو نیولای چې د وریجو د را ایستلو کار یې ډېر اسانه کړی دی، خو ماشین بیا د پایکو په انډول زیات مزد اخلي، یانې په یوه خروار وریجو څلور من وریجې مزد اخلي. د لغمان خلک وایي چې د پایکو د وریجو په انډول د ماشین وریجې بې خونده دي، ځکه چې ماشین د وریجو غوړ زبېښي او له منځه یې وړي، خود ماشین ښه والی بیا دا دی چې وریجې یې صفا او میده په کې کمې وي. په لغمان کې د شولو ډولونه: په لغمان کې د شولو بېلابېل ډولونه کرل کېږي، چې غټې او مهینې دواړه پکې شاملې دي، په غټو شولو کې بنګلد پشی، جاپانی، پرګانې او پرملۍ شاملې دي او په مهینو کې سیله، بېسودی، باره یا تورشغه او

پشدي شاملې دي، له پرگانو پرته چې اوس معمولې نه دي، د نورو ټولو شولو کرل یو شان دي، یوازې پرگانې د بزغلي په شان کرل کېږي او نهال نه لري.

د یادونې وړ ده چې غټې شولې د مهینو هغو په اندول دوه برابره زیاتې خېږي. یو جریب ځمکه له یو نیم خروار څخه تر دوه نیم خروار پورې غټې شولې کولای شي او مهینې بیا ددې مقدار نیمایي خېږي. د مهینو وریجو قیمت او خوند بیا د غټو هغو په اندول دوه برابره دی، غټې او مهینې شولې چې په کوم نامه یادېږي وریجې یې هم په هماغه نامه یادېږي.

۸- په لغمان کې د وریجو پخولو ډولونه: په لغمان کې لکه څنگه چې څو ډوله وریجې دي، دغسې په څو ډوله پخېږي هم، چې په هر ډول کې بیا څو نور ډولونه هم لري، چې د وریجو پخولو بېلابېلې کورنۍ دي، دلته یې څو غټو کورنیو ته اشاره کوو:

الف- داوگرې کورنۍ: په لغمان کې د وریجو د پخولو عام ډول همدا اوگره ده، چې سپینه اوگره گنل کېږي. په جوش کړو او بو کې پخېږي او اکثره غټې وریجې په کې کارېږي. دا په ټول لغمان کې عامه ده او په اصطلاح د لغمانیانو ملي غذا گنل کېږي، په پخوانیو وختونو کې به سهار پخېدله خو اوس تر ډېرې زیاتې کچې یوازې غرمه یي پخېږي او ډېره کمه د شپې له

خوا هم پخېږي. سپينه اوگره يوه بله ضميمه هم لري چې هغه يې په اصطلاح کتغ گڼل کېږي، هر کتغ چې ورسره مل وي د همغه په نامه يادېږي، لکه پيتي او اوگره، مستې او اوگره، شرومبې او اوگره چې (نرۍ) هم ورته وايي، شيدې او اوگره، کورت او اوگره او داسې نور.

ب- د ناکې کورنۍ: د اوگرې په کورنۍ کې مو يادونه وکړه چې اوگره ځانته او کتغ يې ځانته وي، بيا د دواړو په نومونو يادېږي، خو اوگره ځانته او کتغ يې ځانته تيارېږي، يو له بله جلا وي او گډ نه وي، خو د ناکې کورنۍ بيا په ترکيب کې تقريباً همداسې ده خو فرق يې دادی چې دلته اوگره او کتغ دواړه سره يوځای پخېږي. مانا دا چې اوگره يا وريجې په کتغ کې پخېږي، بل فرق يې دادی چې پر غټو وريجو سربېره مهيني وريجې هم په کې کارېږي. د ناکو په کورنۍ کې سبوناکه، شرومبي ناکه، پياوه ناکه او سرنجي ناکه مشهورې دي، سرنجي ناکه هغه ډول وريجې يا اوگره ده چې کله له کوچو څخه غوړي وباسي، له هغو څخه شرومبي ته ورته مايع پاتې کېږي، په همدغه مايع کې چې وريجې پخې کړي، يو ډول تريو خوند لري، همدغې ته سرنجي ناکه وايي، سبوناکه په وچو سبو کې پخېږي، شرومبي ناکه په شرومبو کې او پياوه ناکه په بې غوښې پياوه کې چې معمولاً له وچو پيازو جوړه وي.

ج- شوله: په ټول لغمان کې معمولاً يو ډول شوله پخېږي، چې اکثره په غريبو وودونو او خيراتونو کې پخېږي. د غټو وريجو او ميو يو ګډ ترکيب وي، د شولي نور ډولونه په لغمان کې زيات باب نه دي.

د- د شکرېتي کورنۍ: شکرېته معمولاً له مھينو وريجو پخېږي، په لغمان کې دوه ډوله شکرېته باب ده، يو هغه ډول شکرېته چې صافي کړې سپينې وريجې تيارې شي اوله پاسه پرې بوره ودرول شي او بل هغه ډول دی چې له پاسه پرې د ګوړې میده ګي يانې شکره ودرول شي، شکرېتي لغمان کې اکثره په روژه ماتي او چرګ بانګونو کې پخېږي او کله کله که عاجل مېلمان په پيدا شي او د غوښې د پيدا کېدو امکان کم وي، نو په عاجل ډول ورته شکرېته تياره کړي، د لغمان شکرېته ډېره مشهوره ده، چې سندرغاړي يې هم ارمان کوي، د تګاب غياث استاذ چې ځان د لغمانيانو خوری بولي، د لغمان د شکرېتو ډېر ارمانجن دی او وايي:

نه خو به بيا لغمان ته لاړ شو - نه به هغه شکرېتي وخورو مينه

ه- پلونه: په لغمان کې په کورونو او بازارونو کې معمولاً هغه ډول پلونه پخېږي چې ډېر عام دي، صافي کړې وريجې (سپين پلو)، سبزي پلو، دمپخ او قابلي پلو، دا ډول پلونه د لغمان په بازارونو په تېره بيا په مهترلام ښار کې

پخېږي. هر ډول پلو د هېواد د نورو بازارونو په انډول ارزانه
دی. په همدې هيله چې د هېواد هروگړي ته په هرگوت کې هر
ډول پلوونه ورسېږي، دا ليکنه پايله رسوم.

پته خزانہ: تر عظیم الشان قرآن وروسته

((پته خزانہ))، په پښتو ادبياتو کې هغه خورا مهم، تاريخي او ادبي اثر دی، چې په ټولو پښتو اثارو کې پښتنو ته بل هېڅ ادبي اثر دومره منښت، گرانښت او تقدس نه لري، لکه پته خزانہ قرآن عظیم الشان چې د ټول بشر د نېکمرغۍ او د ټولو مسلمانانو لپاره تر تصویره پورته جامع خدایي کتاب دی او ټول بشر ته د لمر د رڼا حیثیت لري او پښتانه د قرآن پر تقدس، سپېڅلتیا او روښانتیا تر هر چا زیات باوري او گروهمن دي، خو که تر قرآن عظیم الشان او خو نورو مذهبي کتابونو وروسته په عامه روښن فکرې پښتني ټولنه کې د کوم کتاب د گرانښت، تقدس او درناوي ارزونه، پرتلنه او تلنه کوو، نو بیا خو هېڅ کتاب هم د (پتي خزانې) مقابله نه شي کولای او نه دې سره د گرانښت او محبوبیت په تله تلل کېدی شي. ددې گرانښت علت څه دی؟ ولې ټول ولس ورته د تقدس په سترگه گوري؟ او بیا هغه ولس چې له ځینو خاصو مذهبي او عقیده یي

ارزښتونو پرته پر بل هېڅ شي په اسانۍ توافقه نه کوي، ولې
(پته خزانه) مني؟ ولې يې درناوی کوي؟ ولې پرې متفق دي؟
ولې ترې خوند اخلي؟ او ولې پرې باور کوي، هر کله که مو دا
او د پته ورته پوښتنې مطرح کړې او معقول ځوابونه مو ورته
پیدا کړل، کېدی شي پر (پته خزانه) د څو شکمنو ((ليکوالو))
شکونه راته خپله ځواب شي. زه نه غواړم دلته د ځينو نورو
بناغلو ليکوالو په شان د (پتې خزاني) په اړه تاريخي، ژبني،
ادبي او کرونولوژيک دلايل راوړم او د هغو لپاره گڼ شمېر
اخځونه د ملاتړ په توگه کتار کړم، يوازې له خپل ليد لوري
غواړم په عام ډول د پتې خزاني د حقانيت، ماهيت او ارزښت په
اړه خپل نظر څرگند کړم:

د پتې خزاني تاريخي ارزښت: (پتې خزاني) په
حقيقت کې د خپلې ښکلا له امله يو شمېر مخالفين پیدا کړل،
ددې مخالفونو يو غټ علت دادی چې په (پته خزانه) کې د
جهان پهلوان امير کروړ سوري يوشعر (ويارنه) راغلی، دا
شعر د تاريخي قدامت له مخې (۱۳۹هـ) کال ته رسېږي، ددې
شعر له امله د پښتو ادبياتو د لاسته راغلي ليکلي شعر نېټه د
گاوندو ژبو په تېره بيا د فارسي ژبې له لومړي لاسته راغلي
شعر څخه نږدې يوه نيمه پېړۍ (۱۵۰ کاله) دمخه ځي. د ايران يو
شمېر فارسي ژبي ليکوال وو چې د فارسي ژبې د بډايه ادب له

مخې په سیمه کې د فارسي ژبې د تفوق روحیه پالي او افغانستان هم د خپلې ژبې او فرهنگ د نفوذ ساحه (!) گڼي، د پښتو ژبې او ادب دا تاریخي قدامت او قوت نه شو زغملای، نو ځکه یې په عمومي ډول له پټې خزانې او په خاص ډول له دې شعر سره حسادت او حساسیت وښود او ورو ورو یې پر پټه خزانه د ((جعل او تذویر)) تورو نه پورې کړل. یانې ددې تورو نو اساسي سرچینه د ایران ملتپالي او ژپپالي لیکوال وو. دوی ددې کار لپاره په لومړي گام کې په افغانستان کې یو څو فارسي ژبي لیکوال د پټې خزانې مخالفت ته راوپارول او بیا د وخت په تېرېدو سره یو څو ((پښتانه لیکوال)) هم ددې لړۍ برخوال شول.

د پټې خزانې سیاسي ارزښت: په مجموعي ډول ټول افغانان او په ځانگړي ډول پښتانه چې د علامه اقبال په وینا د اسيا زړه تشکيلوي، په وروستيو، درې، درې نيم سوو کلونو کې لومړی د یو محلي او ورپسې بیا د یو ملي حکومت خاوندان شول او له دې سره سم له ځینو گاونډیو هېوادونو سره د سیاسي رقابت ترڅنګ پر فرهنگي سیالۍ هم اخته شول، نو د یو شمېر گاونډیو هېوادونو او قومونو سیاستوال او لیکوال چې افغانان او په تېره بیا پښتانه یې د ((یو وحشي او یرغلگر)) (!) قوم په توګه معرفي کول، د پښتنو د فرهنگي

شتمنۍ راسپړل او ځلول ورته د زغملو نه وو، دوی غوښتل چې فرهنگي محکومیت د سیاسي محکومیت وسیله کړي، نو په دې خاطر یې د پټې خزانې، فرهنگي، ادبي او علمي ارزښت له سیاسي هغو سره مخلوط کړ او د سیاسي انګېرنو پر بنسټ یې د (پټې خزانې) مخالفت ته راوړد انګل.

د پټې خزانې متني ارزښت: څرنگه چې د پټې خزانې لیکوال (محمد بن داود هوتک) یو پوخ، فطري، کسبي او مسلکي لیکوال و او د شاه حسین هوتک د دربار منلی منشي و، نو په خورا دقت او انتظام یې د تاریخي تسلسل او اخځونو په ښودلو سره د (۵۰) تنو په ګډون د شاعرانو تذکره ترتیب کړې ده او د یو ښه، پوخ او کره متن په ترڅ کې یې هغوی معرفي کړي دي، نو د متن دغې ښکلا هم ځینې منفي باف لیکوال راپارولي چې ولې یې پر هغه وخت داسې پخه تذکره لیکلې ده. دوی په عام ډول د پښتنو او په خاص ډول د (محمد بن داود هوتک) پر استعداد شک ښکاره کوي چې پښتانه! هغه وخت او داسې کتاب؟!؟

دوی د پټه پام نه کوي چې تر همدې تذکرې څخه نږدې اووه سوه کاله دمخه د غزنویانو په دربار کې د ((شاهنامې)) په شان یو مهم اثر لیکل کېدی او زړې افسانې په نظم کېدې شي، په دې دربار کې پر یوه وخت شاوخوا (دوه نیم سوه) لیکوال پالل

کېدی او د شعرونو په لسگونو دېوانونه رامنځته کېدی شي،
خو د هوتکیانو په دربار کې دې یو محمد هوتک ددې
استعداد نه پیدا کوي چې یوازې د تېرو او هم مهالو شاعرانو
یوه تذکره ترتیب کړي؟ ځکه چې د دوی په نظر دا قوم د فرهنگ
او ادب پنځونې استعداد نه لري؟! که چېرې پته خزانه د یو
څلور پنځو شاعرانو له گډو وډو سوانحو جوړه وای نو بیا خو
کېدی شول چا پرې انتقاد نه وای کړی. اوس د پته خزاني
(منتقدین) د خپل استعداد له لید لوري د پته خزاني متن
گوري، دوی فکر کوي چې ولې دومره پوخ متن؟ که هر ((نقاد))
د خپل استعداد له زاویې څخه د بل لیکوال اثر ته وگوري، نو
بیا خو د ډېرو نړیوالو لیکوالو پراخو هم شک کولای شو،
ولې هومر؟ ولې هوگو، ولې بلزاک، ولې ټاگور، ولې خوشال او
داسې نورې ډېرې ولې ولې.

د پته خزاني اروایي ارزښت او اغېز: په یوه ادبي
اثر کې د لیکوال او لوستونکي ترمنځ یوه پته رابطه وي، د
همدې رابطې پر بنسټ د دواړو فکري او اروایي اړیکې
ټینګېږي، دا رابطه په حقیقت کې د هغه (صداقت) بیان دی،
چې لیکوال یې په خپل اثر کې وړاندې کوي. هر څومره چې د
لیکوال په اثر کې د صداقت او رښتینولۍ جوهر زیات وي، په
همغه اندازه د لیکوال او لوستونکي رابطه زیاته ټینګېږي او

نږدې کېږي، که لیکوال په خپل اثر کې د صداقت پرځای د مفاهیمو په انتقال کې له تصنع، تکلف او لفظي درغلی څخه کار واخلي، لوستونکی به یې یو ځل اثر ولولي، بیا به یې هم ولولي خو هېڅکله به یې زړه ته لاره پیدا نه کړي، په همدې وجه تکلفي، تصنعي او نږه اکتسابي لیکوال کامیاب لیکوال نه دي او نه هم هېڅکله عام محبوبیت پیدا کولای شي. ادبي اثر داسې یوه پدیده نه ده چې څوک یې په زوره پرچا ومني او نه هم د کره کتنې په شان علم دی چې ځینې کره کتونکي په پای کې یو حکم صادوري. زه وایم چې په پټه خزانه کې کوم قوت موجود دی چې پر عام ولس او په تېره بیا پر لیکوالو یې ځان د تقدس تر سرحده منلی دی؟ نه محمد بن داود هوتک (د پټې خزانې مولف) او نه هم پوهاند عبدالحی حبیبی (د پټې خزانې شارح) کوم زور درلود او نه هم د پټې خزانې تر شاه د زور لښکرې ولاړې وې چې پر خلکو یې ومني. زما په فکر په دې اثر کې صداقت، د لیکوال احساس، عواطفو د لیکوال له فني قوت سره ملګري کېږي او په پای کې اثر هغومره قوت پیدا کوي چې ان د خلکو پر زړونو د یو سپېڅلي ادبي اثر په توګه حکومت وکړي. د دنیا په ټولو ادبي اثارو کې دا خبره تراوسه نه ده پېښه شوې او حتی دا به یوه معجزه وي چې یو څوک یا لیکوال دې نن کېږي، درې سوه کاله وړاندې د یوه بل لیکوال په نوم دې تذکره

ولیکي او هغې کې دې بیا ان تریو زر کلونو پورې په بېلابېلو دورو کې د هر پر او له تاریخي او اجتماعي حالاتو سره سم لیکوال او ادبي بهیر داسې معرفي کړي، چې د خلکو پیرزېونو دې د نورو ټولو ادبي اثارو په انډول زیات حکومت وکړي.

که موږ فرضاً د یو څو شپږو لپاره دا فرضیه ومنو نو بیا خو دغه بل لیکوال تر محمد بن داود هوتکه هم د زیاتې ستاینې او شاباسۍ وړ دی چې په شلمه پېړۍ کې داسې یو اثر لیکلای شي چې د پېړیو په بهیر کې د یوې ژبې مطرحو شاعرانو ته شعرونه هم منسوب کړي، ادبي ژوند، مبارزې او ویاړونه هم ورپه برخه کړي او بیا نور لیکوال، سیاسي او ادبي تاریخونه هم ددې لیکوال خبره تائید کړي.

تراوسه پورې د بشر د ادب تاریخ په ټوله دوره کې دا ډول ادبي معجزه چا نه ده تخلیق کړې، هو داسې شوي چې یو شاعر یا لیکوال د بل نومورکي، نومور، مړیا ژوندي شاعر یا لیکوال کلام په خپل نامه کړی وي، خو دا ډول غلام ډېره ژر رسوا شوې ده، خو دا بل ډول معکوس کار چې څوک دې خپل اثر بل چاته منسوب کړي او خپله دې ترې دفاع هم وکړي، په ادبي تاریخ کې یې بېلگه نه لرو.

پټه خزانه د هغې انډول، بدیل یا مثل: د پټې خزانې مخالفین چې پر پټه خزانه یې متضاد شکونه څرگند کړي دي،

د هغو لپاره به یو منطقي دلیل دا وای چې دوی پټې خزاني ته ورته یو بل تاریخي اثر یا تذکره جوړه کړې وای، تر هغه وروسته یې پر خلکو منلې او بیا یې له پټې خزاني سره پرتله کړې او خلکو ته یې ویلي وای چې دا دی د دا ډول ((جعلی)) اثر و لیکل او پر خلکو یې منل گران کار نه دی. که دا کار یوه یا دوو لیکوالو نه شو کولای، نو بیا دې د پټې خزاني ټول مخالفین، په ښکاره او پټه سره ناست وای په شپو، میاشتو او کلونو دې کار کړی وای او بیا دې خپل لاسوند (سند) خلکو ته وړاندې کړی وای او ولې ډېر وخت او ډېر کلونه؟ ځکه د یو ((جعلی)) اثر لپاره خو ډېر وخت ته اړتیا نه شته، هغه خود تخیل، احساس او عواطفو په زور نه رامنځته کېږي، بلکې فکر، مهارت او چل ول ته ضرورت لري، نو د پټې خزاني ټولو مخالفینو باید د زیاتې انرژۍ د لگولو پرځای دا کار ژر تر ژره ترسره کړی وای. د منفي بافانو او شکاکانو دا خاصیت دی چې تر خپل فکر او استعداد پورته اثر باندې ضرور شک ښکاره کوي، مشرکینو به پر قرآن کریم هم شک کاوه، د قرآن کریم ایتونه به یې شعر باله او ځینو به سحر و جادو. کله چې د لوی خدای (ج) له لوري په همدې اړه د (انا اعطینا...) سورة نازل شو او له مشرکینو څخه وغوښتل شول چې تاسو ددې کلام معادل یا مثل جوړ کړئ، نو هغوی چې هر څومره زور وواکه څه یې ونه

کړای شول نو تر هغه وروسته یې بیا اعتراف وکړ چې دا واقعاً هم د الله (ج) کلام دی، نو پټه خزانه خود بشر د ذهن یوه راټوله کړې ادبي تذکره ده، نو د پټې خزانې ټولو مخالفینو ته یو چیلنج دی چې په انفرادي یا ډله ییز ډول دې ته ورته یو اثر رامنځته کړي.

پټه خزانه، د شک او ثبوت مقابله: پریوه شي باندې شک بنکاره کول اسانه دي، خود هغه پړواندې د ثبوت وړاندې کول بیا هغومره اسانه نه دي. پریته خزانه هم شک بنکاره کول اسانه کار دی، لکه چې دا شکونه د هر شکاک له خوا شوي هم دي، خود خپل شک د اثبات لپاره یوه هم غوڅ ثبوتونه نه دي وړاندې کړي، د شکاکانو پړواندې هم چې کوم اسناد او دلایل وړاندې شوي هغه هم شکاکانو ته د منلو وړ نه وو هغوی پر هغو بیا هم شک بنکاره کړی دی. خو زما په نظر پټه خزانه خپله یو ثبوت دی، یو شتوالی او موجودیت دی، د ثبوت له پاسه بیا ثبوت وړاندې کول څه مانا نه لري.

لوی خدای (ج) په طبیعت کې ډېر رازونه اچولي، له هغو رازونو څخه یو دادی چې ((هرسړی پیدا دی خپل خپل کار لره که نه))؛ یو څوک به کار کوي بل به نیوکه کوي، یو څوک به یو اثر لیکي بل به پرې نقد کوي، یو څوک به د ښه خوی او ښو اخلاقو خاوند وي او بل پرې شک کوي او وایي به چې دا چلند

یې د قوت د نشتوالي له امله دی، په اصل ماهیت کې داسې نه دی، یو څوک به ښه صادق مسلمان وي، بل به منافق او شیطان وي، یوه خوا به حق وي بله خوا به بطلان وي او ژوند به ترپایه همداسې د متضادو لوریو په مقابله کې روان وي.

پټه خزانه هم د غسې یو ثابت حقیقت او واقعیت دی، په دې لړ کې شکاکان هم حق لري د خدای (ج) د پنځول شوي طبیعت مطابق خپل شک ښکاره کړي. ځینو لیکوالو د رحمان بابا د ژوند او مرګ د کلونو په باب شک ښکاره کړی او هغه یې سم نه دی بللی او په دې باب یو شمېر لیکوالو لیکنې هم کړي، دا چې رحمان بابا پر کوم کار مړ دی او پر کوم پیدا؟ دا ددې مانا نه لري، چې د رحمان بابا له شتوالي منکر شو، د رحمان بابا د شعرونو شتوالی خپله د رحمان بابا د اثبات لپاره کفایت کوي، نو د پټې خزانې د اثبات لپاره هم غټ دلیل په خپله د هغې متن دی چې د سالم عقل او فکر خاوند ترې انکار کولای نه شي. ځینو لیکوالو او په اصطلاح ((تېزینو)) لیکوالو دا د ځان د تبلیغ او اطراح لپاره یوه ښه وسیله ګڼله چې پر یو مشهور اثر، پر یو مشهورې تاریخي پېښې او یا مطرح لیکوال وپېچي، پر هغو شک ښکاره کړي او ځان مطرح کړي.

یو وخت موږ په پېښور کې غوښتل د خوشال بابا د زوکړې د څلورسومې کالیزې په ویاړ یو علمي سیمینار جوړ کړو، د

سیمینار تر جوړولو وړاندې د سیمینار د مقالود وېش لپاره یو بورډ یا جرگه گۍ جوړه شوې وه، په جرگه گۍ کې یو تن مطرح لیکوال وویل زه غواړم د خوشال بابا د ژوند یانې تولد پر کال لیکنه وکړم، ده وویل زما د لیکنې عنوان دی: خوشال بابا پر کوم کال پیدا دی؟ یو زرو دوه ویشته که یو زرو یو ویشته؟ ده وویل ما سره گڼ شمېر داسې دلایل، مدارک او اسناد شته؛ دا ثابتوي چې بابا پر یو زرو یو ویشته کې پیدا دی نه په یو زرو دوه ویشته هق کې. موږ وویل دا یوه اتفاقي موضوع ده او واضح ده، ضرورت نه شته چې پر دې لیکنه وشي، د بابا د ژوند او اثارو پر هغو اړخونو باید خبرې وشي چې تراوسه لا مبهم دي او خپرې ته اړتیا لري، خو لیکوال صیب بیا ټینګار وکړ څوک وایي چې د خوشال بابا د ژوند کال اتفاقي دی؟ هېڅ اتفاقي دی نه، تاسې یو ځل زما منابع او اسناد وگورئ بیا به مو باور پرې راشي، پرېږدئ چې موږ لوستونکو ته واقعیت وایو، کله چې لیکوال پر خپلې خبرې تر حده زیات ټینګار وکړ، نوماته هم یو څه غوصه راغله ما ورته وویل: د خوشال بابا په باب تر ټولو کره، معتبره او باوري اسناد کوم دي؟

ده وویل خپله د بابا اثار. نو ما وویل کله چې خپله بابا وایي:

((د هجرت زردوه ویشتن سن و — چې زه راغلم په میان))
 نو بیا ته څوک یې چې د بابا د ژوند په هکله خپله د بابا خبره رد
 کړې، دې سره زموږ بحث نور پای ته ورسېد.
 نو اوس راځو خپلې خبرې ته چې پریوه شي د شک ښکاره
 کول او د هغه لپاره د یو څو مرتبو او نا مرتبو، وړاندې او
 وروسته دلایلو راوړل او د عادي لوستونکو د ذهنونو گډوډول
 اسانه کار دی، خو د خپل ناسم شک اثباتول ساده کار نه دی.

د پټې خزانې له مخالفینو څخه یو: پټې خزانې په
 پیل کې د سیاسي او کلتوري سیالیو له امله بهرني مخالفین
 درلودل، وروسته وروسته بیا د مخالفتونه په کورنۍ کچه هم
 څرگند شول، خو د کورنیو مخالفینو د مخالفت علتونه ډېر
 زیات سیاسي او کلتوري نه وو؛ اکثره د حقارت له رواني عقدو
 او په فرهنګي چاپیریال کې د سالم رقابت له لارې لوړ شهرت او
 مقام ته د نه رسېدو له امله پیدا شول. د کورنیو مخالفینو
 سرخېل ښاغلی قلندر مومند دی چې په پښتنو لیکوالو کې
 نسبتاً پام وړ مقام لري. د قلندر مومند د شهرت یوه لویه وجه
 همدا د پټې خزانې مخالفت دی، سره له دې چې هغه په شعر،
 لنډه کیسه، تنقید او تحقیق کې هم مشهور دی، خو په دې هره
 برخه کې دده همعصره داسې نور پښتانه لیکوال وو چې له
 قلندر مومند څخه یې اول مقام نیولی و او زیات شهرت ته

رسېدلي وو، د بېلگې په توګه که څوک د غزل نوم اخلي، نو د حمزه بابا، که د تحقيق نوم اخلي نو کامل مومند، که د لنډې کيسې نوم اخلي نو مهدي پاچا او که د انقلابي شاعرۍ نوم اخلي نو د اجمل خټک نومونه يې اول په ذهن کې راګرځي. قلندر مومند ته دده د فرهنگي شخصيت د خړوب او مطرح کېدو يوازینی لاره همدا ((تنقيد)) پاتې وه. نو ده بايد داسې يو څه ته ګوتې وروړې وای چې دده د فرهنگي شخصيت د شهرت غوښتنې دا غريزه يې خړوب کړې وای. د قلندر مومند دا پټه تلوسه هغه وخت د فوران حالت ته ورسېده چې پر (۱۳۴۵ل، ۱۹۲۲م) کال کابل کې د خوشال بابا په ياد جوړ شوي نړيوال سيمينار ته رابلل شوی و، دا هغه مهال و چې د پټې خزانې له لومړي چاپ څخه نږدې (۲۵) کاله تېرېدل، ددې سيمينار علمي مشري د لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي پر غاړه وه. دې سيمينار ته پر قلندر مومند سربېره حمزه بابا او څو نورو ليکوالو ليکنې وستايل شوې، لوی استاد پوهاند علامه حبيبي چې نه يوازې د افغانستان، بلکې د ټولې سيمې په کچه يو لوی عالم و، هم زيات وستايل شو او درناوی يې وشو، قلندر مومند په دې سيمينار کې دده له خپلې توقع او شان سره برابر ونه ځلېد، نو له همدې ځايه ده داسې يو ناسم رقابت لاره ونيوه چې پخوا يې دومره جوش نه و. دا وخت د قلندر مومند د

قلم نوکه او ذهن د (استاد حبيبي) لوري ته واوښتل او په دې کې يې لومړی کتاب چې لوی استاد پرې حاشيې، تعليقات او شرحې ليکلې وې هغه (پټه خزانه) وه، نو همدا کتاب هدف يا ټارگېټ شو، ولې پټه خزانه هدف شوه؟ ولې د حبيبي صاحب خپل تاليفات تر برید لاندې رانغلل؟ ددې پوښتنې ځواب دادی چې د پټې خزانې د ترديد لپاره لا تردې دمخه بهرني ذهنيت کار کاوه، هغوی هم يو کورني شکاک او کورني شکاک هم يو بهرني ملاتړ ته اړتيا لرله، مشترکې گټې د دوی د گډې همکارۍ سبب شوې. ښاغلي قلندر مومند تر هغه وروسته پر پټه خزانه څو انتقادي ليکنې وکړې او د پېښور په چاپي خپرونو کې يې خپرې کړې.

قلندر مومند نږدې شل کاله پر پټه خزانه ((تحقيق او تنقيد)) وکړ او په پای کې يې ((پټه خزانه فی الميزان)) کتاب چاپ کړ، هغه وخت چې لوی استاد عبدالحی حبيبي ژوندی و، نو د پټې خزانې د بهرنیو او کورنیو شکاکانو د شکونو په اړه يې خپل مستند دلايل وليکل، د لوی استاد تر مړينې وروسته قلندر مومند ته لاره نوره اواره شوه، وروسته ده يو شمېر هغه ليکوال په تېره بيا د پېښور ځينې ځوان ليکوال چې دده پر چاپېريال راټول وو او په يوه نه يو ډول يې ده د شخصيت په وده کې رول درلود، په زړه نا زړه ډول د قلندر مومند فکر تعقيب

کړ، خو بیا هم په پېښور او کویته کې ډېر نور داسې لیکوال وو چې د قلندر مومند د نظریاتو خلاف یې لیکنې وکړې. ښاغلي همېش خلیل د قلندر مومند د ((پټې خزانې فی المیزان)) په ځواب کې د ((تول پارسنگ)) په نامه یو مستقل اثر ولیکه. د پټې خزانې د مخالفت لړۍ په پای کې د ابتزال داسې یو حالت ته ورسېده چې ان ځینې داسې کسان چې اصلاً یې په خپل ټول عمر کې یو ځل هم پټه خزانه لوستې نه وه، هغوی هم د پټې خزانې په اړخ خپل نظرونه څرګند کړل. یوه ورځ له پېښوره (ټل) ته په یوه مشاعره کې د ګډون لپاره روان وو، د کوزې پښتونخوا یو ځوان لیکوال له ما څخه وپوښتل ((یون صاحب دا د پټې خزانې په باب ستا رایه څه ده؟)) ما ویل له رایې څخه دې مطلب څه دی؟ ده وویل منې یې که نه؟ ما وویل زه یې ومنم که ونه منم هغه خپله داسې یو اثر دی چې ځان یې پر خلکو منلی او بل دا خو څه د عقایدو مسله نه ده چې که څوک یې ومني نو له ګناه به خلاص شي او که ویې نه مني نو ګناهکار به شي. منل نه منل دهر چا خپل کار دی خو واقعیت په خپله واقعیت دی. ده وویل بیا هم مطلب مې همدا و. ما ویل ستا رایه څه ده؟ ده وویل زه خو یې مخالف یم. ما ویل پټه خزانه دې لوستې؟ ده وویل نه جی! ما ویل چې لوستې دې نه ده نو بیا مخالف یې په څه یې؟ ده وویل: دا قلندر صاحب او نور چې کوم دي، هغه یې نه مني

که نه ما ویل ... ما وویل د واقعیت خبره بېله ده او د منلو یا نه منلو خبره بېله. ما ویل اسلام د خدای (ج) یو کامل دین او قرآن د خدای (ج) اسماني کتاب دی، بیا یې هم د نړۍ نا مسلمان وگړي او همدارنگه یو شمېر منافق مسلمانان عملاً نه مني نو دا خوددې مانا نه لري چې اسلام او قرآن کې نیمگړتیا ده، نیمگړتیا خپله زموږ په ذهن کې ده. پته خزانه یو واقعیت دی چې پتېدلای نه شي، د منلو او نه منلو خبره د هغې د واقعیت مانع کېدلای نه شي...

د قلندر مومند تر څنگ یو شمېر نور لیکوال چې د هغه لاره تعقیبوي، هغوی له معقولې لارې او د فرهنګي کارو هڅې په وسیله د شهرت او مقام لوړو پړاوونو ته نه شي رسېدلای، نو دوی دا لاره غوره گڼلې چې داسې یو ادبي اثر ته لاس وغځوي چې هغه د خلکو زړونو ته لاره پیدا کړي وي، دوی فکر کوي په دې کار سره به د خلکو حساسیت راوپارېږي او زموږ لیکنه به ولولي، بیا به مو پر ضد لیکنه وکړي او که ځواب رانه کړي نو بیا به ووايو گوره چې زموږ دلایل پاخه وو چا بې ځواب ونه شو ویلای. دا ډول لیکوال چې د شهرت د فقر پر غریزې اخته دي، په هر ځای کې شته؛ په جلال اباد کې یو ځوان عادي او مبتدي لیکوال په یوه نوې راوتې سیمه ییزه مهالنۍ عادي جریده کې پر یوه ډېر پاخه او مطرح لیکوال په دې نیت بې ځایه، نامعقوله

او له واقعيت څخه لرې انتقادي ليکنه وکړه چې مطرح ليکوال به يې ځواب ووايي او دې سره به ((منتقد)) او ((جريده)) دواړه شهرت ته ورسېږي او په پينځوو کې به ياد شي. خو مطرح ليکوال هغه ليکنه ډېره بابيزه وگڼله او هېڅ ځواب يې ور نه کړ، يو بل ليکوال ور څخه وپوښتل چې د هغه ليکنې ځواب دې ولې ور نه کړ؟ هغه وويل: دا ځوانان دي، دوی د شهرت غريزې پسې اخيستي، زه نه غواړم په خپل ځواب دوی خپل هدف ته ورسوم. دا مسئله همدا سې غلې پاتې شوه، څه موده وروسته هغو ځوانانو له هغه مطرح ليکوال څخه بېسنه وغوښته. نو د پتې خزاني د کورنيو مخالفينو يوه غټه ستونزه او ناروغي همدا ده چې د شهرت غريزې پسې اخيستي دي. که موږ د بڼا غلې قلندر مومند ټول ليکلي اثار سره و ارزوو نو راته معلومه به شي چې هغه په غزل کې د حمزه بابا، په انقلابي شاعري کې د اجمل خټک او په تحقيق او تاريخ ليکنه کې د کامل مومند او استاد عبدالحی حبيبي مخکښي نه شوه زغملای. د ارواپوهنې له نظره هغه اشخاص چې د ژوند په يولړ سياسي، ټولنيزو او فرهنگي چارو کې ناکام او يا هم تر خپلو محسوسو او نامحسوسو سيالانو پاتې راشي، معمولاً پر منفي کرکټرونو بدلېږي، هغه ليکوال چې په ليکوالۍ کې د تخليق او تحقيق په دواړو برخو کې پام وړ او مطلوب پرمختگ ونه کړي معمولاً

در بيمه لار (تنقيد) غوره کوي. کله کله بيا دا تنقيد د اصلاح او لارښوونې پر محور راڅرخي، خو کله کله بيا د منفي بافۍ د ناروغۍ ښکار شي او هرې مثبتې پديدې ته ضرور د شک او ترديد په سترگو گوري، ښه کره کتونکي همغه دی چې يو اثر مخکې تر مخکې د ښه والي او بدوالي د ټاکلې فرضيې له مخې ونه رازوي. يانې فرضيه مخکې تر مخکې قيد نه کړي، چې حتماً به دا اثر ښه ثابتوم يا بد او کمزوری. ښه لاره داده چې اثر څنگه دی همغسې يې وارزوي، خپل شخصي نظر او عواطف په کې دخيل نه کړي. زه فکر کوم چې قلندر مومند مخکې تر مخکې د پټې خزانې په اړه د (رد) فرضيه ټاکلې وه او خپله ټوله انرژي يې د همدې (رد) لپاره راټوله کړې وه. د قلندر مومند د ليکنې تر شا څه رواني مشکلات پراته وو، چې ده نږدې شل کاله دهغه اثر د ترديد لپاره کار وکړ چې محمد هوتک هغه په دوو کلونو کې ليکلی و. کېدی شي محمد هوتک د پټې خزانې پر ليکلو دومره نه وي په تکليف شوی لکه قلندر مومند يې چې په ترديد کې په تکليف شو.

قلندر مومند په خپله ليکنه کې په اصطلاح له نجومې علم څخه هم گټه اخيستي او په اصطلاح له بېلابېلو جنتريو يې استخراج کړی چې د پټې خزانې د متن په پای کې يوه راغلې نېټه غلطه ثابته کړي.

محمد هوتک په پټه خزانه کې لیکي: ((کتاب تمام سو، په ورځ د جمعي (۲۴) د شوال المکرم (۱۱۴۲) هجري په قندهار کې او مولف محمد هوتک هم فارغ البال سو الحمد لله حمداً کثیراً))

خو قلندر مومند په دې نظر دی چې د شوال (۲۴) د جمعي ورځ نه ده، له همدې پورتنې ټکي سره په ارتباط کې د ښاغلي قلندر مومند د یوې مرکې یو ټکي ته ستاسو پام را اړوم. د قلندر مومند تر وفات نږدې درې کاله وړاندې، ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي قلندر مومند سره یوه مرکه کړې وه، دا مرکه همغه مهال له پېښوره خپرېدونکې (وحدت) ورځپاڼه کې چاپ شوې وه. په دې مرکه کې ښاغلي حنیف خلیل له ښاغلي مومند څخه پوښتلي وو چې ستاسو د پیدایښ کال کوم دی؟ هغه ورته په ځواب کې ویلي وو ((...زما د پیدایښ کال ماته معلوم نه دی، ځکه چې هغه وخت موږ پلار د پیدایښ کال نه لیکه او که چا لیکه هم نو په یوه کاغذ کې به یې لیکه بیا به یې د قرآن شریف په منځ کې ایښوده، نو په دې وجه زه تاسو ته د خپل پیدایښ کال سم نه شم ښودلای))

اوس دلته د خپل پیدایښت د کال په اړه دومره بې تفاوته او یا نا خبره دی، نو بیا کوم دلایل او مهم عوامل وو چې دی یې د پټه هڅه چې درې درېیم سوه کاله دمخه له نورو سره د ورځو

او ساعتونو حساب، هغه هم په خپله خوښه وکړي؟ پر ۱۱۴۲هـ ق کال د شوال (۲۴) د جمعې ورځ وه او که نه وه؟ دا او دې ته ورته پوښتنې سړي ته د دې لاره اواروي چې په خپله د شکاکانو پر نظرونو او شکونو شک وکړي او ووايي چې دا ډول شکونه له سياسي، کلتوري سياليو او شخصي عقدو څخه راټوکېدلي دي او پر واقعيت ولاړ نه دي. که د پټې خزانې د بهرنيو او کورنيو مخالفينو ټول نظرونه راټول کړو نو کېدای شي دې نتيجه ته ورسېږو چې دا ټول نظرونه د سياسي، کلتوري، ژبنيو او تاريخي ناوړه غرضونو او د ځينو ځانپالو او شهرت خوښو ليکوالو د شهرت د غريزې او شخصي عقدو يو ګډ امتزاج دی چې علمي معيارونه نه لري او پر پورتنیو يادو عواملو ولاړ دي او بس.

"د حگانحگاني شگا مار" سفر

د استاد مجروح د ځانځاني بڼا مار

د ځينو منظومو برخو منشوره بڼه

د انسان حگانغو شگتنه او نفسي خواهشات داسيگ
غريزي عناصر دي چيگ هر وخت له انسان سره ملکگري وي،
د انسان نفس اصلاً د لايتناهي هوسونو مجموعه ده. که دديگ
هوسونو او نفسي غوشگتنو مشروع علاج او کنترول ونه شي
او هغه په سم اول مهار نه شي، نو د انسان له نفس خگخه خپله
يو لوی شگامار جوؤيگاي، داسيگ يو شگامار چيگ تگول
عمر به د مثبتو انساني ارزشگتنو پر له منځگه وؤلو او خوؤلو
مصروف وي، تر تگولو د مخه ييگ خپله همغه انسان ته خطر
او زيان تر تگولو زيات دی او د غتگوالي او ودیگ په حالت
کيگ ييگ مقابله هم ورته ايجره کگرانه ده. استاد سيد
بهاوالدين مجروح په ((حگانحگاني شگامار)) کيگ د نفس د
همدغه شگامار کيسه کوي چيگ په خگه اول په انسان کيگ
عواطف، مينه، صميميت او خواخوایي له منځگه وؤي او په
هغه کيگ د لوؤتيا، حگانغو شگتنیگ او حگانخو شگونیک
غريزه پياوؤيگ کوي. د ماستري دورې په بهير کې د استاد

مجروح پر دې اثر باندې پر گڼو تبصرو او لیکنو سربېره، پر منشوره بڼه منظوم اړول هم شامل و، ما دا اثر په لنډیز سره په منشوره بڼه واراوه، داسې چې محتوا یې هم خوندي شوي دي او خپله د استاد الفاظ هم کارول شوي دي او د روایتی داستان بڼه یې هم په پام کې نیول شوې ده.

استاد مجروح خپل دا اثر ((د ورک سمندر غاویگ)) خځخه پیلوي او په یوه شگار کیگ د ژوند په باب د یوه عالم د خولیک خبریگ بیانوي، دا عالم په خپلو خبرو کیگ وایی: ((تر هغه چیگ دا حکمکه او اسمان وي، تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي)). عالم وایی ((دا ژوند یو مرموزه سمندر دی، جهنم په بل جهان کیگ چیگرته لریگ نه دی، بلکیگ د هر انسان په حگان کیگ د هغه جهنم دی.)) بیا د شگار د وکگوو کیسه کوي چیگ له یو بل خځخه آریگیای، له حگانه جکگ دیگوالونه راتاووي، یو بل سره اخته دي خو له توپانه نه دي خبر چیگ را روان دی، خوددیگ تر خگنکگ پوهگ سوئی وایی چیگ زه له توپانه نه آریگام خود خپل زوه د ژورو په تل کیگ له شگاماره آریگام، عالم سوئی په دیگ سوچ کوي چیگ د شگار خلکو ته خگنکگه خپل پیغام ورسوي. بیا د ژوند لوموئی خگرخ تاویگیای او شگامارد مرکگ پر لوري حگی، دلته په لوموئی پواو کیگ د هغه شگار کیسه کوي

چيگ تگول شگاريان ييگ رنحگوران دي. دلته د هغه شگار
 كيسه كيگاي چيگ خلکو ييگ يو بل سره په صميميت او
 دوسته کيگ ژوند کاوه، د باداره او غلامه چل ييگ زده نه و.
 خگاروي له حيواناتو نه اريگدل او مرغانو خپليگ خوايگ
 نغميگ غاوليگ، په همدیگ وخت کيگ د تگول جهان لوی
 فاتح را خگر کگنديگاي، يو سؤی پر تور اس سپوروي او
 توريگ جاميگ ييگ اغوستي وي او حگان ته د ((ايکگو))
 يانيگ (زه) خطاب کوي، ديگ سره پر شگار د فرماندار
 واکمني شروع شوه، نوي واکمن شگحگيگ په کور کيگ دننه
 بنديگ کوئگ، حگوانان ييگ پر سختو کارونو وکگمارل،
 هوسه او مرغان ييگ په غشو وويشتل او خگارويو تگولو له
 شگار کاه وکوه، په همدیگ وخت کيگ د شگار خلک له
 ويگريگ د اژدها (شگامار) ستاينيگ پيلوي، د فرماندار
 مجسمه جوئيگاي، لوی راهب د شگامار له ژونده خبر و او
 خلکو ته د هغه کيسه کوي، راهب د چينجي کيسه کوي چيگ
 خگنکگه په لوی شگامار او قوت بدل شو. بيا د شگامار بد او
 بيگ درمانه انحگور تشریح کوي، غم، قهر، غضب، آرا او
 وهم د هغه غتگ مرضونه کگنگي، شگامار د خپليگ واکمنه
 په دويم پؤاو کيگ يو دمه حگای لتگوي، خو هيگخگ
 داسيگ دمه حگای نه شي پيدا کولای چيگ دی په کيگ دمه

شي، نو حگكه خو د يوازيگتوب احساس كوي او شگار كيگ
هيگخگوک داسيگ نه پاتيگ كيگياي چيگ دده خدمت
وڪوي، نه مينحكه وه نه نوکرو چيگ دی پريگ فرمان
وچلوي، تگول شگار مؤو، چوپه پوپتيا وه اوله شگاره هديره
جوؤه شويگ وه.

بيا هغه تيگر وختونه ورپه ياد شول، د عشق او مينينگ
شگاپيگړه، د ژوندون د سيند پر غاؤه خوبونه، خو اوس نه
نارنج و او نه ييگ کگل، نه ييگ بويونه، نه د مرغيو أليگ
أليگ ويگ چيگ د شگار خلک ييگ ننداريگ ته ولاؤ وي،
بيا د سيند په منحگ كيگ يو مار تيگريگياي او پر سر ييگ د
لعل په شان رنغا بليگياي، د شگار د خلکو منحگ كيگ
کگونکوسي پيليگياي، ديگ سره د شگار قهرمان د ژوندون
د سيند له غاؤيگ جلا كيگياي او د ژوندون د چينينگ پر
لوري نه ستنيگياي. بيا له حگان تپوس كوي ((هغه ورکه
نامعلومه هستي هخگه ده چيگ د اهيگ سرکگردانه
ورپسيگ کگر حگم، په دشگتوپه بيا بانونو؟))

قهرمان به په سوچونو كيگ أوب و. ديگ وخت كيگ د
سپرلي الهه ورته خبريگ كوي چيگ ((بيگ له ما به ستا
باغونه، چمنونه تگول خزان شي او ستا رودخانيگ به هم
وچيگ شي...)) قهرمان بيا په خپله هسكه مانگه كيگ

اوسیگده خود او اِدو فکرونو په تگال کیگ زنکیگیده، خو یوه ورځک ماشگام چیگ توره خوّه را دبره شوه نویوه زوّه بوآه له کومه حگایه، پتگه پتگه او غلیگ غلیگ راغله او د شگارد دروازیگ خواته ودریگدله، ایگره بده خگیگره ییگ درلودله، توریگ جامیگ ییگ اغوستیگ ویگ، له اجازیگ او زنجگیر شرنکگولو پرته د قهرمان مانگه ته ننوته او له هغه سره ییگ ملاقات وکؤ. د بوآه تر ملاقات وروسته دریگم پؤاو پیلیگای "د دوزخ له درشل دیگخوا". په دیگ وخت کیگ فرماندار یا قهرمان هغه وخت په یادوي چیگ ده د خپل زوّه شگکلیگ مانگه جوؤوله، بیا د عشق رب النوع او الهه ددیگ مانگه د شگکلا کیسه کوي چیگ دا مانگه د عواطفو او هیجانونو معمارانو جوؤه کؤیگ ده او ایگر شگکلي نقشونه او نکگارونه ییگ درلودل او د دیگ لپاره ییگ تیاره کؤیگ وه چیگ کله به ورته ستر واکمن د عشق او مینیگ رب النوع او الهه رارسیگای، خو خگومره چیگ شپیگ او ایدیگدلیگ د ده د راتکگ انتها ورکیگدله. خو په اخر کیگ هغه نا اشنا سوئی چیگ توریگ جامیگ ییگ پر تن او پرتوراس سپورو را شگکاره شو. او مانگه ته پورته شو او د شگار خلکو ته ییگ په خطاب کیگ وویل: "زه خوزه یم، زه "ایکگو" یم. زه فاتح د لوی جنکگونو د جهان یم ستاسو

شگار زما تابع دی." د شگار خلک له ظلم نه فراري شول او
 شگار د سکوت خواته روان شو. فرماندار په شگار کيگ
 يوازيگ پاتيگ شو، په شگار کيگ يوازيگ دده د ستاينيگ
 تابلوکگانيگ حگوؤنديگ ويگ. يوازيگ به ييگ ائينيگ
 ته کتل او چيگ کله به ييگ حگان ونه ليد وار خطا به شو
 چيگ حگان تريگ ورک شوی، خو خبر نه و چيگ ائينه خود
 دوزخونو دروازه ده او له ائينيگ خگخه اخوا تيگريگدل د
 اوهامو جهنم ته کوزيگدل و. قهرمان د اوهامو جهنم ته
 ولويگد، د لحظو په پتگ دام کيگ کگير شو او د زمانيگ په
 شميرگره کيگ اوب شو او هره شپه ورته يوه ييگ اغازه او
 ييگ پایانه خگيز شگاريگده، بيا په ديگ سوچ کيگ اوب
 شو چيگ که خگوک په ديگ پوهيگدلی چيگ خگشگتن
 ددوی روح اخلي نو هيگخگکله به ييگ د ژوند ارمان کوۍ نه
 وای.

او په ديگ توکگه قهرمان د تجريد او تنهائي ژوريگ
 کنديگ ته پريگوته، خو يوازيگ احساس ييگ ورسره
 ملکگري کوله او دده د ذهن پر ديگوالو به کگر حگيگده. ديگ
 کيگ ده ته دا درد پيدا شو چيگ زمانه بيا نه راکگر حگي او
 پرونی سهار بيا نه راغبر کگيگاي.

يو وخت داسيگ هم راغی چيگ له قهرمان خگخه خپل
 سيوری ورک شو او هريگ خواته ييگ چيگ کتل خپل
 سيوری ييگ نه لیده او ديگ پيگشگيگ ايگر مظرب کو. بيا
 ييگ وويل: "اوس په کار دي چيگ زه لاؤ شم او هرومرو پيدا
 کوښه خپل سيوری"، بيا ورته تشویش پيدا شو هسيگ نه
 چيگ زه خپله سيوری یم، داسيگ سيوری چيگ اصلي وجود
 ييگ ورک وي. بيا ورته په زؤه کيگ وهم پيدا کيگاي هسيگ
 نه چيگ پر کومه بله لاره تللی یم. هغه په دسگتو کيگ هم
 سوچونه کوي او د ازاده د مانا او مفهوم په لتگه کيگ دی.
 ديگ کيگ خگلورم پؤ او ته ورداخلیگاي او "د دوزخ له
 درشل اخوا" کيسه پيليگاي. قهرمان تر ديگ وروسته خوب هم
 په ارامه نه شو کولای او په خوب کيگ به ايگرزيات
 ويگرید، يوه ورځ له خوبه پاخيگیده، کگوري چيگ
 شگار کيگ پرته له ده خگخه هيگخگوک نه شته بيا به وهم
 اخيسته او له کگونکگسيو به ويگرید. بيا ييگ د يو توپان
 يا جکو د راتلو خبر واوريگد او له ديگ جکو خگخه ييگ د
 قهر يو اواز هم واوريگد، په همدیگ وخت کيگ په جکو او
 توپان کيگ قهرمان ته ويل کيگاي چيگ تا ته مو د خپل
 تگول وجود او هسته اختيار درکو، خو تا هگانتته داسيگ نوم
 غوره کو چيگ تاويگ زه یم نوم ميگ "زه" دی "مو" او

"تاسيگ" يوه پرده ده. دا پرده مو کؤله ورکه. موناه تگولو ستا په "زه" کيگ کؤو حگان محوه. ته مغرور او متکبر شويگ تا د ازاده جذبيگ بنديگ کويگ، خو اوس هغه تگوليگ بل شانيگ خگيگريگ دي او نن حگانته "روحي اضطراب" وايي. اوس به د تروايمو پرشگته راحگي. بله ورهگ چيگ قهرمان له خوبه پاخگيگد، ائينيگ ته ييگ وکتل، حگان ييگ ونه پيگزانده خود همدیگ ورهگيگ په ماشگام کيگ چيگ توره تياره شوه، بيا يوه زؤه بوأه پيدا شوه، د تورلوکگي توريگ جاميگ ييگ اغوستيگ ويگ او د همغيگ هسکيگ مانگه پرلوري د قهرمان ملاقات ته لاؤه او قهرمان ته ييگ د تلو بلنه ورکؤه. خو قهرمان ورته وويل چيگ زه همدلته خوشگ يم. خو بوأه ورته وايي چيگ اوس په تا ناوخته شوي اوس زه تا حگان سره بيايم هغه حگاي ته ديگ بيايم چيگ د حگان له جهنمه خلاص شيگ، گ کله چيگ قهرمان په حساب پوه شو چيگ خگوک له خپل قسمته تشگتيگدلي نه شي نو د خپليگ هسته په ژور تل کيگ ييگ دا احساس وکؤ چيگ مطلق يوازيگ پاتيگ دي يوازيگ، نو بيا د توريگ مانگه له کنأوالونه راروان شو او له بوأه سره کوميگ نامعلوميگ خواته لاؤ.

تر د یگ وروسته حگانحگاني شگامار به دویم خگرخ کیگ
یو حگل بیا راستنیگایي.

"د ژوندون د چینیک غاؤه په تورتم کیگ "د پنحگم پؤاو
برخه ده چیگ په دیگ کیگ یو حکیم د انسان شخصیت
تشریح کوي چیگ دی اصلاً خپل حگان نه کگوري، بلکه یگ
خپل سیوری کگوري او پر دیگ سیوري د حقیقت کگومان
کوي. تر دیگ وروسته له لریگ ملکه د یوه مسافر راتکگ ته
انتظار ایستل کیگایي چیگ د ورک سمندر غاؤیگ کیسیگ
او احوال ورته راوؤي.

"د نیمو شپو لاروی "د غار توریگ خولیگ ته ناست و او
حگان ته ییگ وینا کوله چیگ ایگریگ مزلیگ میگ
وکؤیگ خولاره میگ پیدا نه کؤه، حگکه ما سره چیگ
خگوک د سفر ملکگری و، هغه یوازیک د حگان په باب فکر
کاوه او پر حگانحگانه اخته و. خولاروی وروسته مجبور یگایي
د حگانحگانه له ملکگری خپله لاره بیگله کؤي او د سبا په تمه
منتظر کیگني تر خگو چیگ پسرلی په دنیا راشي. په داسیگ
حال کیگ چیگ د بیگلتنون شپه تورتم نه وه، لاروی له خپلیگ
حگانحگانه "زه" نه راجلا شو. دیگ سره نودی له زؤو ایرو
راولاؤ شو، له خپل حگانه ییگ د خپل وجود یو زوؤ قالب
ووېست او دوریگ ییگ کگوزار کؤ. بیا ییگ د اوشگکو

خگا خگکي روان شول، نو دیگ سره ییگ وویل اوس به نو د
خوؤ په وچ بستر کیگ د اوبو اک رودونه روان شي. خو لاهم د
شگار پر لوري د لاروي سفر ته ایگره لاره پاتیگ وه.

نو حگکه باید د تور تم ژور تل ته کشگته شي که د رنګا
خگرک ولکگوي. لاروي تر اواده مزله وروسته د تور تم په
ژورتیا کیگ یوه کوچنه شانته رنګا ولیدله. لاروی بیا یو تور
أنأ ته رسیگای، هلته کگوري چیگ واؤه واؤه چینجیان د یوه
بل پر حگان اخته وو، یو بل به ییگ خوؤ، په دیگ کیگ به یو
غتگ شو، نور چینجیان به ییگ و خوؤل، بیا به تریگ ماهی
جوؤ شو، مار ماهی به شو او بیا به تریگ نهنگک جوؤ شو، بیا
به ییگ وزرونه او تیگره تیگره غاشگونه پیدا کؤل.

له واؤه چینجي به غر جوؤ شو. نور به په أنأ کیگ نه
حگاییگده. دیگ کار به لاروي ته ایگریگ پوشگتنیگ پیدا
کؤیگ خو لاروي چیگ به هر خگومره د رنګا لتگه کوله، رنګا
به لریگ لریگ حگلیگدله.

لاروی بیا منزل کوي، جزیریگ او تگاپو کگان ییگ ولیدل،
د هریگ زریگ زؤه کیگ ننوت، هره زره لکه یو بحر نامحدوده
وه، خوده ته په دیگ تگولو کیگ یو لوی حایل او مانع دا و
چیگ دا حایل فقط د مانا او مفهوم نشتوالی و، دا داسیگ یو
دیگوال و چیگ له تگول عالمه راچاپیگر و خو لاروی په اخره

کيگ پوه شو چيگ عالم او هستي واؤه ييگ معنی او ييگ
مفهومه دي.

شپام پواو د هغه شگار سفر دی چيگ تور شگامار
وربانديگ ناست و. لاروی بيا په يوه تونل کيگ درنگا په
خگرک پسيگ روان شو او په ديگ نيت ييگ عجله کوله
چيگ خگنکگه د شگار خلک خبر کوي چيگ شگامار بيا
راروان دی. بلاخره شگار ته ورسيدگ او هلته ييگ يوه نازينه
پيگلغه وليده، چيگ شين بخن زوؤ کميس ييگ اغوستی و.
لاروي ييگ په سترکگو کيگ د خپل ورک سمندرغاؤه وليده.
پيگلگليگ ورته له خپل منکگي او به ورکويگ او هغه پريگ
خپله تونده ماته کوه. د شگار خلکو ديگ پيگلگليگ ته ليليگ
ويله. لاروی حگي هغه شگار ته چيگ د زوه په سترکگو ووند
و. کله چيگ شگار ته راحگي نو شگار کيگ چوپه چوپتيا ده،
ماشومان نه کگر حگي، يوه سپين ايري ووند په ملا کوؤپ نه
تپوس کوي، هغه ورته وايي چيگ دا هر خگه د واکمن په امر
شوي. لاروی چيگ له اواده سفره شگار ته راغلی و او په
سمخگه کيگ ييگ ويگشگتان او نوکان ايجر لوی شوي وو
او هم ييگ جاميگ په اواده سفر کيگ ايجريگ خگيريگ
خگيريگ شويگ ويگ او بدن ييگ تريگ شگکاریگده، نو
په شگار کيگ په ليگوني مشهور شو او خلکو به مجنون باله.

رشگتيا هم په ډندو کيگ دی يو بينا و چيگ نوم ييگ مجنون
 و. لاروي چيگ د شگار د خلکو ژوند وليد چيگ د قهرمان يا
 ستر پهلوان ستاينه کوي، يا پريگ خوشالي کوي نو ده پريگ
 خندل نو د شگار خلکو به ويل چيگ دا سوۍ خور رشگتيا
 ليگونی او مجنون دی. نو وليگ ييگ په زنجير نه توي، خو
 حگينو نورو به ويل چيگ ليگونی دی، خو د زنجير ليگونی
 نه دی او چاته ضرر نه رسوي، خو لاروي به خلکو ته خپل پيغام
 اوراوه که خگه هم له ماشومانو پرته لويانو ورته غواڼه
 ايشگوده، ده به خلکو ته ويل: "دا عالم او هستي واوه ييگ
 معنی ده ييگ مفهومه." د شگار ساده کگانو به لاروی حگوروه
 او ورته ويل به ييگ خبر نه ييگ ليليگ خگه شوه؟ ديدار ته
 ييگ لاؤ شه! سره اوله سنباله شويگ ده، ستا ليليگ په کيگ
 سينکگار کوۍگ ناسته ده، خو لاروي به ورته ويل چيگ
 ليليگ زما په زؤه کيگ ناسته ده. يوه شپه لاروی د خرابات پر
 کوخگه برابر شو، تگنکگ تگکور جاري و، لاروی چيگ
 وردننه شو هغو ورته هر کلی ووايه، لاروي ورته وويل چيگ
 تاسيگ تگپوسان او کگيدوان ياست، هغه خگه چيگ بايد
 شگکاره وي وليگ په ديگ شگار کيگ پتگ دي او هغه خگه
 چيگ بايد پتگ شي هغه په رنگا کيگ ييگ پرديگ
 کگر حگي. لاروی بيا مستانو سره خوندور سوال او حگواب

کوي. يو مست پو شگتنه کوي چيگ وليگ د جهان تگول
فرمانداران له مستانو ااريگاي؟ لاروی حگواب ورکوي حگکه
چيگ ددوی په خبرو کيگ د راسته خطروي. بيا لاروی
مستانو ته وايي: "لا راپاخگي راولاؤ شي، دديگ دشگتيگ
وچ حگنکگلونه او بيگ ثمره ونيگ له منحگه يوسي ريشيگ
بيگ وباسي، هغه مستان چيگ په تورتمخانو کيگ تولي هغه
را ازاد کوي او کوم شگامار چيگ په کيگ ناست دی هغه
تريگ رابهر کوي او بيا بيگ حلال کوي او وينه بيگ په ديگ
دشگتو تويه کوي، حگکه طبيعت تاسو نه د شگامار قرباني
غواوي! مستانو د لاروي خبريگ د زوه په غواو واوريجديگ
او د لوموي حگل لپاره بيگ د خپليگ مسته په نشه کيگ يو
ناشنا مزه وموندله دا د ازاده خوند او لذت و.

د مرکگي سيوري روان و، ژوندي سري ورپسيگ تلل. د
شگار خلکو يو کالبوت پراو او ايشگي و، د خلکو سيوري تر
دوی دمخه روان و، کله چيگ خلک هديرگ ته ورسيگدل نو
ستر راهب د موي جنازه په ايجرو شگو الفاظو ترسره کوه، بيا
لاروی پاخيگد او د مرکگ په باب بيگ وويل چيگ له
مرکگ سره د نيگکه او بدهگ خگه پروا نه شته، دی له خيراو
شره ماورا دی، مرکگ د شگو او بدو نيستي ده. لاروی خلکو
ته وايي چيگ نيکي او بدې په ديگ جهان کيگ موندل

کيگياي نو بايد چيگ مکافات او مجازات هم همدلته وي. بيا د شگار خلکو ته خطاب کوي که تاسيگ موه نه ياست او د ژوندون خگه شوق در سره وي نو دا موي لا خگه هيگر کوي او ژوندون پسيگ روان شي، خو د شگار خلکو بيا هم لاروي چور ليگوني وباله او د ماشگام په خوه کيگ د خپلو کورونو پر لوري روان شول، خو لاروي هلته يوازيگ پاتيگ و. خبريگ ييگ کوليگ، يوازيگ يو سپي هلته پاتيگ و او د ماشگام واميگ دا خبريگ د مشرق پر لوري ووليگ.

دا وخت د وندو شگار له خطر سره مخامخ و، خو لاروي د شگار تگولو خلکو پيگژندلو، حگينو ليگوني باله او بندي کول ييگ ضروري کنگل خو حگينو نورو بيا ويل چيگ دا يو روحاني شخص دي او عادي شخص نه دي. يوه وره لاروي د شگار په منحگ کيگ خلکو ته وينا کوي او د شگار تيگر برم يادوي او پوشگتنه کوي چيگ چا دا تباه کول؟ د شگار خند و قونو او ديگوالونو ته ضرورت نه شته، حگکه چيگ غليم په بهر کيگ نه دي د شگار په داخل کيگ دي، دا پخواني شگايسته شگار اوس په کنأوالو بدل شوي او شگامار په دغو کنأوالو کيگ پروت دي. بله وره بيا شگاريانو ته خطاب کوي او وايي چيگ يو وخت دديگ سيميگ زمامداره د نوبهار الهه وه. هغيگ سره په ديگ شگار کيگ لويه

نیگ کمر غي او خوشالي وه، خو تاسو اوس هغه هیگره کویگ
 او په اوهامو اخته شوي یاست. ایا تاسو نه کگورئ چیگ
 حگو انان، ماشومان، شگ حگیگ او بوأ اکگان مو په کومو
 رنحگو اخته دي؟ نو بیا ورته وایی چیگ غواونه مو بیدار او
 سترکگیگ مو بینا کوی نو ددیگ علاج دادی چیگ تاسیگ
 د لیلیگ د پشگو خاورو ته سرکشگیگادئ او سجده ورته
 وکوی، خو خلکو به خندلیگ او ویل به ییگ دا سؤی رشکتیا
 مجنون دی.

د زمانیک یو دفتر په ختمیگدو و، یوه وره یی لاروي د
 شگار منحک کیگ خلکو ته خطاب وکؤ او ورته ییگ وویل
 چیگ ستاسو ستر واکدار بادار خو تور شگامار دی. دا
 شگامار وینو ته تایی دی او زؤه ییگ لکه سندان کلک دی.
 خگومره چیگ خوراک او خگشگاک کوي هغومره وایی او تایی
 کیگای، خو دا بلا او شگامار ستاسو په خپله پر حگان مسلط
 کوی او له بل حگایه نه دی راغلی، تر خگو چیگ دا شگامار په
 خپلو زؤونو کیگ مؤ نه کوی خلاصیگدی ورخگه نه شی.
 په دیگ وخت کیگ ستر راهب چیگ د لاروي خبریگ
 واوریدگدی نو ییگ وویل چیگ دا سؤی خو رشکتیا
 لیگونی دی حکه که دا رازونه خگوک ویلای شی. زه حیران یم
 چیگ ده دارمز خگنکگه پیدا کوی دی. راهب وویل چیگ دا

خبريگ دديگ شگار د عالم نه دي دا د بل جهان او ازدي ، يوه
دنيا په ټنگيگدو ده. د شگار خلک ورو ورو د مجنون په خبره
پوهيگدل او يوه فرصت ته منتظر وو.

يوه ورځ ليليگ او مجنون د شگامار دربار ته لاؤل، همغه
پيغله چيگ د لاريگ پر سر به منکغي سره ناسته وه او تياو
مسافرو ته به ييگ اوبه ورکوليگ، هغه د شگامار مانگه ته
لاؤه، فرماندار لومؤي خپل مخ مجنون ته واؤوه: زه خبريم
چيگ ته له بل حگايه راغلي ييگ او مو! پناه درکؤيگ ده، گ د
ديگ شگار خلک خپلو عقايدو پريگشگودو ته رابوليگ او
واييگ چيگ د ديگ کگدايي کگريگ پيغليگ پرستش
وکؤي دا رشگتيا ده؟ لاروي ورته حگواب ورکؤ: اي فرمانداره
ستا معبد لانوي دي او ديگوالونه ييگ پاخه نه دي، دديگ
سيميگ رشگتيني واکداره اصلاً د عشق او مينيگ الهه او
رب النوع وو، د هغو په واکمنه کيگ دلته خوشالي وه، مينه
وه، خواوس چيگ زه کگورم هره خوا ريکگستان دي، د زؤه
خونيگ ټنگيگ بنکگيگ دي او تور شگامار په کيگ
ناست دي. زه اوس همدا حقيقت هر چاته بيانومه.

د واکدار وچولي تريو شو، د غضب اور ييگ په سینه کيگ
لمبه شو، بياييگ وويل حگه پروا مه کؤه دا بيايگ قدرته
ليگوني دي. بياييگ لاروي ته وويل چيگ تا د شگار په

پیځغلو کیځ دا سوال کځره ځځنکځه غوره کځیځ او زما د
 شکار خلک ییځ ولیځ سجدیځ ته رابولیځ، لاروی ورته
 وایی چیځ د شکار خلک خو د شگامار له وهمه اریځای که دا
 واهمه ختمه شي نو شگاماریو دم سقوط کوي. خو د بهار د رب
 النوع قوت په زؤونو کیځ پروت و. دالیلیځ خو په یو وخت
 کیځ د نوبهار الهه وه او دا هغه وخت و چيځ واهمه پر خلکو
 حاکمه نه وه، کله چيځ خلکو د شگامار پرستش پیل کؤ، نو
 هغه بهر ته ووتله او د ورک مسافر لاره ییځ ځگار له، خو دا
 مسافر اوس راستون شوی خو افسوس چيځ دلته سترکیځ
 نابینا دي او ځگوک ییځ نه وینی. ای واکداره زه ستا په ویځره
 او اریځ ستا سقوط شځه وینم- شځه خبر شه، دا شور ما
 شور چيځ ته ییځ اوریځ دا به نور هم زیات شي. ستر واکمن
 چيځ دا خبریځ و اوریځدیځ نوله مجنونه ورته اریځ پیدا شو.
 بیاییځ په اریځ غضب پیځغلیځ ته غا کؤ چيځ وایه ته
 ځگوک ییځ؟ "زه خوزه یم! زه لیلیځ یم! زه د مینیځ رب
 النوع، الهه د نوبهار یم. "زه به له شکاره بهر هر ماشگام ناسته
 وم او د خپل مسافر لاره میځ ځگار له هغه زه پیځژندلم او
 لتگولم. خو خبر شه چيځ نور به کوم مسافر دلته سفرونه کؤي،
 حځکه تگولیځ لاریځ بندیځ شوي او په حځوزانو پتگیځ
 شوي. ځگو موده به تیځره نه وي ته به هم د خپل پلار نیکه په لار

روان شيگ، زه به بيا د بهار لاره خگارمه. فرماندار چيگ دا کگفتار واوريدگ، نو ايوگر په غصه او په لوژه شو. ده فکر کاوه چيگ دا خبريگ ييگ کوم چيگرته اوريدگ دي. واکدار بيگريگ او واهميگ واخيست او وييگ ويل دا خودواوه ليگوني دي. زه ويگريگام چيگ د دوی ليگونتبوب ساري نه وي او د شگار نورو خلکو ته انتقال نه شي او بيا ييگ فوراً لاروی او ليليگ له خپل درباره وشول. فکر ييگ وکؤ که موه يا زنداني ييگ کؤي نو شگار کيگ به شورش جوؤ شي، پيگغله بيگرته له شگاره ووتله او لاروی د شگار په کنأوالو کيگ د عالم په تماشه شو، د ابدې خگرخ وخت راغی، مجنون د شگار په ويگرانه کيگ د جهان فرماندار په مانگه کيگ دحگان تماشا کوله. لاروي وليدل چيگ د شگار پيگغليگ، حگوانان او کوچنيان پريگلایيگلو ناروغيو اخته دي او ييگ وخته مري، خويوازيگ راهب ايوگر عمر وکؤ خو هغه هم بلاخره خپل روح خپل نا اشنا خگشگتن ته تسليم کؤ، معبد ورو ورو شويدگه حگکه بل شگامار پرست پاتيگ نه و.

د راهب شاگردان هم چيگرته لريگ لاول، د مانگه په ديگوالونو کيگ لوی چاودونه پيدا شول، اغزن بوتگي شنه شول او په پای کيگ شگايسته قصر ويجاؤ شو.

یوازیک لاروی او فرماندار پاتیگ وو، لاروی په ویگرانه
کیگ او فرماندار په خپله مانگه کیگ، هیگچا دلته کگذر نه
کاوه حگکه تگولیک لاریگ بندیگ ویگ، یو ماشگام چیگ
توره تیاره شوه یوه زؤه، مرموزه بوآه راپیدا شوه د لوکگی
کمیس او پرتوگک ییگ پرتن و، بوآه شگار ته ننوته، بوآه گ
ته هر خگه په خپل سر خلاص شول، دا بوآه لاروی سره اشنا وه
او هغه پوهیگده چیگ دا د خگه لپاره راغلیگ ده، اوس په
قصر کیگ دننه ده د بوآه او بادار په منحگ کیگ خگه خبریگ
کیگای. خگو شیگیگ وروسته دواؤه د مانگه له کنأوالو
راووتل، بوآه مخکیگ او قهرمان ییگ تر شاروان وو.
کومیگ نامعلومیگ خواته لاؤل، خو مجنون هلته یوازیک
پاتیگ و، د زمانیک دفتر ورته له اغازه تر انجامه پروت و.
موسمونه او فصلونه تلل راتلل، یوه شپه ییگ کتل چیگ د
افق په تورو لمنو کیگ رنگاگانیک راشگکاره شویگ، دی
په رنگا پسیگ روان شو. ایگر مزل ییگ وکؤ د سیند غاؤیگ
ته نادیگ شو، د سیند غاؤیگ ابادیگ ویگ، هره خوا
خوشالی وه، د پیگغلو او حگوانانو راز او نیاز وو، مشران په
دیگره کیگ ناست وو، مرکیک ویگ، مشوریگ ویگ،
ماشومان د سیند پر غاؤه لوبیگدل او هغه نا اشنا پیگغله
مسته خرامانه کگر حگیگدله، د وحشی کگلونو تاج ییگ پر

سر پروت و، د بهار د وایمیک په شان الوتله، لاروي د نیمو شپو
چیک دا حال ولید بیګ اختیاره په خندا شو حګګه پوه شو
چیک یو حګل بیا د ستر قهرمان او پهلوان او د عشق او
مینیک د شګکلیګ رب النوعیګ، الهی داستان شروع شو
او یو حګل بیا د تور شګامار مار لویه او اوږده افسانه له سره
پیل شوه.

د خوشال د قصايدو روح

دا ليکنه له پېښوره خپرېدونکې د دانش خپرندويه ټولنې خپرنې
ارگان الفت مجلې په پرله پسې (۲۲) گڼه کې خپره شوې ده.

قصيده په پښتو نظم کې يو ځانگړی جلا فورم دی، چې اساساً له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، خو د قصيدې ځای په پښتو نظم کې دومره جوت او ټينگ دی، چې سړی فکر کوي بولله يا قصيده خپله کوم ځانگړی پښتو شعري فورم دی. له عربي ژبې څخه پښتو ته په راغليو شعري فورمونو کې تر (غزل) وروسته د قصيدې فورم زيات کارول کېږي، د پښتو په لاسته راغلې لرغونې شاعرۍ کې د ښکارندوی غوري او شيخ اسعد سوري پخې قصيدې ددې ادعا ښکارندوی دي. څه ناڅه په روښاني پېر او بيا تر هغه وروسته د پښتو په نوره کلاسيکه شاعرۍ کې د قصيدو دود ښه پالل شوی دی، په پښتو او سني معاصره شاعرۍ کې هم د قصيدې ويلو دود پالل شوی او پالل کېږي؛ خو که موږ په ټوليز ډول د پښتو شاعرۍ ټول بهير ته نظر وکړو او ټول شاعران د قصايدو د څرنگوالي او څومره والي له پلوه سره پرتله کړو؛ نو د لوی خان (خوشال خان بابا) ځای او مقام به په کې په ډېر جوت او ځلند ډول را ترسترگو شي.

خوشال بابا په لسگونو قصیدې لیکلي، چې زیاته برخه یې تر موږ رارسېدلې ده. دا ټولې قصیدې د یو ژور سیاسي، ټولنیز، عرفاني، اخلاقي او ملي فکر لېږدوونکې دي، چې هره یوه ځانګړې او جلا خوند لري او زموږ په ذهن کې یوه ځانګړې پېښه او موضوع روزي او تداعي کوي، خو ټولې یې د قصیدې له معمول او دودیز تعریف سره پوره پوره سمون نه خوري. د قصیدې دودیز تعریف دادی:

هغه نظم، چې لومړۍ بیت یې مقفی وي او د نورو بیتونو د هرې دویمې مصرې قافیه یې د مقفی بیت د قافیې تابع وي، د بیتونو شمېر یې له (۱۵) څخه پیل بیا تر (۲۰۰) بیتونو هم زیاتېدلی شي، ردیف په کې اختیاري دی، خو قافیه په کې حتمي ده. هره قصیده له معمول تعریف سره سم د مانا له پلوه پر دریو برخو وېشل کېږي:

۱- تشبیب یا تغزل، چې د قصیدې پیل ګڼل کېږي او معمولاً په کې تر اصلي مطلب دمخه د سريزې یا پیلامې په ډول د طبیعت د مناظرو ستاینه کېږي.

۲- اصلي مطلب، چې شاعر غواړي د خپل زړه خبره همدلته راوسپړي، خپل ممدوح توضیح، تشریح او توصیف کړي.

۳- د قصیدې (۳) برخه، هغه وروستی برخه ده، چې شاعر خپل ممدوح په ژوندانه کې سوکال، سرلوړی او بریمن غواړي

او په اخرت کې ورته د خدای (ج) له درباره د بښنې، مغفرت او د
جنتونو هیله کوي. که موږ د شیخ اسعد سوري:
د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زموږ لوی هر گل چې خاندې په بهار
او هم د ښکارندوی غوري بولله:

د پسرلي ښکلوونکي بیا کړل سینگارونه
بیا ولونل په غرونو کې لالونه

دواړو ته نظر وکړو؛ نو گورو، چې لومړی د مانا له پلوه ویرنه
او دویمه هم ستاینه-ویارنه ده، چې دواړه د قصیدو له معمولو
تعریفونو سره سمون لري، خو خوشال بابا لکه څرنگه چې غزل
یې پښتون او ملتپال کړ او له دودیز حالت ېې راوویست،
د غسې ېې قصیدې ته هم نوی رنگ او خوند ورکړ، د یوې
ځانگړې پېښې یا شخص د تائید او توصیف له حالت نه ېې
راوویست، ټولنیز، سیاسي او عرفاني ېې کړ. د پخوانیو
قصیدو یوه ځانگړنه دا وه، چې د ټولو یا زیاترو بیتونو مانا ېې
له یوه بل سره په ارتباط کې وه. د مانا له پلوه هر بیت له بل څخه
متاثر و، یانې دا چې د غزل په شان ېې هر بیت پوره او خپلواکه
مانا نه لرله، خو خوشال بابا دا دود هم مات کړ، کله چې د
خوشال بابا گڼې بوللې مطالعه کوو، نو د قصایدو د نوي رنگ
او خوند تر څنګ مو پرې د غزل مینه هم ماتېږي، سړی فکر کوي

يو اوږد غزل لولي، ځكه چې دده قصيدې داسې ځانگړنه لري،
لکه د غزل په شان، چې هر بيت يې يوه مستقلة مانا بندي.
اوس راځو د خوشال بابا د بوللو فکري يا مانيز اړخ ته:
شعر پوهان (فکر) د (شعر روح) گڼي، چې بې له هغه شعر
ژوند نه شي کولای، بې فکره شعر داسې دی، لکه بې روحه
جسم او جسم، چې هر څومره بنکلی وي، چې روح ونه لري،
ژوند نه شي کولای، خود فکر تر څنگ شعر پوهان د شعر پر
بنکلا هم ډېر ټينگار کوي او هغه د شعر د بقا اساسي عنصر
بولي. د شعر بنکلا په رنگينو او لطيفو کلمو، تخيل، عواطفو
او د هغو په منظم او موزون استعمال تضمينېږي او تامينېږي.
ډېر شعر پوهان پر شعر باندې د زيات فکر بارونه د شعر بنکلا
ته زيان رسوونکي گڼي او وايي، چې دا کار د شعر (شعريت) له
منځه وړي او کله چې د يوه شعر شعريت له منځه لاړ، هغه خپل
هنري ارزښت له لاسه ورکوي او او پر تشو خبرو بدلېږي.
د افغانستان د يوه ادبپوه او کره کتونکي کانديد اکاډيميسن
محمد صديق روحي له نظره: په (شعر) کې (شعريت) دومره مهم
دی، لکه په (سړي) کې (سړيتوب). لکه څنگه چې (سړيتوب) د
سړي جوهر دی، دغسې (شعريت) هم د شعر جوهر دی، د روحي
صاحب په نظر (د هر بڼه فکر بيان شعر نه دی) د بېلگې په توگه
هغه وايي: که يو څوک د هېواد پنځه کلن اقتصادي پلان په نظم

کړي، نو ایا هغه به ښه شعرو وي؟ سره له دې چې ښه فکر دی، د روحي صاحب د نظر وروستی نتیجه دا ده، چې هر ښه فکر باید شعر ته تر ورداخلېدو واردمخه ښه صیقل شي، د شعر له نورو تلازماتو (ښکلا) سره غاړه غړۍ شي او بیا شعر ته ورداخل شي. لنډه دا چې پوهانو د شعر پر ښکلا ییزو او فکري خواوو دواړو باندې په متوازنه توګه ټینګار کړی دی.

خوشال بابا د یو ادبپوه او شاعر په توګه د شعر د رغنده توکونو اندول ته ډېره پاملرنه کړې ده، په تېره بیا په خپلو غزلو کې، سره له دې چې په بوللو کې د فکري برخې وزن تر ښکلا ییزې هغې یوڅه زیات دی او یوه وجه یې هم کېدی شي دا وي، چې دا فورم د ښکلا په اندول د فکر د انتقال لپاره زیاته وړتیا لري.

د خوشال بابا په بوللو کې د طبیعي پېښو انعکاس، ټولنیزې ناخوالې، سیاسي او پوځي پېښې، ملي او عرفاني مسایل، ځاني او کورنۍ پېښې، ستونزې او کشمکشونه او نور په لسګونو ډوله پېښې او مسایل بیان شوي دي، خو که دا ټول مسایل او پېښې سره پرتله او اندول کړو، نو د خوشال د ملتپالنې احساس او فکر به په کې تر ټولو زیات په نظر راشي، په حقیقت کې همدا ملتپالنه او ملت جوړونه د خوشال د قصایدو اساسي روح دی.

د خوشال په ټوله شاعری، په تېره بیا په قصایدو کې ملتپالنه داسې حیثیت لري، لکه په (شمسي نظام) کې چې یې (لمر) لري. (لمر) د شمسي نظام چورلیز (محور) دی او ددې لمریز نظام نورې ټولې سیارې د همدې لمر پر محور راڅرخي، د خوشال په شاعری او په همدې قصیدو کې هم، ملتپالنه او ملت جوړونه همدا حیثیت لري. د خوشال د قصایدو روح همدا ملتپالنه ده، خو نور ګڼ ټولنیز، عرفاني، اخلاقي او غنایي مسایل، چې په قصایدو کې راغلي بیا هم په یوه یو ډول له ملتپالنې او ملت جوړونې سره ارتباط لري او پر همدې محور چورلي. دلته به د خوشال بابا پر ځینو قصیدو او دهغو پر مانیزو خواو و لنډه رڼا واچوو:

د خوشال خان خټک په کلیاتو کې لومړۍ ثبت شوې قصیده داده:

ای چې خیال کړې په دنیا
دنیا څه ده بې وفا
که دې یو زمان زړه ښه کا
بیادې ژر کا په ژړا
که رضا په قضا ورکړې

نور خوشال يې په رښتيا.

خوشال په دې (۱۲۳) بيتيزه قصيده کې دا نړۍ يوه فاني دنيا گڼي، چې راحت په کې نه شته او دده په نظريوه ((دارالبلاد)) ده، چې هره يې د لايتناهي هوسونو يوه ټولگه ده، چې هېڅ خړوب او پوره کېدنه نه لري. خوشال په دې قصيده کې د سليمان(ع)، بهرام، جمشيد، سامانيانو، عباسيانو، غزنويانو، سلجوقيانو، دارا، سکندر او نورو نړيوالو شخصيتونو نومونه اخلي، چې يو وخت يې ښه شان او شوکت و، خو د زمانې د جبر قانون، له مخې لري کړل. د خوشال دا قصيده له اخلاقي نصيحتونو او عرفاني ورمونو ډکه ده او په پای کې لوستونکي ته دا نتيجه ورکوي، چې ازل او تقدير ته ورتسليم شي او څه چې په قضا کې ليکل شوي، د بدلون وړ نه دي او ښکمرغه انسان هماغه دی، چې پر قضا باور لري. د (قضا) او (قدر) مسله په اسلامي فقه کې يوه پېچلې مسئله ده، خو خوشال بابا اسلامي شرعې ته د يو ژمن شخص په توگه پر دې باور دی او دده په نظر خوشال او ښکمرغه انسان هماغه دی، چې خپل برخليک له (قضا) سره تړلی وگڼي، پر (قضا) باور د انسان د روحي تسکين لپاره داسې يوه اساسي سرچينه ده، چې هېڅ بله مرجع يې بدیل کېدلی نه شي.

خوشال د (پوه او ناپوه) تر نامه لاندې په خپله يوه بله اتلس
 بيتيزه قصيده کې، د پوهې او بصيرت ارزښتمندۍ ته اشاره
 کوي، پوه او ناپوه شخصيتونه سره پرتله کوي، خوشال په دې
 بولله کې لوستونکي ته دا ثمره او نتيجه وړاندې کوي، چې
 (ناپوهي) د انسان لپاره مړينه، ان تر هغې هم بدتره ده. دی په
 خپله قصيده کې په دې پر ظريفانه ډول د عيسی (ع) معجزې ته
 اشاره کوي، چې خداي (ج) عيسی (ع) ته دومره واک و ځواک
 ورکړی و، چې پخپله امسا به يې مړي راژوندي کول، خوشال
 بابا وايي، چې عيسی (ع) خو دېر مړي راژوندي کړل، خوددې
 مثال موږ نه دی ليدلی، چې کوم (ناپوه) يا نادان يې (عالم) کړی
 وي. په دې قصيده کې خوشال بابا په ټولنه کې د پوهې ضرورت
 او اهميت په ګوته کوي او دا ګڼي، چې پوهه ټولنې ته د نوش
 دارو يا ((آب حیات)) ارزښت لري او ناپوهي د مرګ معادله او
 يا هم تر هغه بدتره ده:

که دروغ کړي که رښتيا
 هر څه ښه دي دانا
 مړه يې پاڅول له ګوره
 نابينا يې کړل بينا

یونادانی یې دانانه کړ په درست عمر مسیحا.

لکه څنگه چې پوهېږو، انسان یو ټولنیز موجود دی او څه چې
په ټولنه کې پېښېږي، له هغو څخه متاثر کېږي، شاعر بیا د یوه
حساس انسان په توګه تر هر چا زیات د ټولنې ناخوالو ته متوجه
وي او له هغو څخه اغېزمن کېږي. پر (۱۰۹۷هـ.ق) کال د
پښتونخوا پر زیاترو سیمو، یوه لویه وبا خوره شوه، لومړی
وچکالي راغله، بیا ورپسې قحطي راغله، چې وروسته ورپسې
د وبا ناروغي خوره شوه او په زرګونو خلک یې تباہ کړل، په دې
ناروغۍ کې د خوشال یوزوی (بخت ناک) او د هغه مور هم
وفات شول او همدارنګه د خوشال یو لسمی، چې د قرآن کریم
حافظ هم و، د دې ناروغۍ له کبله د یوه لېوني شوي سږي د
داړلو له کبله ومړ، دا یوه ډېره دردونکې غمیزه وه، چې له دکنه
تر کابل ټوله سیمه یې وځپله، خوشال بابا همدا پېښه په (۲۳)
بیتیزه قصیده کې په ډېر درد او سوز راڅرګلې او په همدې
قصیده کې یې خوندې کړې ده:

د غواص د کال و با
خدای یې مه راوله بیا
اکوړ خپل مې په کې ومړل

لوی هلک مرد و نسا
په لکونو عالم و مړ
چې بنارونه شول صحرا
کال حصغ شو و بالاړه
هم عسرت کړه راته شا.

(غواص) د ابجد په حساب (۱۰۹۷هـ.ق) کال کېږي او (حصغ)
(۱۰۹۸) کال کېږي، یانې دې وبا یو کال دوام کړی و.
خوشال د خپلو گڼو نورو ځانگړنو ترڅنګ دا ځانگړنه هم لري،
چې دی یو ښه بشرپوه او تېرپوه هم و، انسان پېژندنه ډېره سخته
ده، د انسان د پېژندنې لپاره د هغه علمي، ټولنیز چاپېریالیز
شالید ډېر مهم دی، خو خوشال بابا ددې ځانگړنو ترڅنګ د
انسان د شخصیت په پېژندنه کې د هغه ارثیت یا اصل او کورنی
عنصر ډېر مهم گڼي، سره له دې چې ځینې بشرپوهان د انسان په
وده او د شخصیت په ټاکنه کې محیط یا چاپېریال اساسي
عنصر گڼي، ارثیت ته ډېر اهمیت نه ورکوي، خو ځینې
ارواپوهان بیا په دې نظر دي، چې د انسان د شخصیت وده د
مور په رحم کې د هغه د نطفې له شکل سره سمه پیلېږي او د
مور او پلار جنتیک، اروایي او نور ټولنیز خصوصیتونه
مستقیماً د هغوی اولادونو ته انتقالېږي.

خوشال بابا وايي: دهغه چا چې ذات خطا وي يا کمذات وي،
له هغوی سره بايد دوستي ونه شي.

چې يو ځل نښکښه وويني له چا
په يوه يې شل بدې کړه تر شا
له کمذات سره ياري اشنايي مه کړه
له کمذات به بيا نه مومي وفا
چې د سپي په پيو لوی کا څوک ورغومی
لکه سپی هسې ورغومی کا غپا
په ويل نښيل به هېڅکله بڼه نه شي
چې بد بخت له موره پلاره شي پيدا.

خوشال په خپلو قصايدو کې د انسان پر ذاتي پېژندنې
سربېره، گڼو عرفاني، شرعي او نورو مسايلو ته اشاره کړې او
هغه يې په خپلو بوللو کې رانغاړلي دي، خوشال د دنيا بې
وفايي په خپلو قصيدو کې ځای ځای غندلې ده:

زړه سفر لــه دې دنيا
په تحقيق دی په رښتيا
که څه زر کاله پایږې

درته ونبیم کیمیا د سعادت
له بدانو سره مه کوه صحبت
د نمائځه تر قضا گرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت
چې جامه يې پاتې نه شي مرده شوی ته
خدایه! ورکړې و خوشال هسې رحلت.

خان زموږ د پیغمبر حضرت محمد (ص) د ستاینې په باب
وایي:

د خدای عرفان چې وشو په عرفان د محمد
پاک دی محمد پاک دی سبحان د محمد
ډېر خلک پیدا دي انبیا که اولیا دي
نه شته په خلقت کې په بل شان د محمد
دا جهان هغه جهان که واړه سره یو کړې
لا تر دا نه لوی دی بل جهان د محمد.

د خوشال په بوللو کې د گڼو افاقي مفاهیمو تر څنګ له خپلو
زامنو بېزاري، گڼ کورني مسایل، د ځان پېژندګلوي او ځینې

نور ذاتي مسایل هم ځای شوي دي، خود خوشال د قصايدو
درنه مانيزه برخه هماغه ده او دده دملگرو د سياسي، پوځي او
ملي مبارزو نچور دی، چې بېلابېلو قصيدو ته يې لاره پيدا
کړې او په هغو کې انځور شوي دي.
ددې قصيدو له جملې څخه يوه هم (له پښتون نه گيله)
نومېږي، چې ټول (شپږ څلوېښت) بيته لري او په دې مطلع
پيلېږي:

بيا له کومه را پيدا شو دا بهار
چې په هر لوري يې ملک کړ يو گلزار
دا قصيده د دوديزو قصيدو په شان لومړۍ د طبيعت په
ستايښه پيلېږي، بيا وروسته اصلي موضوعگانې راسپړي او د
هغو څرگندونه کوي:

پښتنو زلميو بيا لاسونه سره کړل
لکه باز منگولي سرې کا په خپل ښکار
سپينې تورې يې گلگونې کړې په وينو
په اهار کې شگفته شولاله زار
ايمل خان دريا خان دواړه مرگ يې مه وای
هېڅ تقصير دواړو، ونه کړ وار په وار

د خیبردره یې سره کړله په وینو
په کړپه یې هم روان کړ دندو کار.

خوشال په دې قصیده کې د خیبر په دره کې د تاتري د تاریخي
جگړې، چې څلوېښت زره مغول په کې تباہ شول، انځور کښلی
او همدارنگه د (کړپې) جگړه، چې پښتنو توریالیو په کې خپله
اتلولې او مېړانه څرگنده کړه. دغه راز په دې قصیده کې د تاتري
پر جنگ سربېره، د (دوابه)، (د نوبار د کوټ)، (گنداب)،
(خاپښ) او نورو جنگونو یادونه شوې او د هغو د اتلانو یادون
په کې راغلی دی، دا قصیده په حقیقت کې یوه حماسه او ویاړنه
ده، چې خوشال پکې د خپل ولس او خپلو اتلانو د جنگونو
یادونه او ستاینه کوي او ددې ستاینو ترڅنګ د پښتنو ځینو
نیمګړتیاوو ته د انتقاد په سترګه ګوري او د هغوی یادونه
کوي:

اول جنگ د لوړې شاد تهترو و
چې څلوېښت زره مغول شول تار په تار
خویندې لونه یې په بند د پښتنو شوې
اس اوبښان هاتیان ولجه کتار کتار
دویم جنگ میرحسیني و په دو آب کې

چې يې وټکېده سرلکه د مار
بيا له پسه د نوبار کوټ جنگ و
چې مې وکېښ تر مغولو خپل خمار
بيا له پسه جسونت سنگه، شجاعت خان و
چې ايمل يې په گنداب ويوست د مار
شپږم جنگ مکرم خان شمشېر خان دواړه
چې ايمل کړل په خاپښ کې تار په تار
چې زما په ياد دي لوی جنگونه دادي
د هلکو په هر لوري نه شته شمار.

په دې قصيده کې خوشال د پښتنو د اتلوليو تر څنگ د
اورنگزېب د مکرو فريب، ظلم او ستم انځور هم کښلی دی او
وايي، چې له ډېر ظلم، ستم او خصومت څخه يې خپل پلار هم
بندي کړی و. خوشال خان په دې قصيده کې د پښتنو
نيمگړتياوو ته هم ګوته نيسي او د خلاصون لارې چارې هم په
ګوته کوي:

په داهسې وخت چې وخت د نام و ننگ دی
دا بې ننگه پښتانه کا څه رفتار

پښتانه چې نور څه فکر کا ناپوه دي
بې د تورې خلاصۍ نه شته په بل کار
تر مغولو پښتانه په توره بڼه دي
که په پوهه پښتانه وای څه هوښیار
اولسونه چې سند وبله وکا
بادشاهان ورته سجود کاندې اختیار
همېشه به په جهان کې ژوندون نه وي
د خوشال خټک به پاتې شي یادگار.

خوشال د ټولنیزو او سیاسي مسایلو ترڅنګ د شعر په باب هم
څو قصیدې لیکلې او دا چې شعر په کوم حالت کې و او کوم ته
یې راوړساره، په دې باب یې څرګندونې کړي. لومړۍ قصیده
یې (۲۵) بیتونه لري او د ځینو مطرح شاعرانو او د هغو د ادبي
موقف یادونه هم په کې شوې ده:

په پښتو شعر چې ما علم بلند کړ
د خبرو ملک مې فتح په سمند کړ
مدعي د تورې شپې اور اوړکی و
د سهیل غوندې مې ځان باندې څرګند کړ

د میرزا د پوان مې ومانده په گوډي
 مسخره مې ارزاني خېشکي زمند کړ
 دروېزه مې له مخزنه سره ونغر
 پیرروښان مې یاوه گوی سره مانند کړ
 که دولت و، که واصل و، که دا نورو
 په خبرو مې د هریوه ریشخند کړ
 قتلې مې ورته سازې کړې د قندو
 د اورېشو په ډوډیو چې چا شخوند کړ
 په تازه تازه مضمون د پښتو شعر
 په معنی مې د شپراز او د خجند کړ.

خوشال د شعر په باب په خپله دویمه قصیده کې، چې (۱۳۸) بیتونه لري، نه یوازې په پښتو شعر کې د خپل دریغ او خدمت په باب خبرې کوي، بلکې د هغې بلې قصیدې په شان د نورو شاعرانو د موقف او د نورو ژبو د شاعرانو یادونه هم کوي، دغه راز خوشال په دې قصیده کې د شعر د ماهیت، تعریف او ارزښتمندی په باب هم خورا تفصیلي څرگندونې کړې دي او دا قصیده په حقیقت کې د شعر پوهنې په برخه کې خپله دیوه لوی شاعر یو ښه تېزس او لارښود گڼل کېږي. د شعر په برخه کې دا قصیده ځکه زیات ارزښت لري، چې خپله دیوه لوی شاعر او

يوه لوی ادبپوه او شعرپوه له خوا ليکل شوي او وړاندې شوي

۵۵:

زه د شعر په کار هېڅ نه يم خوشال
ولې خدای مې کړ په غاړه دا مقال
نه په فکر نه په ذکر را برسېر شي
ناگهان لکه اوره د پشکال
چې د شعر فکر ور شي په مجلس کې
نور عالم خلا هوس کا دی ملال
شعر کار د هر فاسق د فاجر نه دی
نه د هریوه وړ سترګې د کنگال
د هغه شاعر داني وشه په ژبه
چې د شعر درداني پلوري په مال

که موږ د خوشال د قصیدو معنوي اړخونه تحلیل او تجزیه
کړو، نو دا خبره به راته لاس ته راځي، چې دا قصیدې په
حقیقت کې د مانا (کانونه) دي، چې بېلابېل او رنگارنگ غمي
په کې تر سترگو کېږي، د خوشال د قصایدو څېړنه خورا زیات
کار، کتاب او کتابونه غواړي، پر یوه قصیده یې هم کېدی شي
کتاب او کتابونه ولیکل شي، خو که په لنډیز سره د خوشال د

قصیدو مانیزو خواوو ته اشاره کوو، نو ویلای شو چې په دې
قصیدو کې عرفاني، ټولنیز، سیاسي، پوځي، ذاتي، اروايي،
دیني او نور رنګارنګ مسایل تحلیل شوي او مطرح شوي او
لوستونکي ته یوه مثبتې نتیجه په مخ کې ایښودل شوې ده. د
خوشال د قلم او فکر قوت او مهارت په دې کې دی، چې ډېره
لویه موضوع یې په ډېرو لنډو او کمو الفاظو کې خلاصه کړې او
لوستونکي ته یې وړاندې کړې ده، یانې دا چې د موضوع کوچ
او غوړ یې لوستونکي ته وړاندې کړي دي. خوشال ته لوی رب
داسې یو لوی او خارق العاده استعداد ورکړی و، چې ((بحریې
په کوزه کې را ایسارولای شو)).

د محمد اسمعيل يون لنډه پېژندنه



محمد اسمعيل يون
د حاجي محمد خان
زوی پر ۱۳۴۲ ل کال،
د لغمان ولايت د
الينگار ولسوالۍ
دنيازيو په يوې
روښنفکرې کورنۍ
کې زېږېدلی دی.
لومړنۍ زده کړې يې
د الينگار ولسوالۍ

د سلينگار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه
وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر
۱۳۶۶ ل کال له نوموړې لېسې څخه په دويم نومره بريالی او پر ۱۳۶۷ ل
کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې
محصل شو. پر ۱۳۷۰ ل کال له نوموړې څانگې څخه اول نومره بريالی
او پر همدې کال بېرته د پښتو څانگې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ ل کال
په نوموړې څانگه کې د ماسترۍ دوره پيل شوه، يون په ډېر ښه او
بريالي ډول دا دوره پای ته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا ترننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو هم کار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسته خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد د ښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشاد غړي په توګه خپل فعال رول ادا

کې ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنگسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تردې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادی ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادی سربېره لا تر اوسه دا دنده پرمخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

گټورو نظرياتو ته هم غلط رنگ او تعبير ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره يې زورواکي او د سياسي ډلو تپلو غړي او مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي گټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينگه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پروړاندې يې مثبت او منفي غبرگونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرگونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنگي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنگي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول گورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېريو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ايښودل کېږي، په داسې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار

او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنگي رول ادا کړی، په پېښور کې
 یې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (دافغانستان د کلتوري ودې
 ټولنې) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه
 د بېلابېلو لیکوالو په لاسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي دغه
 راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې
 ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لاسګونو مشاعرې، سیمینارونه او
 علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پردې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې
 یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړي ده. دلته به یې د اثارو
 یادونه وکړو:

اثر

الف- پښتوني:

کتاب نوم	څرنگوالی	چاپ کال
• متکور	لومړۍ شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اوروونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هیلې	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• نیمګړي ارمانونه	د حیران شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• د نازو انا یاد	د سیمینار د لیکنو ټولګه	دویم ۱۳۸۷

- داستاد الفت نثري كليات داستاد الفت نثرونه درېم ۱۳۸۷
- سيندونه هم مري د اسحق تنگيال شعري منتخبات دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
- د پوهنوال روستار تره کي اثر دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه
- د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه
- د پوهنوال روستار تره کي اثر دويم ۱۳۸۷

د- يونليکني:

- د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- د پنتاگون ترخنډو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷

ه- خپرني او شننې:

- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
- استاد زياد پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنگ ته اوبښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لويه جرگه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷

- انديال خوشال لومړۍ ۱۳۸۷
 - هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړۍ ۱۳۸۷
 - کلتوري يون لومړۍ ۱۳۸۷
 - فرهنگي فقر لومړۍ ۱۳۸۷
 - مرکه او مرکې لومړۍ ۱۳۸۷
 - خوشال په خپل ايډيال لومړۍ ۱۳۸۷
 - دکتابونو په وېږمو کې لومړۍ ۱۳۸۷
 - افغانستان په سياسي کړلېچ کې لومړۍ ۱۳۸۷
 - پښتوليکنی سمون لومړۍ ۱۳۸۷
 - اوسنۍ رسنۍ لومړۍ ۱۳۸۷
 - که نړيوال ماته وخوري؟ لومړۍ ۱۳۸۷
- خدای (ج) دې استاد يون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم
تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنگي
کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسېلې هيله لرم
په درناوي
وفا الرحمن وفا
کابل- افغانستان

xošāl pə xpəl idyāl

(Khushal is his own Ideal)

By:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-25-9



د خپرونو لړ: (۲۶)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library